

Myynti, pakkomyynti tai luovutus?

Jäniskosken–Niskakosken alue osana Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita vuosina
1945–1947

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Pro gradu -tutkielma
25.11.2020
Lauri Nykänen

Sisällys

JOHDANTO	2
1. JÄNISKOSKEN VOIMALAITOS VUOKRATAAN TOUKOKUUSSA 1946.....	15
1.1. Neuvostoliitto vaatii Suomelle unohtunutta Jäniskoskea	15
1.2. Ministerit eri kannoilla Jäniskosken kysymyksestä.....	20
1.3. ”Jos Jäniskoski luovutetaan jossain muodossa, olisi nähtävästi parasta luovuttaa myös Inari --”.....	25
1.4. Neuvostoliitto kiirehtii Suomea vuokraamaan tai vaihtamaan alueen	35
1.5. Suomelle tarpeeton Jäniskosken voimalaitos vuokrataan Neuvostoliitolle taloudellisen avun toivossa	38
1.6. Ovelat suomalaiset haluavat vuokrata Niskakosken erikseen	45
2. JÄNISKOSKEN–NISKAKOSKEN ALUE SIIRTYY NEUVOSTOLIITOLLE	49
2.1. Alueella osittain kuitattuja saksalaissaatavia vaaditaan Suomelta keväällä 1946	49
2.2. Neuvostoliitto yrittää sitoa Suomea taloudellisesti itseensä.....	51
2.3. Pääministeri Pekkala: ”Ostaisivat Jäniskosken.”.....	55
2.4. Suomalaisten taholta ehdotetaan Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistä	58
2.5. Neuvotteluja Jäniskosken–Niskakosken alueen myymiseksi valmistellaan...64	
2.6. Pekkalan toiminta herättää epäilyksiä neuvottelujen alkaessa	68
2.7. Asioista päästään sopuun juuri sopivasti	78
LOPPULAUSE	87
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	90
LIITTEET	93

JOHDANTO

Miltä kuulostaa ajatus siitä, että Suomen rajojen sisällä olisi energiavoimalaitos, johon itäinen naapurimaamme osoittaisi kiinnostusta tavalla tai toisella? Kun maailmanpoliittinen tilanne on tasapainoinen ja rauhallinen, ei tilanteessa ole varmaankaan mitään uhkaavaa. Mutta mitä jos tasapaino järkkyy jollain tavalla? Ja ei, nyt ei ole kyse Pyhäjoelle rakenteilla olevasta ydinvoimalasta.

Milloin Suomen valtion rajat ovat muodostuneet sellaisiksi kuin ne nyt ovat, eli milloin ne ovat viimeksi muuttuneet? Sangen yleinen harhaluulo vaikuttaa olevan, että Suomen valtion rajoja ei ole muutettu vuonna 1944 solmitun Moskovan välirauhan jälkeen, jolloin Suomi joutui luovuttamaan Neuvostoliitolle Karjalan, Petsamon, Sallan–Kuusamon alueen ja Suomenlahden ulkosaaret.

Jos Tornionjoen virtauksesta syntyneitä tai kadonneita hiekkasärkkiä, eli täten maa-alaa Suomen ja Ruotsin välisellä rajajoella ei oteta huomioon, on viimeisin Suomen aluemuutos tapahtunut vasta vuonna 1947. Tuolloin osa Suomea siirtyi jälleen Neuvostoliiton omistukseen, mutta tällä kertaa se ei tapahtunut rauhansopimuksen, vaan kahden valtion välisen sopimuksen kautta.¹ Tämä Inarissa sijainneen Jäniskosken–Niskakosken alueen siirtyminen osaksi Neuvostoliittoa on ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa kerta, kun itsenäinen Suomi on luovuttanut maa-alueitaan pois ilman, että kyse olisi ollut sodasta tai siihen liittyvästä rauhanteosta. Aihe vaikuttaa kokemusteni pohjalta olevan huonosti tunnettu suomalaisten keskuudessa. Miksei sitä ole tutkittu?

Suomen ja Neuvostoliiton suhteet määrittivät suomalaista sisä- ja ulkopolitiikkaa kylmän sodan aikana. Neuvostoliiton kaaduttua sen seuraajavaltio Venäjä on osoittanut muun muassa Ukrainassa ja Georgiassa, ettei sekään salli naapurimailtaan liiallista länsisuuntautuneisuutta. Suomenkin Venäjä näkee mieluummin NATO:n ulkopuolella kuin sen jäsenenä. Tässä mielessä käsittelemäni aihe on edelleen ajankohtainen, sillä Suomen on edelleenkin otettava tietyissä ulkopoliittisissa ratkaisuisissa huomioon Venäjän

---

¹ Sopimus Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton kesken Suomen Tasavaltaan kuuluvan Jäniskosken vesivoimalaitoksen ja Niskakosken säännöstelypadon alueen liittämistä Neuvostoliiton alueeseen. (Valtiosopimus 9/1947).

näkemykset. Venäjällä on edelleen tavoitteita ja suunnitelmia Suomen suhteen esimerkiksi kriisitilanteissa.

Historiallinen konteksti

Petsamosta ja Suomesta puhuttaessa on syytä aloittaa siitä, miten tästä Suomen itäiseksi käsivarreksi kutsutusta alueesta oikeastaan tuli osa Suomea. Autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan ja keisarillisen Venäjän välinen ensimmäinen aluevaihto liittyen Petsamoon oli tapahtunut jo vuonna 1864. Tällöin Suomen suuriruhtinaskunnasta liitettiin osaksi Venäjän keisarikuntaa Pietarin lähellä sijainnut Siestarjoen teollisuusalue. Vaihdossa keisari Aleksanteri II lupasi Suomelle Petsamon.²

Seuraava vaihtokauppa tapahtui itsenäistyneen Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä vuonna 1920. Maiden välisen rajan määrittely oli tuottanut ongelmia. Lisäksi suomalaisten itärajan takana käymät heimosodat sekä muun muassa avunanto Viron vapaussodassa olivat synnyttäneet levottomuutta maiden välille. Osittain heimosotien tuloksena Suomi sai itärajan takana sijainneet Repolan ja Porajärven pitäjät liittymään osaksi Suomea. Sekava tilanne Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä ratkaistiin lopulta Tarton rauhassa vuonna 1920. Neuvosto-Venäjä tarjosi tuolloin Suomelle Petsamoa muun muassa sillä ehdolla, että Repola ja Porajärvi jäivät Neuvosto-Venäjän osaksi. Suomi hyväksyi ehdotuksen ja Petsamo tuli näin ollen osaksi Suomea käytännössä aluevaihdon kautta. Petsamo oli siis osa Suomea vuosina 1920–1944.³

Petsamo sijaitsi Helsingistä katsottuna hyvin kaukana pohjoisessa ja se oli hyvin harvaan asuttua, mutta sen merkitys ei kuitenkaan ollut missään määrin vähäinen. Ensinnäkin Suomella oli nyt pääsy Jäämerelle ja Petsamossa oli lisäksi koko vuoden sulana pysyvä Liinahamarin satama.⁴ Suomessa tiedettiin myös Paatsjoesta löytyvän timantteja ja Jäämeren rannikolta lyijyä. Kun Suomi sai Petsamon Neuvosto-Venäjältä Tarton rauhansopimuksen myötä, vastusti Norja tiukasti uuden maa-alueen liittämistä Suomeen. Tämä johtui siitä, että Suomen ja Norjan välisen uuden rajan lähellä Norjan puolella sijaitsivat Etelä-Varangerin rautamalmikentät ja norjalaiset uskoivat, että Suomi

---

² Vuorisjärvi 2019, 175.

³ Vuorisjärvi 2019, 177–178.

⁴ Krosby 1966, 16.

kiinnostuisi niistä aiempaa naapuria Neuvosto-Venäjää enemmän. Norjalaiset olivat oikeassa, sillä suomalaiset pitivät mahdollisena, että malmia sisältävä kallioperä jatkuisi rajan yli ja malmia voisi löytyä Suomenkin puolelta.⁵ Näin kävikin, ja alueelta vuonna 1921 tehty nikkeli löytö osoittautui myöhemmin tuolloin tunnetuista esiintymistä koko Euroopan rikkaimmaksi.⁶ Petsamon ja Suomen yhteisen tulevaisuuden kannalta löytö osoittautui myöhemmin kohtalokkaaksi.

Nikkeli oli tärkeä seosmetalli teräs- ja etenkin aseosmittisuudelle, sillä se nimittäin lujitti terästä ja sitä käytettiin muun muassa aseiden, ammusten ja panssarilevyjen valmistamiseen. Näille kaikille oli olemassa kovaa kysyntä maailmansotien välisenä aikana.⁷ Suomen valtiolla tai suomalaisilla yrityksillä ei ollut kuitenkaan resursseja aloittaa kaivostoimintaa kaukana pohjoisessa, jonne ei johtanut kunnon teitäkään. Osittain tämän vuoksi Suomi myi alueen kaivosoikeudet vuonna 1934 kanadalaisen nikkeliyhtiö The International Nickel Company of Canadan (INCO) englantilaiselle Mond-nimiselle tytäryhtiölle ja kaivoksen perustamistyöt aloitettiin vuonna 1937. Vaikka kaivos oli kanadalais-englantilaisessa omistuksessa, perustettiin kaivostoimintaa hoitamaan uusi tytäryhtiö nimeltä Petsamon Nikkeli Oy.⁸ Yhtiön toimitusjohtajaksi asetettiin suomalainen lakimies Johan Otto Söderhjelm. Aluksi kaivoksesta louhittu malmi oli tarkoitettu kuljettaa Pohjois-Amerikkaan jalostettavaksi, kunnes huomattiin, että Petsamon malmi oli rakenteensa puolesta sopivaa sähkösulattamisprosessille, joka voitiin tehdä paikan päällä Petsamossa. Prosessi vaati sähköenergiaa, jonka tuottamista varten yhtiö päätti rakentaa vesivoimalaitoksen Inarin Paatsjokeen Jäniskosken kohdalle.⁹

Kun talvisota alkoi vuonna 1939, oli nikkelimalmiin päästy jo käsiksi. Sulattamo Kolosjoella ja Jäniskosken voimalaitos olivat jo melkein valmiita, mutta sota vaikeutti asioita. Talvisodan päättyessä INCO:n johto arvioi, että tarvittaisiin vielä 3,5 miljoonaa dollaria, jotta kaivos voisi aloittaa kunnollisen tuotannon. Saksan miehitettyä Norjan huhtikuussa 1940, alkoi kaivoksen tulevaisuus näyttää ongelmalliselta ja yhtiö päätti olla sijoittamatta kaivokseen vaadittavia loppusummaa.¹⁰

---

⁵ Nummela 2012, 302.

⁶ Vuorisjärvi 1990, 31.

⁷ Vuorisjärvi 1990, 20–21.

⁸ Krosby 1966, 17.

⁹ Vuorisjärvi 1990, 24–27.

¹⁰ Krosby 1966, 17–18.

Sähköenergian Paatsjoesta tuottanut Jäniskosken voimalaitos ja sähkölinja sieltä 80 kilometrin päähän Kolosjoen nikkeli-kaivokselle saatiin lopulta valmiiksi vasta joulukuussa 1942.¹¹ Kaivos oli päätynyt lopulta toisen maailmansodan pyörteisissä Saksan vaikutuspiiriin. Se tarvitsi sotaa käyvänä maana nikkeliä sotateollisuuteen ja Petsamon esiintymän rikkaus tunnettiin Keski-Euroopassakin. Saksa oli havitellut kaivosta itselleen jo vuonna 1939¹² ja lopulta Suomi suostuikin toimittamaan malmia Saksaan kesäkuussa 1940 solmitun sopimuksen nojalla.¹³

Saksa menestyi toisen maailmansodan alkuvuosina sotilaallisesti oivallisesti laajentaen alueitaan. Lopulta Pohjois-Suomeenkin tuli saksalaisia sotilaita Suomen ja Saksan laajentaessa sotilaallista yhteistyötään. Myös Petsamoon tuli saksalaisia joukkoja, joiden tehtävä oli ainakin osittain suojata kaivosta. Kolosjoen kaivoksen saksalaisajan käsitetään kestäneen syksystä 1940 vuoden 1944 lokakuuhun saakka. Petsamon ja Kolosjoen nikkelin merkitys oli saksalaisille hyvin suuri. Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitlerin mielestä Petsamon nikkeli oli Saksalle suorastaan välttämätöntä, mikäli se halusi voittaa sodan.¹⁴ Näin ollen Jäniskosken voimalaitoskin suojattiin Hitlerin käskystä 3–4 metrin vahvuisella teräsbetonisella kuvulla ja Kolosjoen kaivoksella oli myös koko itärintaman vahvin alueellinen ilmapuolustus saksalaisten lentokoneiden ja ilmatorjuntatykkien ansiosta.¹⁵ Syksyllä 1944 näytti kuitenkin siltä, että Saksa oli häviämässä sodan. Nikkelistä se ei jäänyt kuitenkaan kiinni, sillä saksalaiset hallinnoivat tuossa vaiheessa edelleen Kolosjoen kaivoksen tuotantoa.

Seuraavan kerran Petsamo Suomen osana nousi tapetille, kun Suomen ja Neuvostoliiton väliset sotatoimet päättyivät syyskuussa 1944 ja maiden välinen Moskovan välirauhansopimus allekirjoitettiin 19. syyskuuta samana vuonna. Sopimuksen mukaisesti Suomi joutui luovuttamaan maa-alueitaan Neuvostoliitolle ja yksi näistä alueista oli Petsamo.¹⁶ Inarissa sijainneet Jäniskosken tuhoutunut voimalaitos ja

---

¹¹ Vuorisjärvi 1990, 175.

¹² Vuorisjärvi 1990, 31.

¹³ Vuorisjärvi 1990, 66.

¹⁴ Suur-Saksan alueella ei ollut mainittavasti nikkeli-varoja. Saksan omavaraisuusaste nikkelin suhteen oli noin 5 %. Vuorisjärvi 1990, 52, 190.

¹⁵ Vuorisjärvi 1990, 192; Ziemke 1963, 336.

¹⁶ Visuri 2015, 74–75.

Niskakosken säännöstelyallas jäivät kuitenkin Suomen puolelle¹⁷ ja siirtyivät nyt Suomen valtion omistukseen.¹⁸

Tutkimustehtävä ja rajaus

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Suomen ja Neuvostoliiton välillä tapahtunutta maakauppaa, joka johti Jäniskosken–Niskakosken alueen¹⁹ siirtymiseen osaksi Neuvostoliittoa helmikuussa 1947. Aiheeni on tutkimusalaltaan vahvimmin poliittista historiaa, mutta se sivuaa myös taloushistoriaa ja sotahistoriaa. Näkökulmani keskittyy suomalaisiin poliittisiin toimijoihin ja heidän päätöksiinsä. Pyrin saamaan tapahtuneesta kattavan kokonaiskuvan ja selvittämään, mitä lopulta tapahtui sekä miksi prosessi meni niin kuin se meni.

Tutkielmani aikajana käsittää noin puolitoista vuotta. Se alkaa elokuusta 1945, jolloin Neuvostoliiton taholta ensimmäisen kerran ehdotettiin Jäniskosken voimalaitoksen vuokraamista. Työni päätepiste taas on helmikuu 1947, jolloin Jäniskosken–Niskakosken alue myytiin Neuvostoliitolle osana saksalaissaatavia.

Tutkimustehtäväni on tarkastella syitä ja prosessia, jotka johtivat alueen siirtymiseen Suomelta Neuvostoliitolle.

Miksi koko prosessi meni niin kuin meni? Miksi Suomi päätyi aluksi vuokraamaan Jäniskosken voimalaitoksen? Miksei Niskakosken säännöstelypatoa vuokrattu samalla?

Mikä oli alueen merkitys Neuvostoliiton ja Suomen välisille taloudellisille suhteille vuosina 1945–1947? Missä määrin Jäniskosken ja Niskakosken avulla maksetuissa saksalaissaatavissa oli kyse Neuvostoliiton halusta saada Suomi omaan vaikutuspiiriinsä? Miten Suomen poliittinen johto J. K. Paasikiven ja Mauno Pekkalan johdolla vaikutti tapahtumien kulkuun? Millaisia olivat Suomen johdon vaihtoehdot? Oliko kyseessä myyminen, pakkomyyminen vai luovuttaminen?

---

¹⁷ Ks. liite 1.

¹⁸ Petsamon Nikkeli Oy:n ja Suomen valtion välinen sopimus vuodelta 1938 määrätti, että jos nikkelimalmiesiintymän hyödyntämisestä solmittu aiempi sopimus lakkaisi jostain syystä olemasta voimasta, siirtyisi voimalaitos kokonaan Suomen valtion haltuun. Suomen luovutettua Petsamon, siirtyi Jäniskoski automaattisesti valtion haltuun. Nummela 1993, 159.

¹⁹ Ks. liite 1.

Keskeiset käsitteet

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat saksalaissaatavat, sotakorvaukset ja liittoutuneiden valvontakomissio. Ne kaikki liittyvät Suomen ja Neuvostoliiton sodan jälkeisiin suhteisiin ja maiden välisiin maksuvelvoitteisiin, ja on tärkeää, ettei sotakorvauksia sekoiteta saksalaissaataviin, sillä ne olivat toisistaan täysin erilliset asiat. Suomen tuli maksaa Neuvostoliitolle sekä sotakorvaukset että saksalaissaatavat, ja valvontakomission tehtävänä taas oli osittain valvoa, että maksut suoritettiin.

Sotakorvauksilla tarkoitetaan Suomen ja Neuvostoliiton välisessä vuonna 1944 solmitussa Moskovan välirauhansopimuksessa määriteltyä 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruista summaa, joka Suomen tuli maksaa Neuvostoliitolle kuuden vuoden kuluessa. Toimitusaikaa jatkettiin myöhemmin vuoteen 1952 saakka.²⁰

Saksalaissaatavilla puolestaan tarkoitetaan Suomen Neuvostoliitolle maksamia, Saksan Neuvostoliitolle aiheuttamien vahinkojen korvauksia sotavuosista. Suomen tuli korvata Neuvostoliitolle Suomen velat Saksalle ja lisäksi Suomen tuli maksaa saksalaisten Suomessa olevan omaisuuden arvon suuruinen summa Neuvostoliitolle. Tästä muodostui yhteensä noin kuuden miljardin Suomen markan suuruinen summa.²¹ Suomi siis maksoi velkansa alkuperäisen velkojansa Saksan sijaan sodan voittaneelle Neuvostoliitolle. Professori Ilkka Nummelan mukaan velkojen maksu Saksan sijasta Neuvostoliitolle ei ollut ylimääräinen sotakorvausrasitus Suomen kansantaloudelle.²² Suurin osa mainitusta kuudesta miljardista markasta koostui Suomen Puolustusvoimien sotatarvikevelasta Saksan armeijalle.²³

Kolmas työssäni keskeinen käsite on *liittoutuneiden valvontakomissio*. Sillä tarkoitetaan lähinnä neuvostoliittolaista henkilöstöä, joka asetettiin Suomeen syksyllä 1944 valvomaan Moskovan välirauhansopimuksen pykälien toimeenpanoa. Komissiossa oli kuitenkin myös kymmeniä englantilaisia. Yhteensä henkilökuntaa oli noin 300 henkeä, joista neuvostoliittolaisia oli noin 250. Esimerkiksi tutkija Pekka Visuri esittelee

---

²⁰ Visuri 2015, 116–117.

²¹ Zetterberg & Kallio 1987, 749.

²² Nummela 1993, 206.

²³ Nummela 1993, 208.

komission nimellä ”Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) valvontakomissio”. Valvontakomission käytössä Helsingissä oli hotelli Tornio, mutta sillä oli myös alatoimistoja esimerkiksi Oulussa ja Vaasassa. Komission johtajana toimi kenraalileeversti Andrei Ždanov, joka oli myös *generalissimus* Josif Stalinin läheinen apulainen. Valvontakomission varajohtajana ja Ždanovin sijaisena tämän siirryttyä Moskovaan joulukuussa 1945 toimi kenraaliluutnantti Grigori Savonenkov. Valvontakomissio poistui Suomesta syyskuussa 1947, kun Pariisin rauhansopimus astui voimaan.²⁴ Tutkija Jukka Seppisen mukaan valvontakomission tehtävänä oli toimia ”yhdyselimenä” Neuvostoliiton sotilasjohdon ja Suomen johdon välillä.²⁵

Tutkimustilanne

Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistä on sivuttu useissa tutkimuksissa, mutta näiden tutkimusten pääteema on poikkeuksetta ollut jossain muussa aiheessa. Suomen suhdetta Neuvostoliittoon kylmän sodan alkuvuosina on tutkittu paljon ja Suomen maksamista sotakorvauksista löytyy myös paljon tutkimuksia. Jopa Petsamon nikkelin roolia ja vaikutusta Suomen ulkopoliittisiin suhteisiin on tutkinut Esko Vuorisjärvi väitöskirjassaan *Petsamon nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939–1944*. Vuorisjärvi on lisäksi kirjoittanut henkilöhistorian J. O. Söderhjelmistä, joka toimi muun muassa Petsamon Nikkeli Oy:n toimitusjohtajana sekä Suomen valtuuskunnan jäsenenä neuvoteltaessa saksalaissaatavien toimittamisesta Neuvostoliittoon. Petsamon nikkeliä käsittelevä tutkimus ei sinänsä käy läpi Jäniskosken–Niskakosken luovutusta, mutta Vuorisjärvi selvittää täsmällisesti Kolosjoen kaivoksen vaiheet sen toiminta-ajalta ja tämä luo vankan pohjan oman tutkielmani lähtötilanteelle. Söderhjelmiä käsittelevä tutkimus sen sijaan pureutuu tarkasti Jäniskosken luovutukseen ja osoittaa, että Söderhjelm oli itse asiassa ensimmäinen suomalainen, joka ehdotti Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistä Neuvostoliitolle osana saksalaissaatavia.²⁶ Vuorisjärven molemmat teokset ovat olleet tämän tutkielman kannalta suurella roolilla avaten Petsamon kaivoksen historiaa ja sen merkitystä koko itsenäisen Suomen historiassa.

Hans Peter Crosby ja Earl F. Ziemke käsittelevät Petsamon nikkeliä osana kansainvälistä politiikkaa lähinnä toisen maailmansodan aikana. Molemmat tuovat kirjoissaan esille

---

²⁴ Visuri 2015, 93.

²⁵ Seppinen 2008, 45.

²⁶ Vuorisjärvi 2019, 318.

kansainvälistä näkökulmaa Suomen historiaan, mitä tuottaa monipuolisempaa käsitystä asioista. Krosbyn kirja käsittelee enemmän juuri Petsamon nikkeliä ja Ziemken teos keskittyy saksalaisten läsnäoloon Suomessa ja Norjassa toisessa maailmansodassa.

Aihetta käsiteltäessä isoon osaan nousee luonnollisesti myös kylmän sodan alku, niin sanotut vaaran vuodet sekä Suomen ja Neuvostoliiton kahdenväliset suhteet välittömästi toisen maailmansodan päätyttyä ja niihin oleellisesti liittyen sotakorvaukset. Näitä teemoja käsittelevää tutkimusta on tehty runsaasti. Kylmää sotaa Lapin näkökulmasta käsittelee Veikko Erkkilän ja Pekka Iivarin teos *Kylmää sotaa Lapissa*. Jukka Seppinen kirjoittaa vaaran vuosista ja erityisen kattavasti hän käsittelee saksalaissaatavia kirjassaan *Vaaran vuodet? – Suomen selviytymisstrategia 1944–1950*. Seppinen osoittaa kirjassaan, että Suomen oli periaatteessa pakko myydä Jäniskosken–Niskakosken alue, sillä vaihtoehtona tälle ollut valtionyhtiöiden osakkeiden luovutus Neuvostoliitolle olisi ollut vaikutuksiltaan liian tuhoisa.²⁷ Hieman varhaisempaa näkökulmaa samaan aihepiiriin tarjoaa puolestaan Aulis Blinnikan teos *Valvontakomission aika*. Muun muassa nämä teokset kuvaavat Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita sekä sivuavat enemmän tai vähemmän myös Jäniskosken–Niskakosken alueen kohtaloa.

Ilkka Nummela on tutkinut Suomen ja Neuvostoliiton suhteita taloushistorian ja -politiikan näkökulmasta. Hänen teoksensa *Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939–1952* antaa asiasta tietoa talouden kannalta. Nummelan teos käsittelee muun muassa sotakorvauksia ja saksalaissaatavia sekä niiden merkitystä Suomen taloudelle ja myös sodan aiheuttamia suoranaisia rahallisia kustannuksia suomalaisille. Sotakorvauksista ovat kirjoittaneet myös Hannu Rautkallio kirjassaan *Suomen sotakorvaukset 1944–1952 – mahdottomasta tuli mahdollista* ja Jukka Vesterinen teoksessaan *Suomen sotakorvaukset 1944–1952 – maa, joka maksoi velkansa*. Etenkin Nummelan kirja on ollut oivallinen apu avaamaan lopulta melko monimutkaista saksalaissaatavien käsitettä. Nummela on kirjoittanut myös Matti Enbusken toimittamaan Jouko Vahtolan juhlakirjaan *Historian selkosilla* Jäniskoskea ja Petsamon Nikkeli Oy:tä käsittelevän tekstin.

---

²⁷ Seppinen 2008, 194.

Tutkimukselle olennaisista henkilöistä mainittakoon Juho Kusti Paasikivi²⁸, joka oli Suomen tärkeimpiä päättäjiä vuosien 1944 ja 1956 välillä. Hän toimi ensin pääministerinä toisen maailmansodan loppuvuosina ja seurasi Carl Gustaf Emil Mannerheimia tasavallan presidentiksi vuonna 1946. Paasikiven toimista hankalana ajanjaksona on kirjoittanut Pekka Visuri teoksessaan *Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944–1947*. Kirja kuvaa myös ajan poliittista ilmapiiriä yleisesti. Myös Tuomo Polvisen *J.K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö 4 1944–1948* kuvaa aikaa ja Paasikiven toimia kattavasti. Nämä kirjat tarjoavat vuoropuhelua Paasikiven päiväkirjoille.

Muita merkittäviä yksittäisiä henkilöitä Paasikiven ohella olivat Lapin läänin maaherrana toiminut Kaarlo Hillilä sekä lukuisissa eri rooleissa toiminut J. O. Söderhjelm, joka neuvotteli Moskovassa Suomen ja Neuvostoliiton välisistä asioista useaan otteeseen ja toimi lisäksi Petsamon Nikkeli Oy:n toimitusjohtajana. Hillilän elämäkerran on kirjoittanut Timo Tuikka ja Söderhjelmien vastaava on Esko Vuorisjärven käsialaa. Näissä kirjoissa kerrotaan paljon esimerkiksi suomalaisten päättäjien kulissien takaisista toimista, mikä on ollut suuri apu tämän tutkielman kannalta.

Aihetta sivutaan myös Suomen rajojen muutoksen kannalta rajavartioston näkökulmasta Suomen rajavartiolaitoksen historiateoksessa *Isänmaan portinvartijat – Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Kirjan ovat kirjoittaneet Matti Kosonen ja Juha Pohjonen. Kirja käsittelee Jäniskoskea nopeasti, mutta hieman erilaisesta, vähemmän poliittisesta näkökulmasta kuin muu käyttämäni tutkimuskirjallisuus. Lisäksi useat tutkimukset sivuavat aihetta todella nopeasti, mutta niistä on silti ollut enemmän tai vähemmän erilaista hyötyä tälle tutkielmalle.

Lähteet ja menetelmä

Lähdeaineisto

Lähdeaineistoni ensimmäisenä osana toimivat ulkoasiainministeriön arkistossa säilytettävät asiakirjat, joissa käsitellään Jäniskosken–Niskakosken alueen kohtaloa. Asiakirjoja ovat esimerkiksi ulkoministeriön vastaanottamat sekä lähettämät sähköpostit. Muita arkiston dokumentteja ovat muun muassa erilaisten valiokuntien tai neuvottelijoiden kokousten pohjalta laaditut salaiset tai ei-salaiset muistiot. Näitä

---

²⁸ Jäljempänä J. K. Paasikivi

muistioita yhdistää keskustelu Jäniskosken ja Niskakosken kohtalosta. Niistä on nähtävissä muun muassa suomalaisten poliitikkojen ratkaisuehdotuksia erilaisille ongelmille. Muistioissa ei aina ole kuitenkaan yksilöity tietyn asian esittäjää. Niistä ei myöskään aina käy selville osallistujien reaktiot toisten osallistujien esityksiin. On myös syytä huomata, etteivät muistiot yleisestikään kerro kaikkea, mitä kokouksessa on puhuttu vaan pöytäkirjan laatinut sihteeri on voinut kirjoittaa ylös ainoastaan syystä tai toisesta sopivaksi kokemansa asiat. Esimerkiksi liian neuvostovastaiset kommentit on saatettu jättää kirjaamatta ylös. Myös sihteerin henkilökohtaiset kannat voivat mahdollisesti muuttaa muistion sisältöä suuntaan tai toiseen.

Toisen osan lähdeaineistostani muodostaa Yrjö Blomstedtin ja Matti Klingen toimittama *J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956: Ensimmäinen osa, 28.6.1944–24.4.1949*. Paasikivi on raportoinut päiväkirjoihinsa hyvin tarkasti poliittisista tapahtumista. Päiväkirjat antavat tärkeää tietoa esimerkiksi kulissien takaisista keskusteluista Paasikiven ja muiden suomalaispäättäjien sekä Paasikiven ja venäläisten valtiomiesten välillä. Niissä on nähtävissä myös Paasikiven omia ajatuksia. Päiväkirjoista voi tarkastella esimerkiksi Paasikiven suhtautumista ja reaktioita asioihin, mitä ei virallisista asiakirjoista aina välttämättä ole nähtävissä, mutta samalla on huomioitava, että Paasikivi kirjoitti päiväkirjansa ilmeisesti ainakin osittain sillä ajatuksella, että ne tullaan joskus julkaisemaan suurelle yleisölle.²⁹ Lisäksi täytyy muistaa, että Paasikiven ylös kirjoittamat ajatukset ovat lopulta hänen subjektiivisia näkökulmiaan asioihin, eivätkä ne tarjoa absoluuttisia totuuksia tapahtumista.

Lähdekirjallisuuteeni kuuluu myös lakimies Johan Otto Söderhjelm in kirjoittama muistelmateos koskien hänen toimiaan Suomen valtion edustajana erilaisissa neuvotteluissa 1940-luvun lopussa. Vuonna 1970 julkaistu kirja on nimeltään *Kolme matkaa Moskovaan*. Yksi neuvotteluista koski niin sanottujen saksalaissaatavien siirtämistä Neuvostoliittoon ja Jäniskosken–Niskakosken alue nivoutuu siihen vahvasti. Söderhjelm kuvaa kirjassaan neuvottelujen kulkua lähes päivä päivältä ja tämä avaa neuvottelujen kokonaiskuvaa huomattavasti enemmän kuin pelkät kokouspöytäkirjat.³⁰ Hän oli lisäksi toiminut Petsamon Nikkeli Oy:n toimitusjohtajana jo 1930-luvulta, joten Jäniskoski sekä Niskakoski olivat hänelle hyvin tuttuja. Söderhjelm on kirjoittanut

---

²⁹ J. K. Paasikiven pk. esipuhe. Blomstedt & Klinge 1985, 6.

³⁰ Söderhjelm 1970, 66–79.

muistelmansa vuonna 1970, joten on otettava huomioon, että häneltä on voinut unohtua asioita yli 20 vuoden jälkeen. Mahdollisesti myös kirjan julkaisuajan poliittinen tilanne on voinut vaikuttaa hänen tekstiinsä tavalla tai toisella.

Menetelmä

Olen etsinyt tätä tutkimusta varten Jäniskosken–Niskakosken asiaa käsittelevää materiaalia ulkoministeriön arkistosta, Paasikiven päiväkirjoista ja Söderhjelmin muistelmista. Ulkoministeriön asiakirjoista on löydettävissä poliittisten päättäjien sähköisiä, muistioita ja muita asiakirjoja, mutta niissä ei ole juurikaan havaittavissa suomalaisten päättäjien reaktioita tapahtumien kulkuun. Sen sijaan Paasikiven päiväkirjoista on nähtävissä paitsi Paasikiven itsensä, myös joidenkin muidenkin suomalaispoliitikkojen reaktioita ja mielipiteitä liittyen eri tilanteisiin ja jopa yksittäisiin henkilöihin niin suomalaisten kuin neuvostoliittolaistenkin puolella. Myös Söderhjelmin muistelmat menevät hieman asiakirjoja syvemmälle. Lähteitä tarkastellessani pyrin tarkastelemaan suomalaispäättäjien näkökantoja liittyen Jäniskosken–Niskakosken alueeseen, Neuvostoliiton tavoitteisiin ja toisten poliitikkojen mielipiteisiin nähden. Pyrin myös pohtimaan erilaisten näkökantojen syitä ja merkitystä alueen kohtalolle hyödyntäen tässä myös käyttämäni tutkimuskirjallisuutta. Näin ollen tutkimusmetodinani on ollut laadullinen sisällön analyysi. Aluksi olen tutustunut koko aineistoon saadakseni tapahtuneesta kattavan kokonaiskuvan ja myöhemmin olen jaotellut aineiston kokouksiksi, päiväkirjamerkinnöiksi ja muiksi. Olen pyrkinyt suhtautumaan niin asiakirjoihin kuin päiväkirjoihinkin hyvin lähdekriittisesti lähinnä pohtimalla, mitä lähteistä on mahdollisesti jätetty pois tai mitä niissä on painotettu ja miksi.

Työn rakenne

Tutkielma jakaantuu kahteen päälukuun. Pääluvut jakautuvat aiheidensa mukaan kronologisesti ja päälukujen sisällä alaluvut etenevät niin ikään kronologisesti. Ensimmäinen pääluku alkaa elokuusta 1945, kun Neuvostoliiton taholta nostettiin ensimmäistä kertaa ilmoille ajatus siitä, että maa haluaa vuokrata Suomelta Jäniskosken voimalaitoksen. Luku päättyy kesään 1946, jolloin Jäniskosken vuokrasopimus solmittiin ja myös Niskakosken vuokraamisesta alettiin neuvotella.

Toinen pääluvun alku menee ajallisesti hieman limittäin ensimmäisen päälle ja alkaa keväältä 1946, jolloin Neuvostoliitto vaati ensimmäisen saksalaissaatavien

transferoimista. Neuvotteluja saksalaissaatavien maksamiseksi alettiin käydä siis jo ennen kuin Jäniskoski oli vuokrattu Neuvostoliitolle ja vasta myöhemmin saatiin idea Jäniskosken ja saksalaissaatava-asian yhdistämisestä. Alaluvut etenevät toisessa pääluvussa niin ikään kronologisesti. Tutkielman ajallisen rajauksen päätepiste on helmikuun 3. päivä vuonna 1947, jolloin allekirjoitettiin sopimus Jäniskosken–Niskakosken alueen myymisestä Neuvostoliitolle.

1. JÄNISKOSKEN VOIMALAITOS VUOKRATAAN TOUKOKUUSSA 1946

Vuoden 1944 syksyllä Suomi luovutti Neuvostoliitolle Petsamon ja siten myös siellä sijainneen Kolosjoen nikkeli-kaivoksen Moskovan välirauhansopimuksen nojalla. Inarin kunnan alueella sijainneet Jäniskosken voimalaitos ja Niskakosken säännöstelypato jäivät kuitenkin vielä tuolloin Suomen puolelle. Neuvostoliitto oli halunnut päästä hyötymään Petsamon nikkelistä jo vuosien ajan kuten muutkin Euroopan suurvallat Saksa ja Iso-Britannia.³¹ Nyt kaivos oli sen rajojen sisällä ja Suomen kanssa oli tehty rauha. Neuvostoliitto oli kuitenkin edelleen sotaa käyvä maa ja valtion johdon huomio oli kohdistunut kohti Berliiniä vääjäämättömästi etenevään puna-armeijaan.

Toinen maailmansota Euroopassa päättyi lopulta toukokuussa 1945 liittoutuneiden voittoon. Voittajavaltiot Yhdysvallat, Ranska, Iso-Britannia sekä Neuvostoliitto alkoivat välittömästi tämän jälkeen järjestellä uutta Eurooppaa. Voittajista etenkin Neuvostoliitto otti valloittamansa alueet Itä-Euroopassa tiukkaan kontrolliin ja alkoi luomaan niistä puskurivaltioiden vyöhykettä omille rajoilleen. Sodan hävinneenä Neuvostoliiton rajanaapurina myös Suomi joutui alistumaan hävinneen valtion kohteluun, vaikkei Suomea oltukaan miehitetty. Sodan jälkeen Suomeen asetettiin liittoutuneiden valvontakomissio valvomaan Moskovan välirauhansopimuksen noudattamista. Pääosin neuvostoliittolaisista koostunutta valvontakomissiota johti Andrei Ždanov. Ždanov tunnettiin kovaotteisena sotilaana, joka oli jo aiemmin alistanut Baltian maat Neuvostoliiton alaisuuteen. Tutkija Jukka Seppisen mukaan Ždanov suhtautui Suomeen jopa vihamielisesti.³²

1.1. Neuvostoliitto vaatii Suomelle unohtunutta Jäniskoskea

Jo vuonna 1945 suomalaisille päättäjille oli selvää, että Neuvostoliitto halusi myös Jäniskosken voimalaitoksen hyödyntääkseen uutta Kolosjoen nikkeli-kaivostaan. Tämä oli tullut ilmi, kun Neuvostoliiton kauppaa-asiain kansankomissaari eli käytännössä ulkomaankauppaministeri Anastas Mikojan oli maininnut Suomen kauppaja teollisuusministeri Åke Gartzille Neuvostoliiton halukkuudesta vuokrata Jäniskoski.³³

---

³¹ Krosby 1966, 48–50; Vuorisjärvi 1990, 210–211.

³² Seppinen 2008, 22.

³³ J. K. Paasikiven pk. 28.8.1945. Paasikivi 1985, 201.

Niille suomalaisille, jotka tunsivat kaivoksen toimintaperiaatteen, oli luultavasti ollut selvää vuodesta 1944 asti, että Neuvostoliitto tulisi tarvitsemaan myös Jäniskosken tuottamaa sähköä. Vaikka saksalaiset olivat Lapista vetäytyessään tuhonneet voimalaitoksen täydellisesti³⁴, oli se silti kunnostettavissa ja suhteellisen lähellä Kolosjoen kaivosta sekä rakennettu nimenomaan sitä varten. Sodan päätyttyä Neuvostoliitossa katsottiinkin, että Jäniskosken voimalaitoksen uudelleen rakentaminen tulisi olemaan nopeampaa kuin kokonaan uuden voimalaitoksen suunnittelu ja rakentaminen Neuvostoliiton puolelle.³⁵

Miksei Neuvostoliitto sisällyttänyt Jäniskoskea jo Moskovan välirauhansopimuksen alueluovutuksiin? Oliko kyse silkasta kömmähdyksestä vai halusiko Neuvostoliitto Jäniskoskesta pelinappulan, jonka avulla se voisi painostaa ja sitouttaa Suomea taloudellisesti? Petsamon nikkeliä paljon tutkineen Esko Vuorisjärven mukaan kyseessä oli yksinkertaisesti Neuvostoliiton virhe. Vuorisjärven mielestä neuvostoliittolaiset eivät osanneet ottaa huomioon, että Suomen Tarton rauhassa vuonna 1920 saama Petsamon alue ei sisältänyt Jäniskoskea, vaan se sijaitsikin alueella, joka kuului viereiseen Inarin kuntaan ja oli siis ollut osa itsenäistä Suomea jo vuosina 1917–1920.³⁶

Vuorisjärven arvio lienee oikea. Hänen väitettään tukee myös ajankohta, jolloin Neuvostoliitto ilmeisesti ensi kerran lähestyi suomalaisia päättäjiä aiheen tiimoilta eli vasta elokuussa 1945. Moskovan välirauhansopimuksen solmimisesta oli siis kulunut jo lähes vuosi, mutta neuvostojohdon huomio oli tämän ajan arvatenkin kohdistunut Saksan lopulliseen lyömiseen, kun taas Suomesta kiinnostuttiin uudelleen vasta sodan päätyttyä. Neuvostoliiton kaiken materiaalin ja huomion oli vienyt sota Itä- ja Keski-Euroopassa.³⁷ Kun virhe huomattiin Neuvostoliitossa, oli liian myöhäistä alkaa vaatimaan lisää maata jo tappionsa tunnustaneelta Suomelta, joka soti myös saksalaisia vastaan Lapin sodassa ja oli täten teoriassa Neuvostoliiton liittolainen.

---

³⁴ Räjähdyksessä käytettiin noin 100 tonnia räjäytyspanosta. Se tuhosi paitsi voimalan, myös osan säännöstelypadosta. Kaikki rakennukset poltettiin. Myös Niskakoskella oli padoista jäljellä vain osia ja rakennukset oli poltettu sielläkin. Myös voimansiirtolinja oli tuhottu täydellisesti. Patoharju 1958, 90.

³⁵ Erkkilä & Iivari 2018, 69.

³⁶ Vuorisjärvi 2019, 324.

³⁷ Seppinen 2008, 41.

Jäniskosken–Niskakosken alueen sisällyttäminen luovutettuun Petsamon alueeseen jo vuonna 1944 ei olisi luultavasti ollut kovin merkittävää Suomelle. Alueen osuus kaiken luovutetun maan pinta-alasta olisi ollut hyvin pieni. Lisäksi Suomelle tuhoutunut voimalaitos, jota ei lisäksi pystynyt hyödyntämään käytännössä lainkaan ei voinut olla kovin tärkeä kuten ei myöskään erämaa-alue sen läheisyydessä. Näin ollen luultavasti halutessaan Neuvostoliitto olisi saanut Jäniskosken alueen jo välirauhansopimusta solmittaessa. On epäselvää, tunsiko Neuvostoliiton johto tai aluevaatimuksista vastanneet henkilöt tuolloin kaivoksen toimintaperiaatteen ja sen, että Jäniskoski oli kaivoksen sulatolle hyvin olennainen. Mahdollisesti eivät tunteneet, sillä kaivos ja Jäniskosken voimalaitos eivät nimittäin lopulta ehtineet toimia kovin kauaa täydellä voimalla. Jäniskosken voimalaitos saatiin kytkettyä sähköverkkoon vuoden 1942 joulukuussa³⁸, ja saksalaiset tuhosivat sen räjäyttämällä jo vuonna 1944³⁹. Neuvostojohdon päähuomio lienee ollut loppuvuodesta 1944 Itä- ja Keski-Euroopassa Pohjois-Suomen sijaan. Näin ollen entisen suomalaisen nikkeli-kaivoksen, vaikkakin Euroopan rikkaimman sellaisen, toimintaperiaatteen ei ollut paneuduttu riittävän tarkasti.

Neuvostoliiton halukkuus vuokrata alue tuli pääministeri J. K. Paasikiven tietoon Gartzin kerrottua tästä hänelle valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa elokuussa 1945. Paasikivi kirjasi asiasta päiväkirjaansa ainoastaan ”Selvitetään.” sekä ”Gartz hoitaa.”⁴⁰ Neuvostoliiton Anastas Mikojan oli antanut jopa sopimusluonnoksen voimalaitoksen vuokraamisesta Gartzille.⁴¹ Ulkoministeriön arkistossa olevan muistion mukaisesti Gartz vastasi Mikojanille, ettei voinut sanoa asiasta mitään ennen kuin siitä olisi keskusteltu Suomessa valtiojohdon kesken, muttei nähnyt vuokraamisessa periaatteellista ongelmaa.⁴²

---

³⁸ Vuorisjärvi 1990, 175.

³⁹ Erkkilä & Iivari 2018, 69.

⁴⁰ J. K. Paasikiven pk. 28.8.1945. Paasikivi 1985, 201.

⁴¹ Seppinen 2008, 187.

⁴² Åke Gartzin muistio liittyen Neuvostoliiton kauppa-asiain kansankomissaari Anastan Mikojanin hänelle tarjoamaan sopimusehdotukseen koskien Jäniskosken vuokraamista. 15.8.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. Ulkoasiainministeriön arkisto, (jäljempänä UMA).

Sopimusehdotus oli sängen yksityiskohtaisesti laadittu. Siinä puhuttiin jopa vuokran suuruudesta, jonka Neuvostoliitto esitti olevan miljoona Suomen markkaa vuodessa.⁴³ Gartzin mielestä summa ei ollut ”nykyisissä rahanarvo-oloissa sopiva”. Hän perusteli asiaa muistiossa siten, että koska muutkin ”rehelliset välit Neuvostoliiton kanssa selvitetään dollareissa, olisi vuokra määrättävä dollareissa.”⁴⁴ Hän ajatteli luultavasti esimerkiksi sotakorvauksia, jotka oli määrätty 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruiseksi.⁴⁵ Gartzilla saattoi olla asiasta aiempaakin kokemusta, mutta joka tapauksessa myöhemminkin Suomi ja Neuvostoliitto saivatkin kiistaa markan arvosta ja sitä kautta maksujen suuruudesta niin sanottujen saksalaissaatavien kohdalla, kun Neuvostoliitolla ja Suomella oli eriäviä käsityksiä siitä, tulisiko Suomen maksaa saatavat vuoden 1938 vai 1944 hintatason mukaan.⁴⁶

Paasikiven päiväkirjamerkinnöistä huolimatta Gartz ei aluksi hoitanut yhtään mitään asiaan liittyen. Sama koski muutakin Suomen johtoa ja Neuvostoliiton hallitukseen ei oltu aluksi lainkaan yhteydessä.⁴⁷ Suomelle asia ei tietenkään ollutkaan missään määrin kiireellinen. Neuvostoliitto sen sijaan olisi varmasti nopeastikin halunnut päästä hyödyntämään Koloarjoen kaivoksesta louhittua malmia, mutta Suomelle kiirehtiminen asian kanssa ei sitä vastoin olisi tuonut mitään konkreettista hyötyä.

Lisäksi vuoden 1945 jälkipuoliskolla suomalaisten päättäjien piti pohtia muun muassa sotakorvauksiin, väestön uudelleen asuttamiseen, todella tiukkaan taloudelliseen tilanteeseen ja lopulliseen rauhansopimukseen liittyviä kysymyksiä ja ongelmia. Mitä tuli puolestaan Suomen itärajan aluemuutoksiin, meni suomalaispäättäjien aika muun muassa käsitellessä karjalaisten evakkojen toiveita ja vaatimuksia menetetyn Karjalan takaisin hankkimiseksi.⁴⁸ Lisäksi Mikojanin ilmoitus Gartzille Neuvostoliiton halukkuudesta vuokrata Jäniskoski ei vaikuttanut ainakaan Paasikiven päiväkirjojen perusteella erityisen

---

⁴³ Mikojanin Gartzille toimittama sopimusehdotus Jäniskosken vuokraamiseksi. Elokuu 1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁴⁴ Åke Gartzin muistio liittyen Neuvostoliiton kauppa-asiaain kansankomissaari Anastan Mikojanin hänelle tarjoamaan sopimusehdotukseen koskien Jäniskosken vuokraamista. 15.8.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁴⁵ Visuri 2015, 116–117.

⁴⁶ Erkkilä & Iivari 2018, 76; Vuorisjärvi 2019, 313.

⁴⁷ Erkkilä & Iivari 2018, 69.

⁴⁸ J. K. Paasikiven pk. 30–31.8.1945. Paasikivi 1985, 201; J. K. Paasikiven pk. 3.9.1945. Paasikivi 1985, 203.

painostavalta, eikä se ollut edes mainitun valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksen asialistan kärjessä.⁴⁹ Suomalaisten taktiikkana Jäniskosken kysymyksen suhteen oli myöhemminkin asian lykkääminen myöhemmäksi jopa lopullisen rauhansopimuksen tekoon saakka.⁵⁰ Kiireettömyydestä kertoo myös se, että Gartz raportoi Mikojanin ehdotuksesta pääministeri Paasikivelle vasta 28.8.1945, vaikka oli itse keskustellut Mikojanin kanssa jo pari viikkoa aiemmin. Sopimusehdotuksen tarkkaa luovuttamispäivämäärää ei ole kirjattu dokumenttiin ylös, mutta Gartzin asiasta valmisteleva muistio on päivätty 15.8.1945, joten Mikojanin on täytynyt lähestyä Gartzia tätäkin aiemmin.⁵¹

Jotakin Suomen johto kuitenkin teki suhteellisen pian. Ulkoasiainministeriön arkistosta löytyvä selvitys osoittaa, että loppuvuodesta 1945 kaksi suomalaista diplomi-insinööriä nimeltään Niilo Saarivirta ja Gustaf Thelestam lähetettiin tutkimaan ja laatimaan selvitys Jäniskosken voimalaitoksen kärsimistä vahingoista. Heidän tutkimuksensa käsitti Jäniskosken voimalaitoksen, sieltä valtakunnanrajalle saakka kulkeneen voimajohdon sekä Niskakosken säännöstelyaltaan Paatsjoen yläjuoksulla Jäniskoskelta katsottuna. Heidän noin viikon kestänyt matkansa tapahtui lokakuussa 1945 ja kattava selvitys vahingoista toimitettiin ulkoasiainministeriöön 5.11.1945. Tutkimuksen mukaan muun muassa Jäniskosken betonipatoon oli ”räjäytetty kaksi noin 30m leveää aukkoa pohjaa myöten”, joiden kautta vesi pääsi virtaamaan vapaasti.⁵² Luultavasti Suomen johto tilasi tämän selvityksen, jotta voitiin muodostaa parempi käsitys siitä, mitä laitoksen suhteen tulisi tehdä. Ehkä vain vähän tuhoutunut voimalaitos olisi pyritty kunnostamaan nopeasti, jotta Neuvostoliitolle olisi voitu myydä Jäniskosken sähköenergiaa ilman voimalan vuokraamista. Täydellisesti tuhoutunut laitos taas olisi kenties vuokrattu Neuvostoliitolle vähemmän vastalausein kuin helpohkosti kunnostettavissa oleva.

Tutkimuksen jälkeen Suomen johto laati myös oman sopimusluonnoksensa, joka oli vastaehdotus Mikojanin antamalle sopimukselle. Se erosi Neuvostoliiton ehdotuksesta

---

⁴⁹ J. K. Paasikiven pk. 28.8.1945. Paasikivi 1985, 201.

⁵⁰ Erkkilä & Iivari 2018, 70.

⁵¹ Åke Gartzin muistio liittyen Neuvostoliiton kauppa-asiain kansankomissaari Anastan Mikojanin hänelle tarjoamaan sopimusehdotukseen koskien Jäniskosken vuokraamista. 15.8.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁵² Niilo Saarivirran ja Gustaf Thelestamin ulkoasiainministeriön kauppapoliittiselle osastolle lähettämä tutkimus sodan Jäniskosken voimalaitokselle ja sen laitteille aiheuttamista vahingoista. 5.11.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

kuitenkin lähinnä kestollisesti ja vuokrasumman suuruus esitettiin dollareina markkojen sijaan Gartzin ehdotuksen mukaisesti. Vastaehdotus on päivätty marraskuulle 1945.⁵³

Suomen johto oli siis luultavimmin jossain määrin kiinnostunut vuokraamisesta tai sitten he näkivät sen välttämättömyytenä, sillä Neuvostoliitto halusi Jäniskosken. Lisäksi tilanteessa oli luonnollisesti mahdollisuus hankkia valtiolle tuloja suhteellisen helposti todella vaikeassa taloudellisessa tilanteessa. Näin ollen tutkimusryhmää alueelle lähettäessään Suomen johto lienee miettinyt, mikä olisi paras järjestely vuokraamisen suhteen. Ryhmän tekemän tutkimuksen tavoitteena oli luultavasti antaa käsitys tuhojen laajuudesta. Tätä kautta Suomen johto sai käsityksen siitä, kannattaisiko Suomen kunnostaa alue itse ja myydä sähköenergiaa suoraan Neuvostoliitolle vai vuokrata koko alue laitteistoinen. Kieltäytyminen ei luultavasti ollut vaihtoehtona. Neuvostoliitto ehdotti omassa ehdotuksessaan, että jälleenrakennus hoidettaisiin Neuvostoliiton toimesta.⁵⁴ Seuraavan kerran asiaan palattiin suomalaisministerien taholta vasta vuoden 1946 puolella.

1.2. Ministerit eri kannoilla Jäniskosken kysymyksestä

Asiaa pohdittiin Suomen johdon taholta toden teolla tammikuussa 1946. Ehdotusta oli asetettu pohtimaan ryhmä, johon kuuluivat ulkoasiainministeri Carl Enckell, kauppa- ja teollisuusministeri Åke Gartz, puolustusministeri Mauno Pekkala sekä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Onni Peltonen. Kokouksesta laadittiin salainen muistio, johon on kirjattu ministerien ajatuksia liittyen Neuvostoliiton ehdotukseen sekä Thelestamin ja Saarivirran raporttiin pohjautuen.

Muistion mukaan Neuvostoliiton sopimusluonnos oli herättänyt eriäviä mielipiteitä osallistujien joukossa. Muistiosta ei kuitenkaan käy ilmi, ketkä paikalla olleista ministereistä olivat milläkin kannalla asian suhteen. Neuvostoliiton ehdotusta vastustaneen katsantokannan mielestä ehdotukseen sellaisenaan ei kannattanut suostua. Näin ollen Suomen olisi heidän mielestään tullut mieluummin itse kunnostaa Jäniskosken voimalaitos ja pelkästään myydä Neuvostoliitolle siellä tuotettua sähköenergiaa. Tätä

---

⁵³ Suomen Neuvostoliitolle laatima vastaehdotus Jäniskosken vuokraamiseksi. Marraskuu 1945. 5.11.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁵⁴ Mikojanin Gartzille toimittama sopimusehdotus Jäniskosken vuokraamiseksi. Elokuu 1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

kantaa perusteltiin tuolloin muun muassa sillä, että Suomi tulisi todennäköisesti itsekin tarvitsemaan lähitulevaisuudessa sähköä Lapissa, jolloin Jäniskosken hallinnoiminen olisi luonnollisesti hyödyksi. Ministerit uskoivat, että Jäniskosken voimalaitos kyettiin jälleenrakentamaan hieman yli kolmessa vuodessa. Lisäksi tiedettiin, että Neuvostoliitolla oli omalla puolellaan rajaa toinen voimalaitos, josta Kolosjoen kaivos sai jo noin puolet tarvitsemastaan sähköenergiasta. Neuvostoliiton ehdotusta vastustavat perustelivat näkökantaansa myös näin:

Suomen suvereenisuuden kannalta olisi toivottavaa välttää valtakunnan alueella sijaitsevan voimalaitoksen vuokraamista vieraille vallalle kaikkine siitä johtuvine seurauksineen.⁵⁵

Kirjassaan *Kylmää sotaa Lapissa* luonnehtivat Veikko Erkkilä ja Pekka Iivari edellä mainittua perustelua rohkeaksi⁵⁶, mitä se vähintäänkin oli. Mitä sitten vuokraamisesta olisi seurannut? Ainakin luonnollisesti neuvostoliittolaisten voimalaitostyöntekijöiden rajanylityksiä. Kenties alueelle olisi tullut myös sotilaita, agenteja tai muuta Suomen kannalta ei-toivottua väkeä. Ehkä Neuvostoliitto olisi tämän jälkeen halunnut vuokrata muitakin strategisesti merkittäviä alueita Suomelta. Esimerkiksi jo aiemmin vuokrattu Porkkala huolestutti varmaankin Suomen johtoa jo ennestään. Lisäksi on huomioitava, että jos Neuvostoliitto olisi pitänyt hallussaan aluetta Suomen rajojen sisäpuolella, olisi tämä kasvattanut kiistojen ja hankaluuksien todennäköisyyttä. Tätä Suomi varmasti halusi välttää viimeiseen asti.

Maininta Neuvostoliiton puolella olleesta toisesta voimalasta on mielenkiintoinen. Kaivoksen sulattamo ei ollut siis täysin vailla sähköä, vaan se toimi jossain määrin, muttei ilmeisesti niin tehokkaasti kuin neuvostojohto olisi halunnut. Erkkilän ja Iivarin mukaan Neuvostoliitto tarvitsi Jäniskoskea ainoastaan lyhyen ajan verran vuodessa. Tämä johtui siitä, että Neuvostoliiton puolella ollut toinen voimala kykeni tuottamaan Kolosjoen kaivokselle jopa noin puolet sen tarvitsemasta sähköenergiasta.⁵⁷ Luultavasti

---

⁵⁵ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 3. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁵⁶ Erkkilä & Iivari 2018, 70.

⁵⁷ Ibid.

Neuvostoliitto kuitenkin halusi maksimoida kaivoksen hyödyntämiskapasiteetin, ja tähän tarvittiin myös Jäniskoskea.

Miksi Neuvostoliitolla oli Jäniskosken vuokraamisen kanssa niin kiire? Suomalaisten arvion mukaan Jäniskosken jälleenrakentaminen olisi tullut kestämään kolme vuotta.⁵⁸ Voi vain arvailla kuinka kauan Neuvostoliitolta olisi mennyt rakentaa alusta alkaen uusi voimalaitos omalle puolelleen rajaa. Toki Neuvostoliitto varmasti tarvitsi nikkeliä terästeollisuuteen ja sodan aiheuttamaa jälleenrakennusta varten mahdollisimman paljon ja mahdollisimman pian. Mutta kuitenkin tilanne ei siis ollut se, etteikö Kolosjoelta olisi saatu louhittua lainkaan nikkeliä. Jäniskoskesta tuotettua sähköenergiaa ei nimittäin tarvittu nikkelimalmiin louhimisprosessiin vaan ainoastaan sen sulattamiseen. Toinen vaihtoehto olisi ollut kuljettaa louhittu nikkelimalmi jonnekin muualle, ja sulattaa se siellä. Tämähän oli ollut myös kanadalaisen INCO:n ideana ennen Jäniskosken rakentamista.⁵⁹

Johtuiko Neuvostoliiton kiirehtiminen osittain tuolloin aluillaan olleesta kylmästä sodasta? Ehkä Neuvostojohto laskeskeli, että uusi yhteenotto olisi tulossa mahdollisesti länsivaltojen kanssa jo piakkoin ja halusi tuottaa mahdollisimman nopeasti paljon nikkeliä. Ainakin Esko Vuorisjärven mukaan maailmansotien välisenä aikana nikkeliä tarvittiin nimittäin erityisesti aseteollisuutta varten.⁶⁰

Muistiossa esitetyn vastakkaisen näkökannan mukaisesti venäläisten ehdotukseen tuli suostua. Sen mukaan Neuvostoliitto siis vuokraisi voimalaitoksen ja hoitaisi kunnostustyöt. Tilannetta ei tämän kannan mukaan kannattanut tarkastella pelkästään taloudellisena, vaan sen lisäksi mahdollisesti poliittisena kysymyksenä. Muistioon kirjattiin myös, ettei Neuvostoliiton johto olisi kyennyt ymmärtämään, miksei Suomi vuokraisi laitosta, kun se ei kerran itse olisi pystynyt hyödyntämään siitä saatua sähköenergiaa. Lisäksi muistioon kirjattiin, että etenkin silloisessa tilanteessa

---

⁵⁸ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 3. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁵⁹ Vuorisjärvi 1990, 24–27.

⁶⁰ Vuorisjärvi 1990, 20–21.

”Suomella ei tosiaankaan ole varaa kieltäytymisellä ja vaikeuksien tekemisellä irriteerata⁶¹ Neuvostoliittoa.”⁶²

Kuka ministereistä sitten oli milläkin kannalla? Varmasti sitä ei muistiossa kerrota, mutta jonkinlaista viitettä asiasta on saatavilla. Ministereistä Åke Gartz oli ainakin Paasikiven luottomiehiä, ja pääministeri olikin päiväkirjojensa mukaan halunnut juuri Gartzin hallitukseensa kauppaja- ja teollisuusministeriksi.⁶³ Ulkoministeri Carl Enckellistä Paasikivellä ei myöskään tunnu olleen minkäänlaista negatiivista sanottavaa ainakaan päiväkirjoissaan. Heidän kantojaan asiaan on vaikeaa päätellä. SDP:n Onni Peltonen, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri taas oli puoluetustaan huolimatta selkeästi länteen suuntautunut. Hän muun muassa vastusti vuonna 1948 koko YYA-sopimuksen solmimista, vaikka oli yksi Moskovaan matkustaneen YYA-delegaation sopimusneuvottelijoista.⁶⁴ Lisäksi hän toimi Yhdysvaltojen Helsingin lähetystön tietolähteenä.⁶⁵ Näin ollen pidän mahdollisena, että ainakin Peltonen olisi voinut olla Jäniskosken vuokraamista vastaan Neuvostoliiton ehdottamalla tavalla.

Neljäntenä paikalla oli myös Suomen kansan demokraattiseen liittoon (SKDL) kuulunut puolustusministeri Mauno Pekkala. Hän ei nauttinut tuolloin eikä myöhemminkään Paasikiven taholta järin suurta arvostusta. Jo aiemmin vuonna 1945 oli Paasikivi luonnehtinut päiväkirjoissaan Pekkala ”pelkuriksi” ja ”heikoksi mieheksi”, josta ei ole mihinkään.⁶⁶ Tutkija Jukka Seppinen puolestaan kirjoittaa Neuvostoliiton olleen Pekkalle suorastaan ihannoinnin aihe.⁶⁷ Pekkala vaikuttaa ainakin myöhemmin pääministerinä ollessaan pyrkineen usein miellyttämään Neuvostoliittoa toimillaan, joten mahdollisesti hän on ollut kokouksessa Neuvostoliiton ehdotuksen kannalla.

Mielenkiintoista on myös se, että tuolloinen pääministeri J. K. Paasikivi ei itse ollut muistion mukaan tilaisuudessa lainkaan läsnä. Hän ei ole myöskään kirjoittanut tapahtumasta merkintää päiväkirjaansa. Hän vaikutti päiväkirjojensa perusteella olleen

---

⁶¹ Irritera (ruots.) = ärsyttää.

⁶² Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 3. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁶³ J. K. Paasikiven pk. 20.2.1945. Paasikivi 1985, 103.

⁶⁴ Polvinen 1999, 457.

⁶⁵ Polvinen 1999, 415.

⁶⁶ J. K. Paasikiven pk. 30.9.1945. Paasikivi 1985, 224.

⁶⁷ Seppinen 2008, 55.

noina vuoden 1946 tammikuun päivinä sangen kiireinen niin sanotun asekatkenta- ja sotavainojen hoitamisen kanssa.⁶⁸ Myöhemmissä vaiheissa Paasikivi kyllä osallistui asian käsittelyyn. Hän kuitenkin selitti suhtautumistaan ulko- ja kauppapolitiikkaan Neuvostoliiton kanssa päiväkirjassaan 20.2.1945 päivätyssä merkinnässä. Paasikivi kertoi tuolloin olevansa sitä mieltä, että Suomen tulisi olla aktiivinen Neuvostoliiton kaupan suhteen. Tämän hän koki olevan tärkeää niin poliittisesti kuin myös tulevaisuuden kannalta. Toisaalta Paasikivi uskoi kaupankäynnin olevan haastavaa aluksi, sillä Suomella ei ole tavaroita, joita Neuvostoliitto haluaisi.⁶⁹ Noin vuosi myöhemmin tammikuussa 1946 Suomella olikin yhtäkkiä alue tai ainakin voimalaitos, jonka Neuvostoliitto halusi avoimesti, ja Suomi kykeni käymään kauppaa tällä.

Kolmantena vaihtoehtona kokouksessa nostettiin vielä esille ajatus aluevaihdosta. Tämä olisi vaatinut kokouksessa esitettyjen ajatusten mukaan kysymyksen lykkäämistä lopullisen rauhanteon⁷⁰ yhteyteen. Lisäksi muistiossa lukee, että tässäkin vaihtoehdossa voisi olla omat vaaransa, joita ei kuitenkaan yksilöidä.⁷¹ Ehkä ministerit muistelivat Talvisotaa edeltänyttä Neuvostoliiton ehdotusta aluevaihtojen tekemiseksi. Muistioon ei kirjattu, mihin Neuvostoliiton alueeseen ministerit olisivat alueen mieluiten vaihtaneet. Suomi oli menettänyt jatkosodan jälkeen runsaasti alueitaan itärajalta, joten luultavasti ministeri tai ministerit tarkoittivat jotakin näistä hiljattain menetetyistä alueista pois lukien tietenkin Petsamo, jossa kaivos sekä sen sähkövajeesta kärsivä sulatto itsessään sijaitsivat.

Etenkin kotoaan evakkoon lähteneet karjalaiset ajoivat aktiivisesti Karjalan palauttamista. Paasikivi kertoo päiväkirjoissaan, kuinka karjalaisten evakkojen lähetystöt – esimerkiksi Karjalan liiton edustajat – kävivät useaan otteeseen keskustelemassa palauttamisesta jo vuoden 1945 puolella. Paasikiven mukaan he myös pitivät kokouksia, joissa pohdittiin keinoja Karjalan palauttamiseksi. He uskoivat, että Karjala voitaisiin saada kokonaisuudessaan takaisin kuten myös Petsamo ja osa Sallastakin.⁷² Paasikivi

---

⁶⁸ J. K. Paasikiven pk. 16.1.1946. Paasikivi 1985, 274.

⁶⁹ J. K. Paasikiven pk. 20.2.1945. Paasikivi 1985, 103.

⁷⁰ Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli solmittu syksyllä 1944 Moskovan välirauhansopimus. Lopullinen rauha solmittiin Pariisissa vasta keväällä 1947.

⁷¹ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 5. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁷² J. K. Paasikiven pk. 13.9.1945. Paasikivi 1985, 212.

kertoo, että tämä kaikki olisi karjalaisten mukaan voinut kyllä onnistua, jos vain Suomen hallitus olisi paneutunut asiaan kunnolla.⁷³

Näissä keskusteluissa Paasikiven kanssa karjalaiset eivät kuitenkaan ehdottaneet Jäniskosken vaihtamista Karjalaan. Tämä johtunee siitä, että todennäköisesti he eivät olleet edes tietoisia Neuvostoliiton halusta vuokrata voimalaitos, sillä toistaiseksi kysymyksen käsittely oli pysynyt vain Suomen johdon pienen piirin sisällä. On toki myös mahdollista, etteivät ministerit pohtineet mitään varsinaisesti luovutettua aluetta vaan esimerkiksi Neuvostoliitolle vuokrattua Porkkalaa, mikä myös painoi suomalaisten päättäjien mieliä.

Muistion viimeisen sivun mukaan ministerit jäivät pohtimaan sitä, pitäisikö Neuvostoliitolle antaa konkreettinen vastaehdotus heti vai yrittää lykätä asiaa lopullisen rauhanteon yhteyteen. Lisäksi pohdittiin mahdollisesti annettavan vastaehdotuksen sisältöä.⁷⁴ Tämä osoittaa sen, ettei mihinkään lopulliseen vastaukseen päädytty vielä tässä ministerivaliokunnan kokouksessa.

1.3. ”Jos Jäniskoski luovutetaan jossain muodossa, olisi nähtävästi parasta luovuttaa myös Inari --”.⁷⁵

Suomessa ministerivaliokunta keskusteli aiheesta uudelleen noin kahden viikon päästä edellisestä ajatustenvaihdosta tammikuun lopussa 1946. Ensimmäisestä tapaamisesta pois ollut pääministeri Paasikivi oli nyt paikalla. Täydellistä luetteloa läsnäolijoista ei ole, mutta kokouksesta laaditussa muistiossa todetaan, että paikalla olleista ministereistä neljä ehti käyttää puheenvuoron. Paasikiven lisäksi kokouksessa puhuivat edelliseenkin kokoukseen osallistuneet ministerit Pekkala ja Gartz. Lisäksi paikalla oli uutena osallistujana toinen ulkoasiainministeri Reinhold Svento, joka kuului aatteellisesti

---

⁷³ J. K. Paasikiven pk. 16.9.1945. Paasikivi 1985, 213.

⁷⁴ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 5. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁷⁵ Ilmari Bonsdorffin sähke Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 2. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

vasemmalle asemoituneeseen SKDL:oon. Muistion mukaan myös hän käytti puheenvuoron kokouksessa.⁷⁶

Kaikki puheenvuoron käyttäneistä ministereistä olivat nyt yksimielisiä siitä, että oli luovuttava ajatuksesta, jonka mukaisesti Suomi jälleenrakentaisi itse Jäniskosken voimalaitoksen ja myisi siellä tuotetun sähkön Neuvostoliittoon. Tätä varsin yksipuolista kantaa ei kuitenkaan perustella muistiossa millään tavalla.⁷⁷ Oliko jotain tapahtunut kulisseyksissä vai laskivatko ministerit, ettei Suomen valtiolla ollut yksinkertaisesti rahaa tai resursseja jälleenrakentaa voimalaa? Suomen rajavartiolaitoksen historiateoksen kirjoittaneiden Matti Kososen ja Juha Pohjosen mukaan Suomella ei ollut voimavaroja eikä myöskään tarvetta kunnostaa laitosta itse, sillä se oli suunniteltu juuri kaivoksen tarpeita varten.⁷⁸ Voimalaitos oli luonnollisesti suunniteltu Petsamon kaivosta varten, ja on hyvinkin luultavaa, ettei Suomella ollut riittäviä resursseja voimalaitoksen jälleenrakentamiseksi välittömästi hiljattain päättyneen sodan jälkeen. Kuitenkin myöhemmin vuosina tilanne olisi voinut olla toinen. Niin ikään tarve sähkölle Lapin erämaassa oli varmaankin vähäinen heti sodan jälkeen, mutta myöhemmin tämäkin tilanne olisi voinut muuttua. Ainakin edellisessä kokouksessa osa läsnäolleista ministereistä oli uskonut, että lähitulevaisuudessa Lapissa tarvittaisiin sähköä.⁷⁹

J. K. Paasikivi sanoi omassa puheenvuorossaan, että hänen mielestään myöskään Jäniskosken vuokraaminen Neuvostoliitolle ei olisi toivottavaa, sillä hänen mukaansa se ”toisi mukanaan lukuisia eri vaikeuksia”. Paasikivi uskoi vuokraamisen tarkoittavan *de facto* voimalaitoksen luovuttamista. Tämän vuoksi pääministeri päätyi edellisessä kokouksessa pohdituista vaihtoehdoista kolmanteen eli aluevaihtoon. Paasikivi katsoi, että asiaa ei kuitenkaan sopisi lykätä ja näin yrittää saada osaksi lopullista rauhansopimusta, vaan se tulisi hoitaa erillisenä asiana heti.⁸⁰

---

⁷⁶ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Kosonen & Pohjonen 1994, 345.

⁷⁹ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 3. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁸⁰ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Paasikiven vuokravastaisuuteen saattoi vaikuttaa Porkkalan vuokraamisesta aiheutunut huoli ja ongelmat. Lisäksi Neuvostoliitto olisi saanut eräänlaisen tukikohdan Suomen rajojen sisäpuolelle. Vaikeuksia olisivat lisäksi tuoneet mahdollisesti Inarijärven pinnansäännöstely. Ehkä Paasikivi myös uskoi vielä tässä vaiheessa Karjalan takaisin saamiseen aluevaihdon kautta, ja rajat eivät olleet näin ollen hänen mukaansa lopulliset ennen kuin lopullinen rauha olisi solmittu. Tämä selittäisi, miksi Paasikivi halusi asialle nopean ratkaisun.

Kuten edellisessä kokouksessa, ei tälläkään kertaa kukaan ministereistä esittänyt konkreettisia ideoita siitä, minkä alueen Suomi saisi korvauksena, jos asia hoidettaisiin vaihtamalla alueita Neuvostoliiton kanssa. Helsingin Sanomiin Jäniskosken–Niskakosken alueesta artikkelin kirjoittaneen Jarmo Huhtasen mukaan Paasikivi ajatteli luultavasti jotakin osaa luovutetusta Karjalasta.⁸¹ Tämä on tietenkin todennäköistä. Karjala oli luovutetuista alueista Suomelle ehdottomasti tärkein taloudellisesti. Lisäksi ylivoimaisesti suurin osa evakoista oli kotoisin juuri Karjalasta. Karjalaan liittyi myös kulttuurillisia ja Suomelle olennaisia kansallisia piirteitä.⁸² Kuitenkaan koko luovutetun Karjalan saaminen vaihdossa pienehköstä ja syrjäisestä vaikkakin Neuvostoliitolle jossain määrin tärkeästä Jäniskosken–Niskakosken alueesta ei kuulosta realistiselta suunnitelmalta.

Puolustusministeri Pekkala ei myöskään kannattanut asian lykkäämistä, vaan hänen mukaansa voimalaitos olisi tullut joko vuokrata, vaihtaa tai jopa myydä Neuvostoliitolle. Niin ikään Gartz vaikutti muistion mukaan kallistuvan myynnin kannalle. Gartzin ja Pekkalan pohtiessa Jäniskosken voimalaitoksen, Niskakosken säännöstelyaltaan ja sähkönsiirtämiseen tehdyn voimajohdon myymistä, olisi se luonnollisesti tarkoittanut myös jonkunlaisen niihin liitetyn maa-alueen myymistä. Tässä vaiheessa myytäväksi esitetyn alueen koosta ei muistion mukaan kuitenkaan vielä puhuttu.⁸³

---

⁸¹ Huhtanen, ”Stalinin ja Paasikiven pelinappula” (art.). *Helsingin Sanomat (HS)* 13.7.2019.

⁸² 1800-luvulla syntyi nationalismin myötä myös suomalainen kansallistunne ja Elias Lönnrot kirjoitti Kalevalan sitä pönkittämään. Kalevalan perusta syntyi juuri Lönnrotin Karjalaan suuntautuneista runonkeruumatkoista. 1800-luvun lopulla myös suomalainen taide sai virikkeensä Karjalasta ja Kalevalasta. Tätä taidesuuntausta kutsutaan karelianismiksi. Sihvo 1973, 14.

⁸³ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivut 1–2. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Tämä oli kaikki löytämäni lähdemateriaali huomioon ottaen ensimmäinen kerta, kun Jäniskosken voimalaitoksen tai Jäniskosken–Niskakosken alueen myyminen Neuvostoliitolle nostettiin edes teoreettiseksi vaihtoehdoksi Suomen johdon tai Neuvostoliiton edustajien taholta. Muistion mukaan sen nosti esille ensimmäisenä Mauno Pekkala. Kuten todettua, jo Neuvostoliiton ensimmäinen lähestyminen Gartzia kohtaan elokuussa 1945 oli koskenut nimenomaan voimalaitoksen vuokraamista.⁸⁴ Myymisestä tai ostamisesta ei ollut ennen tätä kirjoitettu missään vaiheessa sanallakaan.

Oliko Neuvostoliiton tavoitteena jo tässä vaiheessa ostaa jonkin suuruinen maa-alue, jonka sisälle Jäniskosken voimalaitos ja Niskakosken säännöstelyallas olisivat jääneet? Jos oli, niin olivatko Pekkala tai Gartz tietoisia tästä tavoitteesta jo alkuvuodesta 1946? Nämä kysymykset jäävät avoimeksi odottamaan lisätutkimusta venäläisten arkistojen pysyessä suljettuina.

Kokouksessa puheenvuoron käytti myös toinen ulkoasiainministeri Svento. Hänelle pääasia oli muistion mukaan asian ratkeaminen mahdollisimman pian ja nimenomaan Neuvostoliittoa tyydyttävällä tavalla. Hän oli muistion mukaan saanut ”sellaisen vaikutelman”, että Suomellekin koituisi hyötyä, jos asia hoidettaisiin mahdollisimman nopeasti tavalla, joka miellyttäisi Neuvostoliittoa.⁸⁵ Muistiossa Svento ei tarkemmin kuvaile, mistä hänen ”vaikutelmansa” oli saanut alkunsa. Toki Svento oli Suomen hallituksen toinen ulkoasiainministeri ja tätä kautta varmasti paljonkin tekemisissä ulkomaiden edustajien ja mahdollisesti myös valvontakomission henkilökunnan kanssa.

Historiantutkija Tuomo Polvisen mukaan ainakin pari vuotta myöhemmin Svento ylläpiti neuvostotiedustelun kanssa luottamuksellisia keskusteluyhteyksiä.⁸⁶ Sventon asennoituminen kuvaa lopulta melko osuvasti tuolloin alullaan ollutta kylmää sotaa ja Suomen ulkopoliitiikan silloin alkanutta suuntausta: Suomen hallituksen ministerin mielestä pääasia oli siis tehdä mahdollisimman nopeasti Neuvostoliittoa miellyttävä ratkaisu, vaikkakin hän perusteli tätä myös Suomen hyötymisellä. Kokouksessa oli lopulta kuitenkin kysymys Suomen valtion maa-alasta ja omaisuudesta.

---

⁸⁴ J. K. Paasikiven pk. 28.8.1945. Paasikivi 1985, 201.

⁸⁵ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁸⁶ Polvinen 1999, 438.

Mitä seurauksia sitten Suomelle olisi koitunut, jos suomalaisministerit olisivat päättäneet toimia hitaasti tai vastoin Neuvostoliittoa tahtoa eli olla vuokraamatta Jäniskoskea? Olisiko Neuvostoliitto jatkanut siitä, mihin vuonna 1944 maiden välillä oli jääty eli aloittanut sodan ja yrittänyt miehittää Suomen? Tuskin. Luultavimmin neuvostojohto olisi sen sijaan kyennyt taloudellisten pakotteiden kautta saamaan suomalaisten tilanteen vielä ikävämmäksi.

Sventon kiirehtimiselle oli kuitenkin myös näkyviä perusteita. Jo pari viikkoa aiemmin pidetyn aiemman ministerivaliokunnan kokouksen muistion viimeisellä sivulla on muuta muistiota päivää myöhemmin eli 16.1.1946 päivätty jälkikirjoitus, jossa kirjoitetaan Neuvostoliiton Suomen-lähettilään Pavel Orlovin kiirehtineen Jäniskosken asian käsittelyä puhelimitse.⁸⁷ Lisäksi on huomioitava, että myös pääministeri Paasikivi oli korostanut, ettei asiaa saanut lykätä, vaan se tuli hoitaa heti. Joka tapauksessa tästä Orlovin puhelinsoitosta alkoi Neuvostoliiton todellinen painostus Jäniskosken kysymyksen suhteen.

Molemmista alkuvuoden 1946 ministerivaliokunnan kokouksista, joissa asiasta keskusteltiin, laati muistiot sama mies: Eduard H. Palin. Hänet tunnettiin paremmin diplomaattina, ja hän loi sillä alalla huomattavan uran useissa maissa ympäri Eurooppaa. Palinille oli myönnetty ministerin arvonimi, mutta Paasikiven hallitukseen hän ei kuitenkaan kuulunut.⁸⁸ Ainakaan muistion mukaan Palin ei käyttänyt puheenvuoroa kokouksissa, mutta hän osallistui kumpaankin ainakin sihteerin ominaisuudessa.⁸⁹ Palinin omat käsitykset tai mielipiteet aihetta koskien eivät tule muistioista ilmi, mutta on tietenkin mahdollista, että myös hän osallistui keskusteluun.

---

⁸⁷ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 7. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁸⁸ Nuorteva & Raitio 1996, 86.

⁸⁹ Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 7. 15.1.1946 & Ministerivaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 2. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Jälkimmäisen kokouksen jälkeen sihteerinä toiminut Palin tiedusteli kirjeitse geodeetti⁹⁰ Ilmari Bonsdorffin⁹¹ käsitystä Jäniskosken kysymyksestä, sillä ulkoministeriön arkistosta löytyy Palinille osoitettu Bonsdorffin vastaussähke helmikuulta 1946.⁹² Ei ole tiedossa oliko jo kokouksessa ehdotettu, että Palin kirjoittaisi Bonsdorffille ja kysyisi tämän mielipiteitä asiasta, vai oliko kyseessä ainoastaan Palinin oma-aloitteinen tiedustelu. Se kuitenkin tiedetään, että molemmista kokouksista laaditut muistiot oli määrätty salaisiksi. Näin ollen Palinin oma-aloitteinen lähestyminen olisi ollut ainakin vastoin turvallisuusmääräyksiä, ja siten on otaksuttava, että ministerit yhdessä halusivat kuulla Bonsdorffin kannan asiasta.

Bonsdorff pohti vastauksessaan, mitä seurauksia Jäniskosken myymisellä, vuokraamisella tai vaihtamisella olisi Suomelle. Tehtiinpä mitä vain, olisi hänen mukaansa tuolloin pitänyt luovuttaa myös Jäniskosken ”alapuolella oleva osa”, koska Suomella olisi sangen hankalaa käyttää sitä hyödykseen.⁹³ Alapuolella olevalla osalla Bonsdorff tarkoitti kaiketi Paatsjoen voimalaitoksen jälkeistä Suomen puoleista alajuoksua. Hän pohti myös, mitä seurauksia voimalaitoksen luovuttamisella olisi Inarjärven pinnansäännöstelyn kannalta. Paatsjoki saa alkunsa Inarjärvestä ja laskee kohti itää ylittäen lopulta valtakunnan rajan. Bonsdorff uskoi tuolloin, että Neuvostoliiton intresseissä olisi pitää Inarjärven pinta korkealla, mikäli se saisi Jäniskosken voimalaitoksen hallintaansa. Tämä puolestaan olisi voinut johtaa hänen mukaansa jatkuviin kiistoihin Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Tästä seurasi Bonsdorffin mielestä seuraavaa:

---

⁹⁰ Geodesia on tieteenala, joka tutkii maapallon koon ja muodon määrittämistä sekä maan pinnan mittaamista.

⁹¹ Professori Ilmari Bonsdorff (1879–1950) oli Balttilaisen Geodeettisen Komission pääsihteerinä, tähtitieteilijä ja rajankäyjä. Vuonna 1946 hän oli toiminut Suomen ja Neuvostoliiton välisten rajankäyntikomissioiden johtavana jäsenenä useaan otteeseen. Hänen rajankäynteihinsä kuuluvat muun muassa Tarton rauhansopimuksen, Moskovan rauhan ja Porkkalan alueen vuokrauksen aiheuttamat rajankäynnit. Hän tiesi näin ollen itärajan maantieteellisistä ja rajateknisistä asioista huomattavan paljon. Hän oli myös määritellyt Petsamon rajalinjan jo vuonna 1921. Kaskimies 1947, 37.

⁹² Ilmari Bonsdorffin sähke Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 1. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁹³ Ibid.

*Jos Jäniskoski luovutetaan jossain muodossa, olisi nähtävästi parasta luovuttaa myös Inari, jolloin luonnollisesti vaadittava korvaus olisi paljon suurempi.*⁹⁴

On epäselvää, tarkoittiko Bonsdorff, että Suomen olisi tullut luovuttaa Jäniskosken ohessa koko Inarin kunta, vai tarkoittiko hän pelkkää Inarijärveä. Todennäköisesti hän tarkoitti järveä, sillä hän käytti aiemminkin sähkössä sanoja ”Inarin pinta” puhuessaan järven pinnasta. Hänen nähdäkseen pinnansäännöstely ei olisi tuottanut jatkuvia ongelmia, kun koko järvi ja sen laskujoki eli Paatsjoki kuuluisi vain yhdelle valtiolle.⁹⁵

Sähkeen loppuosassa Bonsdorff kertoi Palinille näkemyksensä siitä, mitä alueita Suomen tulisi yrittää saada vaihdossa Neuvostoliitolla, jos luovutus ratkaistaisiin aluevaihdon kautta. Hänen mukaansa Jäniskosken vuokraamisen olisi voinut sitoa Porkkalan jo tehtyyn vuokrasopimukseen. Tämä tapahtuisi siten, että molemmilla alueilla olisi yhtä pitkä vuokra-aika. Toisaalta hän pohdiskeli, että Suomi voisi saada myös koko Inarin luovuttaessaan 1000–2000 neliökilometriä rakentamatonta maata etelästä.⁹⁶ Inarilla hän tarkoittanee siis järveä, sillä Inarijärven pinta-ala on noin 1000 neliökilometriä, kun taas Inarin kunta on huomattavasti suurempi. Lisäksi koko Inarin kunnan luovuttaminen Neuvostoliitolle olisi ollut haasteellista myös maantieteellisistä syistä, sillä tällöin Utsjoen kunta olisi jäänyt edelleen osaksi Suomea kuitenkin siten, ettei sillä olisi ollut maayhteyttä muuhun Suomeen. Bonsdorff ei selittänyt sähkössään tarkemmin, mitä hän etelällä tässä yhteydessä tarkoittaa. Mahdollisesti luovutetun Karjalan korpiseutuja. Toisaalta Inarista katsottuna myös esimerkiksi korkea täynnä ollut Vienan Karjala oli etelässä.

Vielä viimeiseksi Bonsdorff pohdiskeli sähkössään, että mikäli Suomi haluaisi saada maata luovutetusta Karjalasta, eli Saimaan kanavan tai mahdollisesti Viipurin kaupungin, olisi Suomen syytä tarjota Neuvostoliitolle vaihdossa vielä Inariakin suurempi alue.

---

⁹⁴ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 2. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 3. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Esimerkkinä hän ehdotti Suomen koko 67. leveyspiirin pohjoispuolista osaa.⁹⁷ Tämä olisi tarkoittanut suunnilleen Pelkosenniemen kirkonkylän pohjoispuolella ollutta Lapin lääniä! On muistettava, että Bonsdorffin teksti oli vain pohdiskelua. Se ei velvoittanut suomalaisjohtoa määrittämään toimintaansa, mutta nähtävästi Bonsdorffin ajatukset asiasta kiinnostivat ministereitä, sillä häneen oli otettu erikseen yhteyttä.

On siis selvää, että aiemmissakin kokouksissa oli pohdittu, mitä alueita Neuvostoliitolta mahdollisesti olisi voitu saada vaihdossa Jäniskoskesta. Muuten Palin tuskin olisi kysynyt tätä Bonsdorffilta. Palinin Bonsdorffille lähettämää sähköttä ei löydy, mutta Bonsdorffin lähettämä vastaussähkö on selkeästi vastaus selkeisiin kysymyksiin sillä hän aloittaa sen seuraavasti: ”Tiedusteltuanne käsitystäni Jäniskosken kysymyksessä ilmoitan kunnioittaen --.” Lisäksi Bonsdorff on numeroinut vastauksensa yhdestä kolmeen sen mukaan kirjoittaako hän aluevaihdosta, myymisestä vai vuokraamisesta.⁹⁸ Näin ollen luultavasti Palinin sähkössäkin on listattu selkeät kysymykset Bonsdorffille.

Vaikkei Bonsdorff ollut mukana ministerivaliokunnan kokouksessa, on syytä huomata, että hänen mielipiteitään varmasti arvostettiin. Aiemmistä kokouksista laaditut muistiot oli julistettu salaisiksi, mutta Bonsdorffia tämä ei nähtävästi koskenut. Lisäksi hänen meriittinsä rajankäyntiasioissa nimenomaan Neuvostoliiton kanssa ja etenkin Petsamoaa koskien olivat kiistattomat.⁹⁹

Bonsdorff kertoi myös sähkössä mielenkiintoisesti, että hän oli nähnyt ”vuosi sitten” arvion tuhotun Jäniskosken arvosta, jolloin se oli 600 miljoonaa markkaa. Bonsdorff ei kuitenkaan maininnut, missä hän arvion oli nähnyt ja kuka sen oli laatinut.¹⁰⁰ Muistio on päivätty 6.2.1946, joten Bonsdorff oli siis nähnyt jossain jostain syystä arvion tuhotun Jäniskosken voimalaitoksen arvosta jo alkuvuodesta 1945, kun esimerkiksi Lapin sota oli ollut yhä kesken. Miksi tuhotun Jäniskosken arvoa olisi pyritty määrittämään jo tuolloin? Oliko Neuvostoliitto sittenkin jo tuolloin tajunnut virheensä, vai oliko arvon

---

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 1. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

⁹⁹ Kaskimies 1947, 37.

¹⁰⁰ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 2. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

määrittäminen vain ollut osa suomalaisten tekemää sodan tuhojen ynnäämistä? Mahdollisesti ainakin joku taho Suomessa on ollut valmiina voimallaitoksen kauppaamiseen jo alkuvuodesta 1945. Luultavasti niille suomalaisille, jotka tunsivat Kolosjoen kaivoksen toimintaperiaatteen oli selvää, että myös voimallaitoksen hallinnointi olisi tärkeää Neuvostoliitolle ja he valmistautuivat tulevaan ostoehdotukseen jo tällöin. Mitään dokumentteja näistä arvioista ei kuitenkaan löytynyt.

Bonsdorff ei ollut suinkaan ainoa, jonka mieleen oli juolahtanut alueiden vaihtaminen Suomen ja Neuvostoliiton välillä siten, että Neuvostoliitolle annettaisiin maata Lapista ja Suomi saisi vastineeksi alueita Karjalasta. Myös Paasikiven kannattama kokouksen kolmas vaihtoehto olisi tarkoittanut aluevaihtoa Jäniskosken ja mahdollisesti Karjalan välillä. Paasikiven innokkuus antaa Suomen pohjoisia alueita Neuvostoliitolle vaihdossa eteläisemmistä alueista ei ollut ilmoilla edes ensimmäistä kertaa vuonna 1946. Myös Neuvostoliiton taholta oli tullut ehdotuksia maa-alueiden vaihtoon aiemmin, joten ehkä Paasikivi piti tätä sen vuoksi mahdollisena.

Jo vuoden 1941 keväällä toimiessaan Suomen lähettiläänä Moskovassa, oli Paasikivi pohtinut samaa mahdollisuutta. Tuolloin elettiin välirauhan aikaa, mutta Euroopan suurvallat kamppailivat keskenään siitä, kuka saisi oikeudet Petsamon nikkeliin. Painostuksen alla Paasikivi ehdotti tällöin koko nikkelialueen luovuttamista Neuvostoliitolle siten, että Suomi saisi jonkin määrittelemättömän alueen vaihdossa takaisin. Ylipäällikkö Mannerheimin mielestä ehdotus meni myöntyväisyydessään liian pitkälle ja hän jätti sen vuoksi eroanomuksensa. Presidentti Risto Ryti sai kuitenkin estettyä Mannerheimin eron.¹⁰¹

Myös Neuvostoliiton taholta oli tullut ehdotus vaihtokauppaan. Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatšeslav Molotov oli ehdottanut vuonna 1939 talvisotaa edeltäneissä Moskovan neuvotteluissa, että Suomi luovuttaisi Neuvostoliitolle Petsamon rajalla olevan Kalastajasaarenon Suomen puoleisen osan ja saisi vaihdossa Neuvostoliitolta jonkun Itä-Karjalan alueen osan.¹⁰²

---

¹⁰¹ Vuorisjärvi 1990, 150–151.

¹⁰² Rautkallio 2014a, 83; Krosby 1966, 19.

Toisen kerran Paasikivi ehdotti aluevaihtoa Petsamon ja Karjalan välillä maaliskuussa 1944. Suomi ja Neuvostoliitto kävivät tuolloin edelleen jatkosotaa, mutta Paasikivi ja Carl Enckell lensivät silti Moskovaan ja menivät Kremliin neuvottelemaan ulkoministeri Molotovin ja diplomaatti Vladimir Dekanozovin kanssa rauhasta. Neuvotteluista on laadittu pöytäkirjat. Näissä neuvotteluissa Paasikivi ehdotti jälleen Neuvostoliitolle luovutettavaksi Petsamoa ja halusi vastineeksi Suomelle Karjalasta Viipurin, Saimaan kanavan ja Vuoksen teollisuusalueen.¹⁰³ Kuten tunnettua, neuvottelut eivät johtaneet rauhaan eikä Suomi saanut Viipuria tai muutakaan Karjalaa.

Vuoden 1946 heinäkuussa puolestaan Paasikiven ollessa jo presidentti, hänelle ehdotettiin asiaa jälleen, tällä kertaa karjalaisten evakkojen taholta. Jäniskosken vuokraamisesta oli uutisoitu 30.4.1946 solmitun vuokrasopimuksen jälkeen, ja asia oli nyt suurelle yleisölle tiedossa. Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa, että Karjalan liiton hallituksen jäsenet Eemil Luukka, Juhani Leppälä ja Eeno Pusa kävivät hänen luonaan 11.7.1946. He halusivat, että Paasikivi itse olisi matkustanut Moskovaan puhumaan Stalinin kanssa aluevaihdosta, jossa Jäniskoskea olisi tarjottu Neuvostoliitolle ilmeisesti vaihdossa Karjalasta. Paasikivi itse ei pitänyt tätä kuitenkaan realistisena, eikä lähtenyt Moskovaan.¹⁰⁴

Kaikki nämä esimerkit kertovat kahdesta asiasta: ensinnäkin Karjala tuntui olevan suomalaisille sangen tärkeä. Karjalan kansallinen, historiallinen, taloudellinen ja kulttuurinen merkitys oli niin suuri, että muut asiat tai alueet jäivät kenties sen varjoon. Toinen asia on se, ettei suomalaispäättäjiä tuntunut haittaavan menetetty osa Lappia lainkaan yhtä paljon kuin menetetty Karjala. Noina aikoina tai myöhemminkään niin ikään luovutettuja Sallan–Kuusamon aluetta tai Petsamoa ei ole ainakaan julkisuudessa haikailtu takaisin Suomelle samoissa määrin kuin Karjalaa. Tämä johtuu luonnollisesti ainakin siitä, että määrällisesti eniten evakkoja oli kotoisin nimenomaan Karjalasta. Karjalan palautuksesta paljon kirjoittanut Veikko Saksi toteaa, että usein Karjalan palautus -termillä tarkoitetaan kaikkien pakkoluovutettujen alueiden palauttamista. Karjala vain oli luovutetuista alueista suurin, tunnetuin ja merkittävin.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Kaila 1946 52–56.

¹⁰⁴ J. K. Paasikiven pk. 11.7.1946. Paasikivi 1985, 334.

¹⁰⁵ Saksi 2005, 22.

Tilanteen mukaan Lapista oltiin siis valmiita antamaan valtavia osia vastineeksi Karjalasta. Suomalaiset päättäjät eivät pitäneet välttämättä Lappia jollain tavalla huonona tai turhana alueena, vaan pikemminkin tämä ajattelutapa korostaa enemmän Karjalan ainutlaatuisuutta ja sen historiallista sekä kulttuurillista merkitystä sekä sen luovuttamisesta aiheutunutta epätoivoa.

1.4. Neuvostoliitto kiirehtii Suomea vuokraamaan tai vaihtamaan alueen

Tammikuun kokous tai Bonsdorffin asiantuntijalausunto eivät johtaneet välittömiin konkreettisiin toimenpiteisiin suomalaisjohdon taholta. Pavel Orlov, Neuvostoliiton Suomen-suurlähettiläs oli kiirehtinyt Jäniskosken kysymyksen käsittelyä puhelimitse jo tammikuun puolivälissä. Helmikuussa 1946 Suomi ei ollut kuitenkaan alkanut juuri mihinkään toimenpiteisiin asian tiimoilta.

Helmikuun 23. päivä vuonna 1946 Neuvostoliiton puna-armeija vietti 28-vuotispäiviään. Suomessa tuolloin majoittunut valvontakomission varapäällikkö, kenraaliluutnantti Grigori Savonenkov oli kutsunut helsinkiläiseen hotelli Adloniin vieraita juhlistamaan puna-armeijaa. Suomen kärkipoliitikoista paikalla oli edustamassa pääministeri J. K. Paasikivi. Myös Orlov oli luonnollisesti paikalla ja otti tilaisuudessa Paasikiven kanssa puheeksi Jäniskosken kysymyksen ratkaisemisen. Paasikivi kirjoitti keskusteluista päiväkirjaansa. Orlov korosti jälleen kiireellisyyttä asian ratkaisemiseksi. Hänen mukaansa Petsamon kaivoksen laitokset kävivät tuolloin niin kovilla kierroksilla, että ne tarvitsivat kipeästi voimaa Suomen puolelta Jäniskoskesta. Paasikivi ei lainkaan kiistänyt väitteen oikeellisuutta ja ilmoitti olevan luonnollista, että Petsamon sulatto saisi virtansa Jäniskoskesta. Epäselvää oli pääministerin mielestä ainoastaan se, miten asia tulisi toteuttaa. Paasikivi kuvaili päiväkirjassaan, mitkä vaihtoehdot hän Orloville tuolloin antoi:

1) Me rakennamme ja vuokraamme voiman heille; 2) Venäläiset vuokraavat laitoksen ja rakentavat sen; 3) Että vaihdetaan alue ja koski kompensatiota vastaan. – Näistä emme ole vielä päässeet ratkaisuun.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ J. K. Paasikiven pk. 23.2.1946. Paasikivi 1985, 283–284.

Paasikivi ilmoitti siis Orloville kolme eri mahdollisuutta, joista ensimmäisen hän oli itse hylännyt kaikkien muiden ministerien ohella valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa noin kuukautta aiemmin. Kokouksesta laaditun muistion mukaanhan kukaan paikalla olleista ministereistä ei ollut enää tuolloin kannattanut sitä, että suomalaiset olisivat jälleenrakentaneet laitoksen ja tämän jälkeen siellä tuotettua sähköenergiaa olisi myyty Neuvostoliitolle.¹⁰⁷

Miksi Paasikivi ehdotti Orloville jo kertaalleen hylättyä ideaa? Oliko pääministeri kenties sekoittanut asioita päiväkirjamerkintää tehdessään? Sekin on mahdollista, sillä merkinnät perustuvat kuitenkin ainoastaan Paasikiven muistiin, eikä niihin voi suhtautua varauksettomasti tosiasioina. Yksi mahdollisuus on myös se, että Paasikivi ainoastaan testasi miten Orlov reagoisi ideaan, vaikka ei uskonut itsekään enää vaihtoehtoon numero yksi. Toinen mielenkiintoinen asia Paasikiven vaihtoehtoissa on se, ettei hän ehdottanut lainkaan Orloville alueen myyntiä, jota muun muassa Pekkala oli kannattanut jo aiemmin. Mahdollisesti tämä olisi ylittänyt Paasikiven valtuudet. Toisaalta Paasikivi ei itse kannattanut tätä vaihtoehtoa eikä ehkä halunnut istuttaa sitä Orlovin päähän, vaikka osa suomalaisministereistä olikin sitä kannattanut. Rajavartiolaitoksen historiateoksen kirjoittaneiden Matti Kososen ja Juha Pohjosen mukaan Paasikivelle oli selvää, että neuvostoliittolaisten tuli saada sähköä tavalla tai toisella. Heidän mukaansa Paasikiven vaihtoehtoina olivat tuolloin olleet energian myyminen, voimalaitoksen vuokraaminen tai koko alueen myyminen Neuvostoliitolle.¹⁰⁸ Kosonen ja Pohjonen nostavat kirjassaan alueen myynnin siis yhdeksi Paasikiven listaamaksi vaihtoehdoksi, vaikka todellisuudessa hän ei ainakaan päiväkirjojensa mukaan ehdottanut myyntiä, vaan sen sijaan alueen ja Jäniskosken vaihtamista jotain Neuvostoliiton aluetta vastaan. Kyseessä lienee Kososen ja Pohjosen virhe, sillä he viittaavat väitteessään Paasikiven päiväkirjoihin, joista ei kuitenkaan löydy mainintaa myymisen ehdottamisesta.

Myös Orlovin vastaus Paasikivelle on mielenkiintoinen. Paasikiven päiväkirjojen mukaan Orlov piti parhaana ideana vaihtoehtoa numero kaksi, mutta hän piti myös mahdollisena, että vaihtoehto numero kolme saattaisi onnistua myöhemmin.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁰⁸ Kosonen & Pohjonen 1994, 345.

¹⁰⁹ J. K. Paasikiven pk. 23.2.1946. Paasikivi 1985, 284.

Vaihtoehtoa numero yksi Orlov sen sijaan ei tuntunut kannattavan, eli tässä vaiheessa viimeistään kummallakaan puolella ei siis uskottu enää ainakaan siihen, että suomalaiset hoitaisivat jälleenrakentamisen ja Neuvostoliitolle myytäisiin pelkkää sähköenergiaa. Orlov puolsi edelleen Neuvostoliiton alkuperäistä ehdotusta, mutta ei siis kuitenkaan pitänyt alueiden vaihtoaakaan täysin mahdottomana. Tarkemmin kompensatioalueesta ei ollut ainakaan päiväkirjan mukaan puhetta.

Kaksi päivää puna-armeijan juhlien jälkeen 25.2.1946 saapui Paasikiven luokse vierailulle kenraaliluutnantti Grigori Savonenkov toisen, päiväkirjoissa nimettömäksi jäävän puna-armeijan kenraalin kanssa. Myös Savonenkov halusi keskustella Paasikiven kanssa Jäniskoskesta. Hän pyysi, että asia selvitettäisiin pian, sillä se oli kestänyt jo kauan. Hän myös toivoi Suomen hyväksyvän Neuvostoliiton ehdotuksen, joka perustui samanlaisiin ehtoihin kuin Suomen aiempi sopimus kanadalaisen INCO:n kanssa.¹¹⁰ Pääministeri vastasi, ettei tilanne ollut vertailukelpoinen, sillä Petsamo ja näin ollen myöskään kaivos eivät enää kuuluneet Suomelle, kuten ne olivat kuuluneet vielä 1930-luvulla, jolloin sopimus INCO:n kanssa oli solmittu. Hän kuitenkin lupasi, että asia ratkaistaisiin pian. Tämän jälkeen Paasikivi kertoi Savonenkoville olevan samat kolme vaihtoehtoa asian ratkaisemiseksi kuin mitä hän oli kertonut Orloville kaksi päivää aiemmin. Savonenkovin mahdollista vastausta tai kommenttia vaihtoehtoihin Paasikivi ei harmittavasti kirjannut ylös.¹¹¹

Tässä vaiheessa oli siis kulunut noin puoli vuotta siitä, kun Gartzille oli ensimmäisen kerran ojennettu Neuvostoliiton sopimusehdotus. Suomen johto oli kieltämättä edennyt asiassa verrattain hitaasti, mutta toisaalta asia oli monisyinen, eikä suomalaisilla ollut pakottavaa kiirettä asian ratkaisemiseksi. Tammikuun kokouksessa suomalaisministerit olivat tietoisesti pohtineet, että asian viivyttäminen lopullisen rauhanteon yhteyteen voisi olla hyvä ratkaisu.¹¹² Nyt Neuvostoliitto oli kuitenkin antanut ymmärtää kahdesti Orlovin ja kerran Savonenkovin toimesta, että viivyttelyn aika oli ohi.

---

¹¹⁰ Suomen valtio ja INCO eli The International Nickel Company of Canada olivat solmineet sopimuksen kaivostoiminnan harjoittamisesta Petsamossa kesäkuussa 1934. Vuorisjärvi 1990, 25–26.

¹¹¹ J. K. Paasikiven pk. 25.2.1946. Paasikivi 1985, 284.

¹¹² Ministeriövaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 5. 15.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Ulkoministeriön arkistosta löytyy vielä yksi asiaa käsittelevä Eduard H. Palinin allekirjoittama muistio. Se on kirjoitettu maaliskuun alussa, noin kaksi viikkoa puna-armeijan juhlien jälkeen. Palin kirjoitti muistioon, että Suomen hallitus oli tehnyt viimeinkin päätöksen, jonka mukaan Jäniskoski tuli vuokrata. Päätöstä perusteltiin sillä, että Suomella ei ollut työvoimaa tai resursseja jälleenrakentaa voimalaitosta eikä edes oikeaa tarvetta sähköenergialle Lapissa. Lisäksi Neuvostoliitto oli tarjoutunut antamaan jälleenrakentamaltaan voimalaitokselta hieman sähköä Suomellekin. Muistiossa lukee myös, että Suomen tavoite oli saada vuokra-ajaksi 50 vuotta, kun Neuvostoliitto oli ehdottanut ajaksi 40 vuotta toisen 40 vuoden jatko-optiolla.¹¹³ 50 vuotta pidettiin normaalina aikana Suomen valtion tekemien vuokrasopimusten kohdalla ja sama aika tuli myöhemmin esimerkiksi Saimaan kanavan vuokra-ajaksi.¹¹⁴ Vuokran suuruudeksi Neuvostoliitto oli ehdottanut miljoona markkaa vuodessa, mutta Suomi halusi muun muassa Gartzin ajatuksen mukaisesti vuosivuokraksi 60 000 Yhdysvaltain dollaria. Suomalaisjohto oli kuitenkin valmis tekemään myös kompromisseja, eli myös suomalaiset ministerit halusivat saada asian pois päiväjärjestyksestä.¹¹⁵

1.5. Suomelle tarpeeton Jäniskosken voimalaitos vuokrataan Neuvostoliitolle taloudellisen avun toivossa

Maaliskuussa 1946 Suomen poliittisessa kentässä tapahtui muutoksia. J. K. Paasikivi siirtyi pääministerin pallilta tasavallan presidentiksi sairastelleen C. G. E. Mannerheimin tilalle 11.3.1946. Suomeen muodostettiin myös uusi hallitus, jonka pääministeriksi nousi SKDL:n Mauno Pekkala.

Erikoisesti huhtikuun alkupäivinä ainakaan vasta valitulle presidentti Paasikivelle ei tuntunut olevan selvää, miten Jäniskoskelle tulisi käymään myöhemmin vielä samassa kuussa. Paasikivi kirjoitti 8.4.1946 päiväkirjaansa ulkoministeri Carl Enckellin olleen hänen luonaan, ja miehet keskustelivat lopullisen rauhan tekemisestä Neuvostoliiton kanssa. Heidän mielestään Suomen tulisi lähettää Moskovaan delegaatio neuvottelemaan asiasta.¹¹⁶ Tällöin Suomen päättäjillä ei ollut ilmeisesti vielä tietoa alkuvuodesta 1947

---

¹¹³ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu muistio, sivut 1–3. 11.3.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹¹⁴ Paasikoski 2002, 241.

¹¹⁵ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu muistio, sivut 2–3. 11.3.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹¹⁶ J. K. Paasikiven pk. 8.4.1946. Paasikivi 1985, 293.

järjestettävästä Pariisin rauhankonferenssista. Paasikivi uskoi, että Moskovassa neuvoteltaessa esille olisivat tulleet mahdollisesti myös ”territorialikysymykset”, jotka tarkoittivat hänen mukaansa seuraavia asioita:

a) *Suomen Karjala – Saimaan kanava.*

b) *Porkkala – pohjoinen osa. Helsingin-Turun rautatie: korvaus Jäniskoski.*¹¹⁷

Suomen Karjalalla Paasikivi tarkoitti ei-luovutettua, Suomelle jäänyttä Karjalaa. Saimaan kanavalla taas tarkoitetaan Saimaalta Suomenlahteen johtavaa vesireittiä, joka jäi vuonna 1944 Neuvostoliiton puolelle ja hankaloitti näin Kaakkois-Suomen liikennettä.¹¹⁸

Eteläisen Suomen rautatieliikennettä oli häirinyt välirauhansopimuksen jälkeen se, että Neuvostoliitto oli vuokrannut Porkkalan alueen, jonne suomalaisilla ei ollut oikeutta mennä ilman lupaa. Porkkalan vuokrattu alue ulottui Turun ja Helsingin välisen junarataosuuden päälle ja näin ollen sitä ei voitu käyttää.¹¹⁹ Tämä vaikeutti suomalaisen tavara- ja matkustajaliikenteen sujuvuutta huomattavasti. Kohdassa b) presidentti Paasikivi lienee pohtinut, että vuokraamalla Jäniskosken voimalaitoksen Neuvostoliitolle voisi Suomi kenties saada erotettua pois Porkkalan pohjoisen osan muusta Neuvostoliiton vuokraamasta alueesta. Näin junat olisivat saaneet kulkea vapaasti ja Neuvostoliitto olisi saanut Jäniskosken sekä mahdollisesti vieläpä maksanut vuosittaista vuokraa siitä. Esimerkiksi Ilmari Bonsdorff oli pohtinut Jäniskosken ja Porkkalan vuokrausten sitomista toisiinsa jo aiemmin.¹²⁰ On kuitenkin myös mahdollista, että Paasikivi tarkoitti tässä Jäniskosken luovuttamista tai myymistä kokonaan Neuvostoliitolle vastineeksi Porkkalan pohjoisen osan vuokraamisen lopettamisesta.

---

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Sotia ennen Saimaan kanavan kautta kulki runsaasti kauppatarvike- ja muuta Suomesta Viipuriin ja Suomenlahteen. Kanavan katkeaminen vuonna 1944 vaikutti negatiivisesti Saimaan vesiliikenteeseen ja laivanrakentamiseen sekä teki Kaakkois-Suomesta syrjäseutua. Suomi vuokrasi Saimaan kanavan 50 vuodeksi Neuvostoliitolta vuonna 1963 ja vuokrasopimusta on myöhemmin jatkettu niin, että se on edelleen voimassa. Paaskoski 199, 200, 241.

¹¹⁹ Paaskoski 2002, 202.

¹²⁰ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 3. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

On kuitenkin erikoista, että lähes kuukausi aiemmin Suomen hallitus oli Palinin laatiman muistion mukaan tullut siihen tulokseen, että Jäniskoski oli vuokrattava Neuvostoliitolle ainoastaan rahallista korvausta vastaan. Palinin muistiossa ei puhuta mitään Porkkalasta, Karjalasta tai mistään muustakaan kompensatiosta, ainoastaan 60 000 dollarin vuosivuokrasta.¹²¹ Paasikivi oli toiminut vielä maaliskuun alussa pääministerinä ja näin ollen hallituksen johtavana toimijana. Hän kuitenkin ilmeisesti uskoi Moskovaan matkaavan delegaation mahdollisuuksiin saada keskusteltua raja- tai aluekysymyksistä.

Paasikiven ”territoriaalikysymyksissä” on olennaista huomata se, että hän spekuloi vaihtokauppaa nimenomaan Porkkalan ja Jäniskosken välillä, eikä esimerkiksi luovutetun Karjalan ja Jäniskosken välillä. Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkala oli Suomelle sangen hankala asia. Tunnetusti alue sijaitsi Suomen kannalta pelottavan lähellä Helsinkiä, vain tykinkantaman päässä ja siellä arvioitiin olevan paljon puna-armeijan sotilaita. Suomen johdolle oli turvallisuuspoliittisesti hyvin tärkeää saada Porkkala palautetuksi. Esimerkiksi marsalkka Mannerheimin mukaan Suomi oli käytännössä ”okkupeerattu”¹²² niin kauan kuin Porkkala oli Neuvostoliiton hallussa.¹²³ Kenraali Erik Heinrichsin mielestä taas vuokrattu Porkkala oli Helsingin kannalta niin uhkaavaa, että sen vuoksi pääkaupungin asema olisi tullut siirtää pois Helsingiltä joko Tampereelle tai Jyväskylään pois Porkkalan läheisyydestä.¹²⁴

Niin Paasikiven kuin Heinrichsinkin mielestä Suomen raja ei voinut myöskään kulkea liian lähellä Leningradia.¹²⁵ Näin ollen esimerkiksi Karjalan kannaksen palauttamista ei pidetty lainkaan realistisena vaihtoehtona, eikä sitä edes kannattanut havitella takaisin turvallisuuspoliittisista syistä. Tästä syystä Paasikivi halusi luultavasti juuri Porkkalan pohjoisosan. Se olisi liennyttänyt tilannetta, helpottanut matkustamista ja luonut turvallisuuden tunnetta. Karjalan palauttaminen ei olisi poistanut Helsingin ja Turun välistä matkustamisongelmaa, eikä se olisi myöskään lisännyt turvallisuutta.

---

¹²¹ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu muistio, sivut 1–3. 11.3.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹²² Miehitetty.

¹²³ J. K. Paasikiven pk. 21.5.1946. Paasikivi 1985, 325.

¹²⁴ Visuri 2015, 81.

¹²⁵ Paaskoski 2002, 204.

Paasikiven optimismi Porkkalan pohjoisosan saamiseksi ei kuitenkaan toteutunut täysin siinä muodossaan. Suomen delegaatio matkasi Moskovaan, ja itse generalissimus Josif Stalin otti heidät vastaan 18.4.1946. Moskovassa delegaation oli tarkoitus keskustella lopullisen rauhansopimuksen solmimisesta sekä muun muassa juuri aluekysymyksistä kuten mainituista Karjalasta ja Porkkalasta.¹²⁶ Samana päivänä Suomeen jäänyt Paasikivi pohti päiväkirjassaan, miten delegaatiolla mahtoi sujua. Hän kuitenkin kirjoitti neuvotteluja koskien, että Karjalan kysymyksestä ja Porkkalan kysymyksestä ”tuskin tulee mitään”.¹²⁷

Moskovassa pääministeri Pekkala kertoi Stalinille ja Molotoville Suomen taloudellisista vaikeuksista. Hän pyysi neuvostojohdolta sotakorvausten alentamista ja vilja-apua. Lisäksi hän pyysi Porkkalan ja Saimaan kanavan kauttakulkuoikeutta sekä Viipurin kaupungin palauttamista Suomelle.¹²⁸

Muutama päivä myöhemmin 22.4. tehtyjen Paasikiven päiväkirjamerkintöjen perusteella Suomen delegaation toiminta sai Paasikiveltä kehuja. Merkinnän mukaan kauttakulkuun Porkkalan läpi suostuttiin kuten myös Saimaan kanavan käyttöoikeuteen. Lisäksi Neuvostoliitto lupasi Suomelle 100 000 tonnia viljaa. Ainoastaan rajamuutoksia ei pidetty Neuvostoliiton taholta mahdollisina.¹²⁹ Miksi Suomi kuitenkin sai yllättäen Neuvostoliitolta myönnytyksiä ja apua aiemman hyvin tiukan linjan sijaan?

Noin viikon kuluttua tästä eli 30.4.1946 solmittiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä vuokrasopimus koskien Jäniskoskea. Suomi taipui lopulta vuokraamaan Neuvostoliitolle toimiluvan Paatsjoen vesivoiman käyttöön. Lisäksi Suomi vuokrasi Jäniskosken tuhotun voimalaitoksen rakennuksineen ja voimajohtoineen Suomen toiveen mukaisesti 50 vuodeksi. Niskakosken säännöstelyallasta ei tähän sopimukseen sisällytetty. Sopimus kirjattiin lähes Neuvostoliiton alkuperäisen sopimusluonnoksen mukaisesti, vaikka Suomen ehdotuksia huomioitiin myös. Sopimuksen mukaisesti Neuvostoliitto sitoutui itse rakentamaan voimalaitoksen uudelleen toimintakuntoon. Ministeri Gartzin alkuperäisen toiveen mukaan Suomi sai kuitenkin määriteltyä vuokrasumman dollareiksi

---

¹²⁶ J. K. Paasikiven pk. 14.4.1946. Paasikivi 1985, 294–295.

¹²⁷ J. K. Paasikiven pk. 18.4.1946. Paasikivi 1985, 296–297.

¹²⁸ Paaskoski 2002, 203.

¹²⁹ J. K. Paasikiven pk. 22.4.1946. Paasikivi 1985, 297.

markkojen sijaan. Miljoona markkaa vaihtui 35 000 Yhdysvaltain dollarin vuosivuokraksi, ja lisäksi Neuvostoliitto sitoutui maksamaan vielä 25 000 dollaria vuosittain kattamaan veroja ja yleisiä maksuja. Näin ollen käytännössä vuokrasummaksi tuli kokonaisuudessaan Suomen ehdottama 60 000 dollaria vuodessa. Sopimuksen allekirjoittivat Neuvostoliiton osalta kauppaa-asiain kansankomissaari Anastas Mikojan ja Suomen puolelta kauppaa- ja teollisuusministeri Uuno Takki.¹³⁰ Takki oli Suomen uuden hallituksen kauppaa- ja teollisuusministeri. Suomeen oli muodostettu uusi hallitus maaliskuussa 1946 edellisen pääministeri Paasikiven siirryttyä presidentin virkaan. Takki seurasi toimessa Åke Gartzia, mutta oli ollut samassa virassa jo sota-aikana ennen Gartzia.¹³¹

Asia hoitui lopulta melkoisella kiireellä. Neuvostoliiton painostus oli tuottanut viimeinkin tulosta sen jälkeen, kun he olivat ainakin kolmeen otteeseen kiirehtineet suomalaisjohtoa. Kiirettä kuvaa hyvin se, että ainoastaan noin kolme viikkoa ennen vuokrasopimuksen solmimista ei ainakaan presidentti Paasikivellä ollut päiväkirjojensa mukaan tietoa tulevan vuokrasopimuksen sisällöstä.

Toinen merkki kiireestä on hieman huvittava. Suomalaiset alkoivat valmistella aluetta vuokrauskuntoon, mutta kiireessä ei ollut huomattu ajatella aivan kaikkea. Eräessä muistiossa suomalainen yli-insinööri Richard Gylling nimittäin toteaa, että Neuvostoliitolle vuokrattava Jäniskoskea ympäröivä maa-alue on kokonaan Suomen valtion hallinnassa lukuun ottamatta kahden hehtaarin suuruista aluetta, joka oli vuonna 1941 vuokrattu 25 vuodeksi Matti Saarila-nimisellä henkilölle.¹³² Dokumentissa ei kerrota, miten Saarilalle ja hänen maa-alueelleen kävi, kun se vuokrattiinkin Neuvostoliitolle.

Miksi Suomen poliittiset toimijat päätyivät kaikkien pohdintojen jälkeen lopulta vuokraamaan Jäniskosken? Ensimmäiseksi Suomi oli tietenkin hävinnyt sodan Neuvostoliittoa vastaan ja laitettu niin sanotusti polvilleen. Liittoutuneiden

---

¹³⁰ Suomen ja Neuvostoliiton välinen Jäniskosken vuokraamista koskeva sopimus. 30.4.1946. Sivut 1–5. Kaarlo Hillilän arkisto. Kansallisarkisto Oulu (OKA).

¹³¹ Vesterinen 2012, 27.

¹³² Richard Gyllingin kuvaus Neuvostoliitolle vuokratusta alueesta. Päivämätön. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

valvontakomissio oli Suomessa ja ilmapiiri oli painostava. Neuvostoliitolle ei uskallettu sanoa suoraan ei.

Toiseksi Jäniskosken tuhottu voimalaitos ei ollut Suomelle kriittisen tärkeä poliittisesti, strategisesti tai taloudellisesti. Se sijaitsi Helsingistä katsottuna hyvin kaukana pohjoisessa, se oli tuhottu eikä Suomella ollut resursseja eikä oikeastaan käytännön tarvettakaan kunnostaa sitä. Tai ei ollut ainakaan juuri tuolla hetkellä.

Kolmanneksi syyksi nousevat taloudelliset tekijät. Vuosina 1945 ja 1946 Suomi oli taloudellisesti todella ahtaalla. Taloutta rasittivat muun muassa sotakorvaukset, evakkojen ja sotilaiden asuttaminen sekä pula työvoimasta. Myös Suomen ulkomaankauppa oli haastavalla tolalla. Suomen ulkomaankaupan huonosta tilanteesta kertoo se, että heinäkuussa vuonna 1945 kauppa- ja teollisuusministeri Åke Gartz julisti Suomen kansalle taloustilanteen olevan todella niin huono, että koko Suomen valtion tulevaisuus olisi siitä kiinni, miten ulkomaankauppa saataisiin käyntiin. Sota-aikana Suomi oli käynyt kauppaa enimmäkseen Saksan kanssa, mutta nyt isommista kauppakumppaneista jäljellä oli lähinnä enää Ruotsi, jolla oli myös omat haasteensa.¹³³

Suomi onnistui käymään jonkin verran kauppaa Neuvostoliiton kanssa, mutta neuvostojohto vitkasteli usein kauppaneuvotteluissa ilmeisesti tahallaan. Anastas Mikojan, joka myöhemmin oli Jäniskosken vuokrasopimuksen allekirjoittaja, toimi tuolloin maan kauppa-asiainkansankomissaarina eli käytännössä ulkomaankauppaministerinä. Hänen suhtautumisensa Suomea kohtaan oli kriittinen. Historiantutkija Jukka Seppisen mukaan hän pyrki eristämään Suomen lännestä sekä toimimaan myöhemminkin vuosien ajan siten, että Suomi sitoutuisi taloudellisesti lännen sijasta Neuvostoliittoon.¹³⁴ Esimerkiksi heinäkuussa 1945 Suomi halusi ostaa Neuvostoliitosta terästä, josta Suomi olisi rakentanut terästeollisuuden tuotteita ja lopulta lähettänyt ne Neuvostoliittoon sotakorvauksien muodossa. Mikojan kuitenkin teki asiasta kielteisen esityksen Stalinille. Stalin noudatti Mikojanin mielipidettä, ja terästä ei Suomeen tullut. Mikojan tai Stalin ei siis ollut valmis vuonna 1945 myymään Suomelle terästä, vaikka se olisi hyödyttänyt välillisesti myös Neuvostoliittoa suomalaisten

---

¹³³ Seppinen 2008, 110–111.

¹³⁴ Seppinen 2008, 152–153.

suorittamien sotakorvausten kautta. Suomelle perusteltiin, ettei terästä ollut tuolloin tarpeeksi. Jukka Seppisen mukaan Stalinin ajan Neuvostoliitossa riitti kyllä terästä ja Stalin olisi halutessaan voinut toimittaa sitä Suomeen, mutta ei tähän ryhtynyt.¹³⁵

Suomi vuokrasi siis 30.4.1946 Jäniskosken voimalaitoksen Neuvostoliitolle. Samana päivänä maiden välillä solmittiin myös toinen sopimus: tavaratoimitussopimus, joka lisäsi Suomen vientiä 15 miljoonaa dollaria ja tuontia 17,6 miljoonaa. Tavaratoimitussopimuksen allekirjoittivat Mikojan, kauppaministeri Uuno Takki ja Reinhold Svento¹³⁶

Yhtäkkiä huhtikuussa 1946 Neuvostoliitto antoi siis Suomelle vastikkeettomia myönnytyksiä esimerkiksi Porkkalan kauttakulkuun ja vilja-apua sekä maiden välillä solmittiin Suomen taloutta auttanut kauppasopimus, jota muun muassa Paasikivi luonnehti hyväksi sopimukseksi¹³⁷. Mikä oli kääntänyt Neuvostoliiton kelkan, kun se vielä edellisenä vuonna ei ollut myynyt edes sille myöhemmin palautuvaa terästä Suomeen? On mahdollista, että Jäniskosken kysymyksen nopea ratkaisu liittyi jollain lailla tilanteeseen.

Oliko tavaratoimitussopimuksen solmimisen sama päivämäärä Jäniskosken vuokrasopimuksen allekirjoittamisen kanssa pelkkää sattumaa? Jostakin syystä hallituksen toinen ulkoministeri Reinhold Svento oli kauppaministeri Takin lisäksi toinen Suomen allekirjoittaja kauppasopimuksessa. Kuten todettua, juuri Svento oli jo muutama kuukausi aiemmin kertonut ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa saaneensa vaikutelman, jonka mukaan Suomellekin koituisi hyötyä, mikäli Jäniskosken asia ratkaistaisiin nopeasti ja Neuvostoliittoa tyydyttävästi.¹³⁸ Tarkoittiko Svento tuolloin sitä, että nopea päätös vuokrata voimalaitos tulisi johtamaan Suomelle suotuisaan tavaratoimitussopimukseen, vilja-apuun ja Porkkalan kauttakulkuoikeuteen? Varmasti tiedetään se, että vuokraamispäätös ja sopimuksen solmiminen oli suomalaisten jahkailun ja kokousten jälkeen lopulta hämmästyttävän nopea prosessi. Lisäksi on kiistatonta, että

---

¹³⁵ Seppinen 2008, 150–152.

¹³⁶ Seppinen 2008, 152.

¹³⁷ J. K. Paasikiven pk. 5.5.1946. Paasikivi 1985, 302.

¹³⁸ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

suomalaisdelegaatio kävi Moskovassa vain viikkoa ennen ja ulkomaankauppaa auttanut sopimus solmittiin täsmälleen samana päivänä kuin vuokrasopimuskin.

1.6. Ovelat suomalaiset haluavat vuokrata Niskakosken erikseen

Kun Suomi vuokrasi Neuvostoliitolle Jäniskosken voimalaitoksen rakennuksineen ja sieltä kaivoksille ulottuneen voimajohdon, ei vuokrasopimukseen sisältynyt kuitenkaan Niskakosken säännöstelypatoa. Sopimuksen liitteenä oli kartta, jossa määritelty vuokra-alue ei ulottunut Niskakoskeen asti. Säännöstelypato sijaitsi Paatsjoessa 15 kilometrin päässä yläjuoksulla Jäniskoskesta katsottuna.

Alle kuukausi Jäniskosken vuokrasopimuksen solmimisen jälkeen 17. toukokuuta 1946 lähetettiin Moskovasta nootti Suomelle koskien Niskakoskea. Neuvostoliiton kauppaministeriön edustajien mukaan Suomen ja Neuvostoliiton välisessä vuokrasopimuksessa oli sovittu Jäniskosken voimalaitoksen vuokraamisesta. Tällöin siihen kuului heidän mukaansa voimalaitos ja siihen liittyneet rakennukset sekä voimajohto, laitteet ja karttaan merkitty maa-alue.¹³⁹ Tämän nojalla neuvostoliittolaiset väittivät Niskakoskenkin kuuluneen vuokrattavaan alueeseen, vaikkei se siis karttaan merkittyyn maa-alueeseen sisältynytkään. He tarkoittivat Niskakosken sisältyneen Jäniskoskeen liittyneisiin rakennuksiin.

Se, että Neuvostoliitto halusi myös Niskakosken säännöstelypadon oli ymmärrettävää. Säännöstelypato tarkoittaa nimensä mukaisesti sitä, että sillä pystyttiin säännöstelemään Inarijärven pintaa. Koska Niskakoski sijaitsi ja sijaitsee Jäniskoskesta katsottuna Paatsjoen yläjuoksulla, olisivat suomalaiset Niskakosken patoa hallinnoidessaan pystyneet vaikuttamaan myös Jäniskosken vesivoimalaitoksen toimintaan. Kokonaan toinen asia on tietenkin se, olivatko suomalaiset tätä uskaltaneet tehdä. Lisäksi on huomattavaa, että myös Niskakosken pato oli saksalaisten tuhoamisvimman jäljiltä raunioina, eikä sillä säännöstelty vuonna 1946 yhtään mitään.

Suomessa alettiin puuhata vastausta Neuvostoliiton lähettämälle nootille. Eduard H. Palinin laatiman muistion mukaan Suomen ministerivaliokunta katsoi, että se ei ollut

---

¹³⁹ Neuvostoliiton kauppaministeriön Suomen lähetystölle lähettämä nootti koskien Niskakosken säännöstelypatoa. 17.5.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

menetellyt väärin jättäessään Niskakosken padon Suomelle. Muistion mukaan Neuvostoliitto oli halunnut elokuussa 1945 vuokrata Paatsjoesta nimenomaan Jäniskosken ja Kaitasuvannon välisen jokiosuuden vesivoiman tuottamiseksi. Tällöin ei ollut muistion mukaan ollut mitään puhetta siitä, että Neuvostoliitto olisi saanut oikeuden säännöstellä Inarijärven vedenpintaa. Suomalaisministerien mukaan ajatus Niskakoskesta olisi herännyt neuvostoliittolaisilla myöhemmin kuin 30.4.1946, jolloin vuokrasopimus solmittiin. Joka tapauksessa ministerit tulivat siihen tulokseen, että myös Niskakoski oli syytä vuokrata Neuvostoliitolle viipymättä, jottei asiaa pidettäisi turhana viivyttelynä.¹⁴⁰

Periaatteessa sekä suomalaisilla että venäläisillä oli asiassa perusteltu näkökanta. Neuvostoliiton johto oli ehkä laskenut Niskakosken säännöstelypadon Jäniskoskeen liittyneeseen rakennuskokonaisuuteen ja ei sen vuoksi ollut sisällyttänyt Niskakoskea erikseen sopimuksen karttaan. Toinen vaihtoehto on se, että Anastas Mikojan tai muu sopimuksesta vastuussa ollut taho ei ollut yksinkertaisesti huomannut sopimusta laadittaessa, ettei karttaan piirretty alue ylettänytkään Niskakoskeen asti. Aivan samoinhan oli käynyt syksyllä 1944, kun Neuvostoliitto oli vaatinut Suomelta Petsamon, muttei huomannut Jäniskosken kuuluneen Inariin.

Suomalaisten puolelta taas oli perusteltua sanoa, ettei Niskakoski tietenkään kuulunut vuokra-alueeseen, sillä se ei ollut karttapiirroksen sisällä. Lisäksi Palinin muistiossa väitetään, ettei Niskakosken hallinnointi ollut välttämätöntä Jäniskosken toiminnalle.¹⁴¹ Suomalaisministerit olisivat luultavasti kuitenkin vuokranneet Niskakoskenkin Jäniskosken kera, jos Neuvostoliitto olisi huomannut tätä erikseen vaatia. Kun Mikojan oli ehdottanut Gartzille elokuussa 1945 Jäniskosken vuokraamista oli Suomen johto lähettänyt insinöörit Thelestamin sekä Saarivirran tutkimaan paitsi Jäniskosken, niin myös Niskakosken kärsimät vahingot.¹⁴² Ainakin silloin Jäniskoski ja Niskakoski olivat linkittyneet yhteen myös suomalaisten mielestä. Mikäli suomalaisministerit ymmärsivät,

---

¹⁴⁰ Neuvostoliiton noottiin (17.5.1946) pohjautuen laadittu ministerivaliokunnan muistio, sivut 1–3. 21.5.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴¹ Neuvostoliiton noottiin (17.5.1946) pohjautuen laadittu ministerivaliokunnan muistio, sivu 2. 21.5.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴² Niilo Saarivirran ja Gustaf Thelestamin ulkoasiainministeriön kauppapoliittiselle osastolle lähettämä tutkimus sodan Jäniskosken voimalaitokselle ja sen laitteille aiheuttamista vahingoista. 5.11.1945. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

että Neuvostoliitto oli tekemässä virhettä suostuessaan vuokrasopimukseen, joka jätti Niskakosken alueen ulkopuolelle, ei tietenkään ollut heidän intresseissään huomauttaa tästä esimerkiksi Mikojanille.

Suomalaiset olivat valmiita vuokraamaan myös Niskakosken, mutta he halusivat siitä erillisen vuokrasopimuksen. Tätä perusteltiin sillä, että myös Petsamon Nikkeli Oy:llä oli ollut Suomen valtion kanssa erillinen sopimus Niskakoskea koskien.¹⁴³ Suomen ulkoasiainministeriö lähettikin näihin ajatuksiin pohjautuneen vastauksen Moskovaan jo 27.5.1946.¹⁴⁴

Kesäkuussa 1946 pidetyssä ministeriryhmän kokouksessa pohdinnassa päädyttiin siihen, että Niskakoski voitaisiin vuokrata Neuvostoliitolle 5000 Yhdysvaltain dollarin vuosimaksulla. Vuokra-ajan kesto tuli määrittää 50 vuodeksi, kuten oli menetelty jo Jäniskosken kohdalla. Valiokunnan mukaan oli myös tärkeää, että neuvostoliittolaiset rakentaisivat itse Niskakosken ja Jäniskosken välille voimajohdon. Lisäksi he halusivat korostaa säännöstelystä aiheutuvia haittoja ja saada sitä kautta lisää korvauksia. Kertaluontoisen korvauksen suuruudeksi haluttiin yli 122 miljoonaa markkaa.¹⁴⁵ Summa oli huomattava, sillä tuon aikaisen kurssin mukaan se vastasi 1 050 000 Yhdysvaltain dollaria.¹⁴⁶

Kuten Jäniskosken, myös Niskakosken vuokraaminen eteni verkkaisesti. Loppuvuodestakaan ei osapuolet eivät olleet päässeet vielä sopimukseen. Aluksi Neuvostoliitto vaati aiempaa suurempaa aluetta. Tähän Suomessa katsottiin voivan

---

¹⁴³ Neuvostoliiton noottiin (17.5.1946) pohjautuen laadittu ministerivaliokunnan muistio, sivut 2–3. 21.5.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴⁴ Neuvostoliiton noottiin (17.5.1946) pohjautuen laadittu ministerivaliokunnan vastaus. 27.5.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴⁵ Säännöstely, eli Inarijärven pinnan luonnon nostaminen ja laskeminen aiheuttivat vahinkoja muun muassa rannoilla olleille metsä- ja viljelysmaille, kalakannoille sekä niin valtion kuin yksityistenkin ihmisten rakennuksille, teille ja muulle infrastruktuurille, joka sijaitsi järven läheisyydessä. Suomen tie- ja vesirakennushallitus teetti vahinkojen rahallisesta arvosta laskelman: Inarijärven säännöstelystä aiheutuvien vahinkojen korvaussumman laskelma. Tie- ja vesirakennushallitus, sivut 1–2. 1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴⁶ Niskakosken säännöstelypadon vuokraamista käsittelevä ulkoasiainvaliokunnan muistio, sivu 1. 26.6.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

myöntyä, kunhan alue olisi sellainen, mitä Neuvostoliitto tarvitsisi jatkuvasti.¹⁴⁷ Myöhemmin asiassa hiersi lähinnä suomalaisten ja neuvostoliittolaisten eriävät käsitykset korvaussumman suuruudesta.¹⁴⁸

Marraskuussa 1946 Suomen ulkoasianministeriön neuvottelussa päädyttiin lähettämään yli-insinööri Richard Gylling Moskovaan neuvottelemaan Niskakoskesta. Häntä ohjeistettiin myöntymään alueen laajentamiseen, kunhan alue olisi sellainen mitä Neuvostoliitto tarvitsisi jatkuvasti. Gyllingiä kehoitettiin perustelevaan Suomen vaatima korvaussumma ja määrittämään se Yhdysvaltain dollareina.¹⁴⁹ Loppuvuodesta 1946 Jäniskosken ja siihen oleellisesti nivoutuneen Niskakosken kohtalo alkoi kuitenkin muuttua totaalisesti, sillä enää ei puhuttukaan pelkästä vuokraamisesta.

---

¹⁴⁷ Pöytäkirja Niskakosken säännöstelypadon vuokrauskysymyksen neuvottelukunnan kokouksesta ulkoasianministeriössä, sivu 1. 14.9.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴⁸ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Lauri Kaijalaisen sähke ulkoasianministeriöön, sivu 1. 29.10.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁴⁹ Pöytäkirja Niskakosken säännöstelypadon vuokrauskysymyksen neuvottelukunnan kokouksesta ulkoasianministeriössä, sivu 1. 14.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

2. JÄNISKOSKEN–NISKAKOSKEN ALUE SIIRTYY NEUVOSTOLIITOLLE

2.1. Alueella osittain kuitattuja saksalaissaatavia vaaditaan Suomelta keväällä 1946

Niskakosken säännöstelypadon vuokraaminen Neuvostoliitolle jäi lopulta yhä pienemmälle huomiolle maiden välillä, kun suurempaa huomiota alkoivat saada niin sanotut saksalaissaatavat, jotka Neuvostoliitto vaati Suomen korvaavan. Saksan liittolaisina Neuvostoliittoa vastaan taistelleet maat kuten Suomi, Unkari ja Romania veloitettiin maksamaan Neuvostoliitolle paitsi 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruiset sotakorvaukset, mutta näiden lisäksi myös niin sanotut saksalaissaatavat.

Saksalaissaatavilla Suomessa tarkoitetaan Suomen Neuvostoliitolle maksamia korvauksia niistä tuhoista, joita Saksa ja Suomi olivat aiheuttaneet Neuvostoliitolle sotavuosina. Suomen tuli myös maksaa Neuvostoliitolle Suomen valtion velat Saksalle ja lisäksi Suomen tuli vielä maksaa saksalaisten Suomessa olevan omaisuuden arvon suuruinen summa Neuvostoliitolle. Tästä kaikesta muodostui yhteensä noin kuuden miljardin Suomen markan suuruinen summa.¹⁵⁰ Koska saksalaissaatavat ja Neuvostoliiton välilliset pyrkimykset niiden suhteen liittyvät Jäniskosken–Niskakosken alueen kohtaloon, on syytä kertoa tarkemmin mistä asiassa oli oikeastaan kyse.

Suurin osa kuudesta miljardista muodostui Suomen Puolustusvoimien velasta Saksan armeijalle, sillä Suomi oli ostanut Saksalta sotatarvikkeita jatkosodan aikana. Velan suuruus oli yhteensä 3,772 miljardia markkaa.¹⁵¹ Liittoutuneet päättivät, että Saksan hävittyä sodan eivät Suomi, Unkari ja Romania maksaneetkaan velkojaan Saksalle, vaan voittajille. Länsiliittoutuneet luopuivat omista saatavistaan ja näin ollen Suomen tuli maksaa velkansa Neuvostoliitolle. Kuten tutkija Timo T. Tuikka oivallisesti toteaa: ”Suomi joutui siis korvaamaan Neuvostoliitolle tarvikkeita, joilla oli onnistunut pysäyttämään sen.”¹⁵²

---

¹⁵⁰ Zetterberg & Kallio 1987, 749.

¹⁵¹ Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi eräiden valtion maanomaisuuksien luovutusten hyväksymisestä sekä laiksi eräiden Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton kanssa tehtyjen sopimusten voimaansaattamisesta, valtiopäivät 1947. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁵² Tuikka 2011, 492.

Tutkija Ilkka Nummelan mukaan saksalaissaatavien maksaminen ei sinänsä tuonut Suomelle lisärasitteita taloudellisessa mielessä, sillä periaatteessa Suomen kansantaloudelle ei ollut merkitystä maksoiko Suomi velkansa Saksalle vai Neuvostoliitolle. Hän kuitenkin jatkaa, ettei asia ollut lopulta näin yksinkertainen, sillä asiassa ei otettu lainkaan huomioon Saksan velkoja Suomelle vaan ainoastaan yksipuolisesti Suomen velat.¹⁵³ Suomella taas olisi ollut saatavia Saksasta noin 2,5 miljardia markkaa, ja suomalaista omaisuutta oli Saksassa noin 430 miljoonaa.¹⁵⁴ Saksan valtion velat Suomelle olivat puolestaan syntyneet muun muassa Saksalle toimitetuista raaka-aineista, kuten esimerkiksi Petsamosta louhitusta Kolosjoen nikkelistä.¹⁵⁵ Saksalaissaatavat antoi Neuvostoliitolle uuden keinon painostaa Suomen johtoa ulko- ja talouspoliittisesti, kuten myöhemmin tultiin huomaamaan. Tätä kautta saksalaissaatavat nivoutuivat lopulta oleellisesti myös Jäniskosken–Niskakosken alueen kohtaloon.

Saksalaisomaisuutta vaadittiin siirrettäväksi Suomesta ensimmäisen kerran maaliskuussa 1946 valvontakomission johtajan Andrei Ždanovin toimesta.¹⁵⁶ Hän kirjoitti asiasta Suomen uudelle pääministerille, SKDL:n Mauno Pekkalle.¹⁵⁷ Sattumaa tai ei, Ždanov lähetti Pekkalle kirjeensä täsmälleen samana päivänä eli 26.3.1946, kun Pekkala tuli pääministeri ja hänen hallituksensa aloitti työnsä.¹⁵⁸ Otaksuiko Ždanov kenties Pekkalan ryhtyvän ripeämmin toimiin kuin tämän edeltäjä J. K. Paasikivi olisi ryhtynyt? Ainakin Pekkalan myötämielisyys Neuvostoliittoa kohtaan oli tunnettua, kuten tässäkin tekstissä on jo todettu.

Vaatimuksen jälkeen Suomelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin säätää laki, joka salli omaisuuden luovuttamisen Neuvostoliitolle, ja se saatiin lopulta tehdyksi kesäkuun ensimmäinen päivä 1946.¹⁵⁹ Asia kosketti myös etenkin Suomessa asuneita saksalaisia siviilejä, joiden henkilökohtainen omaisuus vietiin liittoutuneiden päätöksen mukaan Neuvostoliittoon lopullisesti asuntoja, vihkisormuksia ja käyttötavaroita myöten. Kesän 1946 aikana Neuvostoliitolle toimitettiin pääosin Suomessa asuneiden saksalaisten

---

¹⁵³ Nummela 1993, 206–208.

¹⁵⁴ Seppinen 2008, 184.

¹⁵⁵ Vuorisjärvi 2019, 317.

¹⁵⁶ Seppinen 2008, 183.

¹⁵⁷ Rautkallio 2014, 297.

¹⁵⁸ Suomen hallitukset aikajärjestyksessä. Suomen valtioneuvoston verkkosivut.

¹⁵⁹ Tuikka 2011, 492; Seppinen 2008, 183.

yksityishenkilöiden omaisuus ja heinäkuussa Neuvostoliitto vaati, että myös Saksan ja Suomen kaksoiskansalaisten omaisuus tulee luovuttaa kokonaisuudessaan.¹⁶⁰ Näin myös tehtiin ja kesän jälkeen yksityishenkilöiden omaisuuksista oli saatu kasaan yhteensä jo noin 800 miljoonaa markkaa.¹⁶¹

Tilanne oli Suomelle vuonna 1946 äärimmäisen haastava. Ongelmia taloudelle ja hallinnolle toivat jo ennestään etenkin tilapäisten asumusten hankkiminen yli 400 000 luovutettujen alueiden evakolle, saksalaisten totaalisesti tuhoama Lappi, fasisistiksi luokiteltujen järjestöjen lakkauttaminen, sotakorvausten maksaminen ja sotasyölysoikeudenkäynnit.¹⁶² Näin ollen Ždanovin vaatimus saksalaissaatavien siirtämiseksi tuli äärimmäisen hankalana hetkellä. Loppukesästä noin 5,2 miljardin markan arvosta tavaraa oli vielä siirtämättä ja Suomessa pähkäiltiin toden teolla, mistä voitaisiin löytää lisää luovutettavaa Neuvostoliitolle. Venäläisillä oli kuitenkin tässä vaiheessa ideoita valmiina ja Jäniskoski liittyi niihin oleellisesti. Lopulta erinäisten vaiheiden kautta saksalaissaatavat saatiin maksettua myymällä Neuvostoliitolle muun muassa erilaisia kiinteistöjä, sotalaiva sekä Jäniskosken–Niskakosken alue.

2.2. Neuvostoliitto yrittää sitoa Suomea taloudellisesti itseensä

Suomessa valtiojohto pohti, mitä asialle tulisi tehdä. Valtion kassassa ei ollut tarpeeksi käteistä maksaa Neuvostoliitolle ja tarvittiin muita ideoita. Kenties suomalaisjohto pohti jo tuolloin aiemmin vuokratun Jäniskosken myymistäkin. Olivathan Pekkala ja Gartz pohtineet tätä vaihtoehtoa jo aiemmin keväällä. Uusi yllättävä ratkaisuehdotus tuli kuitenkin idästä. Elokuussa 1946 Suomen kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki matkusti Moskovaan Suomen teollisuusnäyttelyyn. Siellä Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri Anastas Mikojan otti saksalaissaatava-asian esille Takin kanssa. Mikojan tiedosti Suomen hankalan tilanteen ja ehdottikin, ettei Suomi yrittäisikään siirtää loppuja rahavaroja Neuvostoliittoon, vaan sen sijaan Neuvostoliitto saisi osuuksia suurista suomalaisista yhtiöistä, etenkin valtionyhtiöistä.¹⁶³ Mikojan ilmoitti, että Neuvostoliitto aikoi myös piakkoin lähettää aihetta koskien konkreettisen

---

¹⁶⁰ Tuikka 2011, 492–493.

¹⁶¹ Vuorisjärvi 2019, 317.

¹⁶² Evans 2011, 190.

¹⁶³ Seppinen 2008, 185–186.

sopimusehdotuksen Helsinkiin. Kun presidentti Paasikivi kuuli Takilta Mikojanin ehdotuksesta, oli hänen reaktionsa seuraavanlainen:

*Tämä on pirullinen aie. Tahtovat päästä kiinni meidän teollisuuteemme tällä tavalla. Meitä puristetaan kaikilta tahoilta.*¹⁶⁴

Muilla tahoilla Paasikivi viittasi luultavasti haasteisiin, joiden keskellä Suomen johto tuolloin paini.

Mikojanin idea olisi tarkoittanut sitä, että Neuvostoliitto olisi käyttänyt ainakin osan suorittamattomista noin viidestä miljardista markasta sijoittaakseen niitä suomalaisiin yhtiöihin osakkeita vastaan. Viidellä miljardilla markalla osakkeita olisi taatusti saanut huomattavan määrän, mutta tässä vaiheessa ei ollut tietoa oliko Neuvostoliiton tavoitteena käyttää koko loppusumma vai ainoastaan osa siitä osakkeisiin. Petsamon nikkeliä laajasti tutkineen Esko Vuorisjärven mukaan venäläisten päätavoite oli suomalaisten yhtiöiden osakkeiden hankkiminen omistukseensa.¹⁶⁵ Venäläisten tavoitteena oli luultavasti saada osakkeita suomalaisista yhtiöistä, jotta ne olisivat kyenneet vaikuttamaan Suomen taloudelliseen elämään. Sitä kautta Neuvostoliitto olisi kyennyt esimerkiksi vaikeuttamaan Suomen taloudellista kanssakäymistä lännen kanssa¹⁶⁶, jolloin Suomen olisi ollut pakko etsiä kauppakumppania idästä. Tämä taas olisi voinut johtaa Suomen poliittiseen sitoutumiseen itäblokin kanssa.

Oliko Neuvostoliiton tavoite alun perinkään ollut saada Suomelta lisäkorvauksia saksalaissaatavien muodossa vai sitoa Suomi taloudellisesti Neuvostoliittoon osakkeiden avulla? Moni seikka puhuu jälkimmäisen vaihtoehdon puolesta. Ensinnäkin on jokseenkin luultavaa, että Neuvostoliiton johto tunsu sängen hyvin Suomen taloudellisen tilanteen ja se tiedosti näin ollen, ettei Suomi kykenisi suoriutumaan saksalaissaatavien maksamisesta kovin helposti. Suomelle oli esimerkiksi määrätty jo vuonna 1944 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruiset sotakorvaukset. Summa oli samansuuruinen Unkarin ja Romanian kanssa, mutta väkilukuun suhteutettuna Suomelle korvaukset oli

---

¹⁶⁴ J. K. Paasikiven pk. 14.8.1946. Paasikivi 1985, 347.

¹⁶⁵ Vuorisjärvi 2019, 321.

¹⁶⁶ Jukka Tarkan mukaan myös Neuvostoliiton seuraajavaltio Venäjän federaatiolla on ollut samankaltaiset ajatukset käytössään vielä 2014. Tarkka, ”Ukrainaa uhkaa Suomelle tuttu juoni? ”Pahan paikan edessä”” (art.). *Uusi Suomi (US)* 3.10.2014.

kovin taakka.¹⁶⁷ Neuvostoliitossa tiedettiin tämä ja tunnettiin luultavasti muutkin Suomen taloudelliset haasteet.

Toiseksi on tiedossa, että esimerkiksi valvontakomission johtaja Andrei Ždanov oli avannut Neuvostoliiton taloudellisia tavoitteita Suomen suhteen valvontakomission kokouksessa jo syksyllä 1944 jatkosodan päätyttyä. Hän aloitti puheensa selittämällä, että Neuvostoliiton oli syytä tunkeutua Suomen talouteen valvoakseen sitä. Lisäksi hän korosti, että Suomen talouden tulisi olla Neuvostoliiton talouden jatke.¹⁶⁸ Tavoite oli varmasti voimassa vielä vuonna 1946 ja osakkeiden hankkiminen olisi ollut nimenomaan tunkeutumista Suomen talouteen.

Kolmanneksi Uuno Takille ehdotustaan kaupannut Anastas Mikojan oli ainakin tutkija Jukka Seppisen mukaan Suomeen sangen kriittisesti suhtautunut ulkomaankauppaministeri, joka pyrki säännöllisesti toimillaan ehkäisemään Suomen lähentymistä lännen kanssa. Seppinen kuvailee myös Neuvostoliiton ja Mikojanin tavoitteen olleen vuosien tai jopa vuosikymmenten ajan sitoa Suomi taloudellisesti Neuvostoliittoon.¹⁶⁹

Neuvostoliitto oli saanut jo saksalaisten omistusten hankkimisen kautta jonkin verran osuuksia suomalaisista yrityksistä. Maan johto ei voinut saavuttaa vielä niiden avulla kuitenkaan ratkaisevaa otetta Suomen talouselämästä, sillä osuudet eivät olleet merkittäviä.¹⁷⁰ Saksalaisilta Neuvostoliitto sai haltuunsa noin 70 osakeyhtiötä, joista merkittävin yhtiö oli Suomen Petrooli, SP.¹⁷¹ Kenties Neuvostoliitossa oli uskottu, että saksalaisilla oli ollut todellista tasoa merkittävämpi rooli Suomen talouselämässä.

Kuten Suomi myös valtiot kuten Romania, Unkari ja Bulgaria olivat olleet Saksan liittolaisia toisessa maailmansodassa. Kuten taloushistorioitsija Ilkka Nummela osoittaa, esimerkiksi Romaniassa Neuvostoliitto sai sodan jälkeen haltuunsa puolet monesta

---

¹⁶⁷ Visuri 2015, 221–222.

¹⁶⁸ Rautkallio 2014b, 301.

¹⁶⁹ Seppinen 2008, 153.

¹⁷⁰ Seppinen 2008, 186–187.

¹⁷¹ Vesterinen 2014, 19–20.

romanialaisesta yhtiöstä nimenomaan saksalaissaatavien kautta.¹⁷² Jukka Seppisen mukaan myös Unkarissa perustettiin samoihin aikoihin merkittävä neuvostoliittolais-unkarilainen sekayhtiö. Yhtiöön panostettiin paljon Neuvostoliiton taholta ja sen ansiosta Unkarin ei tarvinnut viedä Neuvostoliittoon niin paljoa muuta korvausmateriaalia.¹⁷³

Näin ollen on hyvin todennäköistä, että samaa yritettiin myös Suomen kohdalla. Myös presidentti Paasikivi uskoi, että Neuvostoliito halusi päästä saksalaissaatavien ja sen kautta valtionyhtiöiden osakkeita hankkimalla osaksi Suomen teollisuutta. Hänen mukaansa Neuvostoliitto oli jo menetellyt näin Unkarissa ja Romaniassa.¹⁷⁴ Kiinnostavasti Suomen johto siis tiesi jo tuolloin, mitä tulevissa Itäblokin maissa oli tapahtumassa ja tämä varmasti haluttiin välttää Suomessa. Myöhemmin keinona tilanteen välttämiseksi nähtiinkin se, että myytävää täytyi löytää muualta kuin osakkeista. Suomessa tiedettiin jo ennalta, että Neuvostoliitto halusi Jäniskosken käyttöönsä Kološjoen kaivoksen vuoksi ja on mahdollista, että tämän vuoksi Suomessa alettiin pohtia alueen myymistä saksalaissaatavien kattamiseksi. Asiahän oli ollut esillä aiemmin, sillä esimerkiksi Ilmari Bonsdorff oli nähnyt arvion voimalaitoksen hinnasta jo vuonna 1945¹⁷⁵, joten ainakin Suomessa oli pohdittu laitoksen myymistä jo jonkin aikaa, ja nyt rahaa todella tarvittiin.

Näyttää siis selvältä, että Neuvostoliitto pyrki saamaan omistukseensa suuria määriä osakkeita niin Romaniassa, Unkarissa kuin Suomessakin. Niiden avulla se pyrki sitomaan rajanaapureitaan taloudellisesti itseensä. Tähän Neuvostoliitto pyrki nimenomaan saksalaissaatavien, mutta ei sotakorvausten kautta. Sotakorvauksia Saksalta, Unkarilta, Romanianlta, Mantšuralta ja Suomelta Neuvostoliitto tarvitsi perusteollisuuteensa, ja ne muodostivat huomattavan osan Neuvostoliiton teollisuuden rakenteesta.¹⁷⁶ Saksalaissaatavat sen sijaan olivat tietenkin mukava lisä Neuvostoliiton taloudelle, mutta tärkeämpää Neuvostoliitolle vaikuttaa olleen niiden poliittinen vaikutus.

---

¹⁷² Nummela 1993, 209.

¹⁷³ Seppinen 2008, 189.

¹⁷⁴ J. K. Paasikiven pk. 26.1.1947. Paasikivi 1985, 413.

¹⁷⁵ Ilmari Bonsdorffin sähkö Eduard H. Palinille koskien tämän mielipiteitä Jäniskosken kysymyksen ratkaisemiseksi, sivu 2. 6.2.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁷⁶ Vuosina 1946–1950 näiden maiden sotakorvaukset kattoivat jopa puolet Neuvostoliiton teollisuuden toimituksista, eli yhteensä noin 4,3 miljardin Yhdysvaltain dollarin arvosta. Rautkallio 2014b, 57.

Tämän lisäksi sotilaallisen pelotteen turvin Neuvostoliitto pyrki tekemään Unkarista ja Romaniasta sille kuuliaisista sätkynukkeja. Lopulta Romaniassa ja Unkarissa tämä onnistuikin, kun niistä tuli kommunistisia maita ja Varsovan liiton jäseniä. Suomi sen sijaan meni eri tielle.

Neuvostoliiton pyrkimykset Suomen suhteen vaikuttivat tuolloin ainakin presidentti Paasikivelle päivänselviltä, ja ainakin hän halusi välttää Neuvostoliiton tavoitteiden onnistumista Suomen suhteen. Suomen johto ei kuitenkaan ollut asiassa täysin yksimielinen. Pääministeri Pekkala ei nimittäin ollut tälläkään kertaa samoilla linjoilla Paasikiven kanssa.

2.3. Pääministeri Pekkala: ”Ostaisivat Jäniskosken.”¹⁷⁷

Pääministeri Mauno Pekkala saapui presidentti J. K. Paasikiven luokse syyskuun puolenvälin tienoilla vuonna 1946. Hän kertoi Paasikivelle olleensa hiljattain valvontakomission kakkosmiehen Grigori Savonenkovin luona. Paikalla olivat olleet myös Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri Anastas Mikojan sekä tämän luottomies varaulkomaankauppaministeri Pavel Kумыkin. Kумыkin oli Pekkalan kertoman mukaan alkanut puhumaan saksalaissaatavista. Hän oli todennut, että Neuvostoliitto olisi valmis sijoittamaan vielä puuttuvat rahasummat suomalaisiin valtionyhtiöihin.¹⁷⁸ Tällöin rahavaroja ei olisi hänen mukaansa tarvinnut siis kuljettaa lainkaan Suomesta Neuvostoliittoon. Kумыkin siis tarjosi tuolloin Pekkalalle samaa ehdotusta, kuin mitä Mikojan oli noin kuukausi aiemmin esitellyt Uuno Takille.¹⁷⁹

Pekkala ei kuitenkaan maininnut Paasikivelle mitään siitä, että hän oli myös reagoinut ja vastannut Kумыkinin ehdotukseen. Kenties pääministeriä huolestutti jo etukäteen presidentti Paasikiven reaktio hänen antamaansa vastaukseen. Tai sitten Pekkalalla oli asian suhteen suuremmat suunnitelmat, joiden etuna oli olla paljastamatta kaikkea neuvottelujen kuluista presidentille. Joka tapauksessa Esko Vuorisjärven mukaan Pekkala oli ilmeisesti täysin omasta aloitteestaan vastannut välittömästi Kумыkinille, että hän Suomen kansan ohella suhtautuu ehdotukseen osakkeiden luovuttamisesta

---

¹⁷⁷ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 363.

¹⁷⁸ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 362–363.

¹⁷⁹ J. K. Paasikiven pk. 14.8.1946. Paasikivi 1985, 347.

myötämielisesti.¹⁸⁰ Tutkija Timo. T. Tuikan mukaan Pekkala oli ”hölmöyksissään nyökytellyt” Kумыkinin ehdotukselle.¹⁸¹

Vaikuttaa siltä, ettei Pekkala pidetty enää tuolloin ainakaan poliittisten kilpailijoiden taholla riittävän tasapainoisena henkilönä johtamaan Suomen hallitusta. Kuukauden kuluttua edellisestä Paasikivi kuvasi Pekkalan olemusta Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomiojalle. Paasikiven mukaan Pekkala oli heikko mies, joka johti heikkoa Suomen hallitusta. Tähän Tuomioja vastasi, että hänen mielestään Pekkala oli ”loppuunkulunut mies, laiska ja työkykynsä menettänyt”.¹⁸² Myös Tuikka kirjoittaa Kaarlo Hillilää käsittelevässä tutkimuksessaan, että Pekkalan huhuttiin viettävän huonoa elämää ja Paasikivi ei olisi halunnut pääministerin olevan Suomen delegaation johtaja tulevassa Pariisin rauhanneuvotteluissa.¹⁸³ Sangen negatiivinen suhtautuminen Pekkalaan saattoi toki johtua esimerkiksi muiden päättäjien erilaisista poliittisistä näkemyksistä ja epäluulosta häntä kohtaan, sillä Pekkala edusti ääriivasemmistolaista SKDL:a.

Johtuipa asia Mauno Pekkalan persoonasta, paineista tai poliittisistä näkemyksistä, ei hän siis kertonut presidentti Paasikivelle mitä oli venäläisille vastannut. Tämä on merkillistä, sillä Pekkalan olisi luullut ymmärtäneen, että ennemmin tai myöhemmin asia kyllä tulisi ilmi presidentillekin venäläisten taholta. Lisäksi Paasikivellä itsellään oli kokemuksia hieman samanlaisesta toiminnasta Neuvostoliiton kanssa. Hän oli nimittäin vuonna 1941 toimiessaan Suomen Neuvostoliiton-lähettiläänä ehdottanut venäläisille oma-aloitteisesti ilman valtuuksia Petsamon Nikkeli Oy:n yhteistä hallinnoimista. Suomen hallituksen irtisanouduttua tästä ehdotuksesta Paasikivi erosi.¹⁸⁴ Joka tapauksessa Pekkala aiheutti toiminnallaan nyt harmaita hiuksia muulle Suomen johdolle.

Pekkala ei nimittäin ollut välttämättä pelkästään nyökytellyt idealle kuten Tuikka tilannetta kuvaa.¹⁸⁵ Hän oli ainakin Kумыkinin myöhemmän kertoman mukaan mennyt niin pitkälle, että oli itse alkanut luetella Kумыkinille yhtiöitä, joista valtio voisi luovuttaa osakkeita Neuvostoliitolle. Myöhemmin Kумыkin nimittäin kertoi kauppa- ja

---

¹⁸⁰ Vuorisjärvi 2019, 318.

¹⁸¹ Tuikka 2011, 496.

¹⁸² J. K. Paasikiven pk. 12.10.1946. Paasikivi 1985, 374.

¹⁸³ Tuikka 2011, 496.

¹⁸⁴ Rautkallio 2014b, 296–297.

¹⁸⁵ Tuikka 2011, 496.

teollisuusministeri Uuno Takille, että Pekkala oli maininnut nimeltä muun muassa Outokumpu Oy:n, Enso-Gutzeit Oy:n, Veitsiluoto Oy:n, Oulu Osakeyhtiön, Imatran Voima Oy:n, Valtion Laivatelakka Oy:n ja Valtion Metallitehtaat.¹⁸⁶ Näin ollen Suomen pääministeri siis oli oitis luetellut nimeltä Suomen suurimmat valtionyhtiöt ja ilmoitti Kumykinille, että niistä voidaan luovuttaa osakkeita. On toisaalta mahdollista, että Kumykin halusi vain johtaa Suomen neuvottelijoita harhaan kertomalla keksityistä aiemmista Pekkalan lupauksista.

Pekkala kertoi Paasikivelle myös, että syyskuun alkupäivinä tapahtuneessa keskustelussa Kumykinin ja Mikojanin kanssa nosti Kumykin esille toisenkin ehdotuksen osakeannin lisäksi: Neuvostoliitto voisi ostaa Jäniskosken voimalaitoksen.¹⁸⁷ Tämä oli tapahtunut siis syyskuun alkupuoliskolla vuonna 1946 ja oli löytämieni lähteiden ja dokumenttien mukaan ensimmäinen kerta, kun Neuvostoliiton edustaja ehdotti tätä suoraan suomalaiselle poliitikolle.¹⁸⁸

Ehdotus oli kuitenkin ilmeisesti jossain määrin epävirallinen, sillä siitä ei löydy mustaa valkoisella muualta kuin Paasikiven päiväkirjoista Pekkalan kerrottua keskusteluista hänelle. Tässä vaiheessa on syytä kiinnittää huomiota jo aiemmin esille nostamaani Pekkalan epävakauteen. Hän oli siis samana päivänä jo jättänyt kertomatta Paasikivelle omasta positiivisesta suhtautumisestaan Kumykinin ehdotukseen koskien suomalaisten yhtiöiden osakkeiden saamista. Onko mahdollista, ettei tämä ollut tapaamisen ainoa kertomatta jättäminen tai valhe? Pekkალalle ei ainakaan tarjottu esimerkiksi sopimusluonnosta, kuten vaikkapa Åke Gartzille oli tarjottu elokuussa 1945, kun Neuvostoliitto tarjoutui vuokraamaan Jäniskosken.¹⁸⁹ Ehkä Jäniskosken ostamisidea ei tullutkaan välttämättä alun perin Kumykinilta kuten Pekkala väitti. Väittämän ainoa todistaja ja puolestapuhuja oli nimittäin Mauno Pekkala itse. On otettava huomioon mahdollisuus, että pääministeri Pekkala olikin itse ehdottanut Kumykinille ja Mikojanille Jäniskosken voimalaitoksen myymistä. Tämä ei olisi kovin kaukaa haettua siinä mielessä,

---

¹⁸⁶ Seppinen 2008, 191.

¹⁸⁷ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 363.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ J. K. Paasikiven pk. 28.8.1945. Paasikivi 1985, 201.

että hän oli Åke Gartzin kanssa kannattanut Jäniskosken myymistä Neuvostoliitolle jo tammikuussa 1946, yli puoli vuotta aiemmin.¹⁹⁰

Ehkä Pekkala ajatteli, että näin menettelemällä ratkeaisi monta ongelmaa kerralla: Neuvostoliitto saisi haluamansa eli Jäniskosken, Suomen saksalaissaatavat vähenisivät huomattavasti ja hankalaa vuokrasopimusta ei enää tarvittaisi. Mielestäni ei voida täysin poissulkea sitä vaihtoehtoa, että Pekkala olisikin itse esittänyt esimerkiksi edellä mainituista syistä Jäniskosken myymistä venäläisille ja tämän jälkeen kylmästi väittänyt presidentti Paasikivelle, että idea tuli neuvostopoliitikoilta. Ainoa mitä varmasti tiedetään on se, että ainakin Paasikiven päiväkirjassa lukevat syyskuun 1946 kohdalla ensimmäistä kertaa Mauno Pekkalan sanat: ”Ostaisivat Jäniskosken.”¹⁹¹

2.4. Suomalaisen taholta ehdotetaan Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistä

Mauno Pekkalan puheista huolimatta asia ei ollut edelleenkään selvä. Suomalaispoliitikot pohtivat ankarasti, miten saatavat voitaisiin siirtää Neuvostoliitolle, sillä osakkeiden luovuttaminen ei nimittäin saanut juuri kannatusta Suomen poliittisessa johdossa Pekkala lukuun ottamatta.¹⁹² Lopulta ideoiden tuottamiseksi perustettiin lokakuun lopussa kauppa- ja teollisuusministeriön alainen Neuvostoliiton saksalaissaatavien transferointitoimikunta^{193, 194}.

Toimikunnan tehtävänä oli pohtia ja selvittää, miten asia ratkaistaisiin, eli mitä tavaroita tai tuotteita Neuvostoliitolle voitaisiin antaa korvaukseksi saksalaissaatavista käteisen rahan ollessa liian vähissä. Toimikunnan puheenjohtajaksi asetettiin Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomioja. Muita jäseniä, jotka toimikuntaan nimitettiin, olivat vuorineuvos Walter Gräsbeck ja vuorineuvos William Lehtinen. Lisäksi toimikunnan kenties mielenkiintoisin jäsen oli hieman myöhemmin mukaan astunut Johan Otto Söderhjelm.¹⁹⁵ Söderhjelm oli lakitieteen tohtori, joka oli asetettu jo vuonna 1937

---

¹⁹⁰ Ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu salainen muistio, sivu 1. 31.1.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

¹⁹¹ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 363.

¹⁹² Seppinen 2008, 189.

¹⁹³ Transferointi = siirtäminen, toimittaminen. Asiaa koskevissa dokumenteissa puhutaan yleensä saksalaissaatavien transferoinnista eikä toimittamisesta tai luovuttamisesta, kun puhutaan saatavien toimittamisesta Neuvostoliittoon.

¹⁹⁴ Seppinen 2008, 186.

¹⁹⁵ Vuorisjärvi 2019, 319.

Petsamon Nikkeli Oy:n toimitusjohtajaksi.¹⁹⁶ Hän myös omisti yhtiöstä yhden osakkeen aina vuoteen 1957 saakka.¹⁹⁷

On epäselvää, kuka toimikunnan kokoonpanon oli lopulta päättänyt. Todennäköisesti presidentti Paasikivellä oli ainakin sormensa pelissä, sillä Pekkalan kerrottua hänelle syyskuussa 1946 Neuvostoliiton tarjouksesta Jäniskosken ostamiseksi, vastasi Paasikivi hänelle seuraavaa:

*Minä sanoin, että tämä on poikkeuksellinen asia. Esitin, että neuvoteltaisiin talouselämän johtajien kanssa (esim. Gräsbeck, Söderhjelm ym.): Heille selitetään asia ja probleemi ja pyydetään heidän mielipidettä.*¹⁹⁸

Paasikiven mainitsemista henkilöistä siis sekä Gräsbeck, että Söderhjelm otettiin toimikuntaan. Sakari Tuomioja taas oli seurannut presidentti Risto Rytä Suomen Pankin pääjohtajaksi ja oli jossain määrin ilmiselvä valinta, kun mietittiin suomalaisia talouselämän johtajia. Gräsbeck joutui jäämään lopulta toimikunnasta pois, sillä hän oli liian kiireinen muissa asioissa. Toimikunnan sihteerinä toimi Olli Vallila.¹⁹⁹

Toimikunta perustettiin siis vasta 26.10.1946. Tästä kului vain muutama kuukausi siihen, että kaikki oli ratkaistu, joten transferointitoimikunnan toiminta oli tehokasta ja ripeää. Talousjohtajat kokoontuivat kuukauden aikana peräti kahdeksan kertaa ja alkoivat heti toimeksiantonsa jälkeen kehitellä erilaisia ratkaisuja. Toimikunnan tärkein päätös, josta kaikki olivat samaa mieltä, oli se ettei Neuvostoliitolle kerta kaikkiaan voitaisi luovuttaa tärkeiden teollisuusyritysten osakkeita.²⁰⁰ Söderhjelmin mielestä tällainen ratkaisu olisi johtanut ajan myötä todennäköisesti kestävämpään tilanteeseen.²⁰¹

---

¹⁹⁶ Vuorisjärvi 1990, 24.

¹⁹⁷ Vaikka Petsamo ja Kolosjoen kaivos luovutettiin Neuvostoliitolle jo vuonna 1944, ei Petsamon Nikkeli Oy lakannut kuitenkaan olemasta. Yhtiön alajajolla ei ollut kiirettä ja Söderhjelm päätti purkaa yhtiön vasta vuonna 1957 yhden miehen yhtiökokouksensa jälkeen. Kanadalaiset osakkeenomistajat olivat antaneet hänelle valtakirjat. Vuorisjärvi 2019, 278.

¹⁹⁸ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 363.

¹⁹⁹ Söderhjelm 1970, 64.

²⁰⁰ Vuorisjärvi 2019, 319.

²⁰¹ Söderhjelm 1970, 62–63.

Marraskuun 15. päivä pidettiin yksi toimikunnan kokouksista, ja siellä suunniteltiin sekä valmisteltiin mietintö, joka lopulta luovutettiin eteenpäin viikon kuluttua 22.11.1946. Tällöin talousjohtajat olivat hahmotelleet, miten saada kuuden miljardin markan arvosta tavaraa kasaan ja he laittoivat erittelyn ylös paperille. Transferointitoimikunta oli tehnyt kattavat laskelmat ja he päätyivät ensimmäisenä listallaan suosittelemaan Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistä voimalaitoksineen ja patoineen sekä voimalaitosten ja rakennusten jälleenrakentamista suomalaisten toimesta.²⁰²

Johan Otto Söderhjelmiä ja Petsamon nikkeliä tutkineen Esko Vuorisjärven mukaan ainakin Söderhjelm kannatti koskien myymistä vasta sitten, kun hän oli saanut tietää, että Neuvostoliitto oli halukas ostamaan Jäniskosken.²⁰³ Söderhjelm itse kuvaa, että kirjassaan, että sopivana luovutuskohteena ”mainittiin” Jäniskoski, ilman että käy selville mikä taho tämän oli maininnut.²⁰⁴ Valvontakomission toimintaa tutkinut Aulis Blinnikka taas kirjoittaa, että toimikunta oli kuullut, että Neuvostoliitto oli kiinnostunut Jäniskosken ostamisesta.²⁰⁵ Toimikunta siis päätyi ehdottamaan tätä vasta, kun se oli saanut selville, että Kumykin oli ehdottanut Pekkalalle Jäniskosken ostamista. Kenties he kuulivat asiasta pääministeri Mauno Pekkalalta tai presidentti Paasikiveltä. Blinnikan mukaan toimikunnassa ajateltiin jo tuolloin, että kysymys rajatarkistuksesta heräisi vielä myöhemmin, jos Jäniskoskea ja Niskakoskea ei myytäisi nyt.²⁰⁶ Heidän mukaansa siis koskien vuokraaminen ei olisi ratkaissut yhtään ongelmaa, vaan ainoastaan siirtänyt yhden ongelman ratkaisua kauemmaksi tulevaisuuteen. Mutta myymällä Jäniskosken–Niskakosken alue voitaisiin ratkaista kaksi ongelmaa kerralla: rajakysymykset ja osittain saksalaissaatavat.

Voidaan toki pohtia, olisiko toimikunta päätenyt ehdottamaan Jäniskosken myymistä, mikäli Kumykin ei olisi aiemmin ehdottanut tätä Pekkalalle. Luultavasti olisi, sillä Jäniskoski ja Niskakoski jälleenrakentamisineen tulivat muodostamaan heidän ehdotuksensa kivijalan. Heidän esityksessään Jäniskosken ja Niskakosken rakennuskustannukset arvioitiin 600 miljoonan markan suuruisiksi ja Jäniskosken

---

²⁰² Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen laskelma, sivu 3. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁰³ Vuorisjärvi 2019, 318.

²⁰⁴ Söderhjelm 1970, 60.

²⁰⁵ Blinnikka 1969, 148.

²⁰⁶ Ibid.

maapadot ja muut laitteet 960 miljoonan suuruiseksi. Jäniskosken vesivoiman taas arvioitiin olevan 580 miljoonan arvoinen, Jäniskosken ja valtakunnan rajan välisen vesiputouksen 218 miljoonan arvoinen sekä Inarijärven rantamaiden tulvavahinkojen arvioitiin olevan 260 miljoonan arvoinen. Inarijärven säännöstelystä johtuva lisäys Paatsjoen Neuvostoliitolle kuuluvaan vesivoimaan arvioitiin 100 miljoonan arvoiseksi, ja 60 neliökilometrin suuruisen alueet yhdistäneen metsäalueen arvioitiin olevan 48 miljoonan markan arvoinen. Näistä kaikista osatekijöistä muodostui yhteensä 2,766 miljardia markkaa. Toimikunta lisäsi, että jos aluetta vielä hieman laajennettaisiin siten, että rajan taakse jäisi myös Niskakoski nousisi toimikunnan laskelma jo 2,962 miljardiin. Tämä oli jo lähes puolet alkuperäisten saksalaissaatavien arvosta ja yli puolet jäljellä olevasta arvosta.²⁰⁷ Suomi oli näet lokakuun loppuun mennessä transferoinut eli siirtänyt Neuvostoliitolle jo satojen miljoonien markkojen edestä erilaista tavaraa.²⁰⁸ On vaikea nähdä, mistä muualta kuin Jäniskosken–Niskakosken alueesta toimikunta olisi voinut löytää yhtä suuren luovutettavan asian. Tämän vuoksi väitänkin, että suomalainen toimikunta olisi päätyntä ehdottamaan Jäniskosken kauppaamista, vaikkei Kumykin olisi nostanut sitä esille Mauno Pekkalan kanssa keskustellessaan. Etenkin J. O. Söderhjelmille Jäniskoski ja sen tuolloinen tilanne oli varmasti tuttu, sillä hän oli toiminut Petsamon Nikkeli Oy:n toimitusjohtajana ja jopa käynyt itse vierailmassa Jäniskoskella.²⁰⁹

Söderhjelmien rooli asiassa oli muutenkin merkittävä. Hän laati muistion omasta aloitteestaan heti kuultuaan Neuvostoliiton halukkuudesta ostaa Jäniskoski. Söderhjelm itse kertoo muistelmissaan, että hän koki velvollisuudekseen laatia muistion, johon hän listasi asioita, joiden kautta saksalaissaatavat voitiin suorittaa. Hän koki pystyvänsä auttamaan asian hoitamisessa, sillä hän oli toiminut eri rooleissa niin Paatsjoen vesivoiman tuotannossa, Suomen viennin alalla ja suomalaisissa suuryrityksissä. Muistion laadittuaan hän luovutti sen 10. lokakuuta kauppa- ja teollisuusministeri Uno Takille.²¹⁰

---

²⁰⁷ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivu 4. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁰⁸ Blinnikka 1969, 148.

²⁰⁹ Paasilinna 1983, 430.

²¹⁰ Söderhjelm 1970 60.

Tällöin transferointitoimikunta ei ollut vielä edes kokoontunut kertaakaan, sillä se perustettiin vasta noin kahden viikon kuluttua tästä.²¹¹ Muistioon Söderhjelm oli kirjoittanut ylös ajatuksia siitä, mitä suomalaiset voisivat luovuttaa Neuvostoliitolle. Ensimmäisenä Söderhjelm listalla oli Jäniskoski. Se oli hänen mielestään tärkein yksittäinen kauppatavara, jota Neuvostoliitolle voitaisiin tarjota. Hän listasi luovutuskohteiksi myös sotalaivaston alukset ja esitti idean, jonka mukaan Suomi voisi pystyttää Neuvostoliitolle uuden lähetystötilan Bulevardille Helsinkiin.²¹² Kaikki nämä kohdat toteutuivat myös myöhemmin toimikunnan lopullisessa ehdotuksessa ja olivat alun perin siis nimenomaan Söderhjelmien ideoita.²¹³

Toimikunta listasi mietintöönsä seuraavaksi panssarilaiva Väinämöisen kauppaamista Neuvostoliitolle. Tämä olisi vähentänyt summaa heidän laskelmissaan 800 miljoonaa markkaa koko potin ollessa siis noin kuusi miljardia markkaa. Lisäksi esitettiin muun muassa Neuvostoliiton uuden lähetystötilan rakentamista Bulevardille, mikä tulisi leikkaamaan summasta toimikunnan arvion mukaan noin 100 miljoonaa.²¹⁴ Neuvostoliitolla oli kyllä ollut lähetystötila Helsingissä aiemminkin, mutta maan omat ilmavoimat olivat pommittaneet sen maan tasalle sodan aikana.²¹⁵

Idea lähetystötilan rakentamisesta oli hyvä, sillä Neuvostoliitto tarvitsi uutta suurlähetystöä joka tapauksessa jossain vaiheessa. Panssarilaiva Väinämöisen kauppaaminen taas oli Söderhjelmiltä ja kumppaneilta suorastaan neronleimaus, sillä Moskovan välirauhansopimuksessa nimittäin kiellettiin Suomelta panssaroidut laivat. Näin ollen Suomen olisi pitänyt romuttaa Väinämöinen lopullisen rauhanteon jälkeen vuonna 1947, mutta sen sijaan toimikunta keksi nyt myydä laivan Neuvostoliitolle.²¹⁶

Transferointitoimikunta suositteli siis myymään Neuvostoliitolle jo vuokratun Jäniskosken, sekä tuossa vaiheessa edelleen vuokraneuvottelujen kohteena olleen

---

²¹¹ Vuorisjärvi 2019, 318.

²¹² Söderhjelm 1970, 61–65.

²¹³ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivut 1–8. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²¹⁴ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivu 4. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²¹⁵ Blinnikka 1969, 149.

²¹⁶ Vesterinen 2012, 21–22.

Niskakosken. Näiden lisäksi suomalaiset olisivat sitoutuneet vielä jälleenrakentamaan sekä Jäniskosken voimalaitoksen, että Niskakosken säännöstelypadon. Suomalaisten suorittamana jälleenrakennus ei tosin ollut tuossa vaiheessa enää uusi idea. Jo aiemmin vuokratun Jäniskosken jälleenrakentamisesta nimittäin neuvoteltiin jo noihin samoihin aikoihin Moskovassa tiiviisti suomalaisen insinööritoimisto Consultingin toimesta.²¹⁷

Toimikunta lisäsi ehdotukseensa Jäniskosken–Niskakosken alueen, Väinämöisen ja lähetystötalon lisäksi muita, huomattavasti pienempiä luovutuskohteita. Esimerkkinä mainittakoon satama-, luotsi- ym. maksut ja Neuvostoliiton alueita koskeva topografinen aineisto kuten ilmakuvat ja kartat, jotka Neuvostoliitto halusi itselleen. Lisäksi pieniä summia saatiin esimerkiksi pikkualuksista, polttoaineesta meri- ja ilmavoimille ja muun muassa haloista. Edellä luetelluista suuremmista ja pienemmistä osatekijöistä sekä jo aiemmin suoritetuista osuuksista toimikunta sai ehdotukseensa kokoon yhteensä vaaditut 6 miljardia markkaa.²¹⁸

Tuossa vaiheessa oli kuitenkin sängen epäselvää, hyväksyisivätkö Neuvostoliiton edustajat ehdotuksen sellaisenaan. Ensinnäkin tehdyssä arvioissa Söderhjelm kumppaneineen olivat yksipuolisesti määrittäneet hintalaput esimerkiksi panssarilaivalle ja Jäniskoskelle. Ei ollut mitään takeita, että Neuvostoliitto suostuisi näihin hinnoitteluihin. Toimikunnalla ei ollut myöskään varmaa tietoa, oliko Neuvostoliitto kiinnostunut kaikista mietinnössä määritellyistä tavaroista. On luultavaa, etteivät toimikunnan jäsenet itsekään uskoneet ehdotuksensa läpimenoon ihan sellaisenaan. Ainakin J. O. Söderhjelm kirjoittaa muistelmissaan, että kokouksissa mietittiin myös varasuunnitelmia, siltä varalta, että Neuvostoliitto ei hyväksyisi kaikkia kohteita ” (kuten saattoi odottaa)”.²¹⁹ Tämän vuoksi salaisen mietinnön viimeisellä sivulla toimikunnan sihteeri kirjoittaakin vielä seuraavasti:

Elleivät edellä mainitut ehdotukset Neuvostoliittoa tyydyttäisi, voitaisiin toimikunnan mielestä ottaa esille kysymys Otanmäen kaivosalueen luovuttamisesta Neuvostoliitolle, ottaen huomioon, että sen arvo

---

²¹⁷ Blinnikka 1969, 148.

²¹⁸ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivut 3–8. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²¹⁹ Söderhjelm 1970, 65.

*edelleenkin on kiistanalainen ja että sen hyödyntäminen joka tapauksessa vaatisi niin suuria pääomia, että meillä tällä hetkellä ei ole siihen varaa.*²²⁰

Toimikunta nosti esille Otanmäen kaivosalueen luovuttamisen Neuvostoliitolle ikään kuin varasuunnitelmana. Mietinnössä mainitulla kiistanalaisella arvolla tarkoitettiin sitä, ettei kaivoksen arvoa ollut helppoa määrittää, sillä löydön suuruudesta ei ollut varmuutta.²²¹ On huomattavaa, että mietinnössä käytetään nimenomaan termiä luovuttaminen eikä vuokraaminen tai kaivosoikeuksien luovuttaminen Neuvostoliitolle. Otanmäen kaivosalue nimittäin ei sijaitse lähelläkään itärajaa, vaan noin 35 kilometrin etäisyydellä Kajaanista länteen.²²² Olisiko Otanmäestä tullut siis jonkinlainen Neuvostoliiton eksklaavi, kuten esimerkiksi nykyinen Kaliningradin alue on Venäjälle, vai olisivatko ainoastaan kaivoksen tuotot menneet Neuvostoliittoon? Ainakin mietinnössä käytettiin sanaa luovutus ja siinä mainittiin Otanmäen luovuttamisen haasteena olleen alueen maantieteellinen sijainti.²²³

Kenties toimikunta oli vain ideoita pallotellessaan saanut idean Otanmäestä ja ei pitänyt sitä lopulta valtavan vakavasti otettavana ideana. Järjestely olisi varmasti ollut haastava ja tuonut mukanaan vaikeuksia luultavasti yhtä lailla kuten Suomen luopuminen valtionyhtiöiden osakkeistakin. Kokoluokkansa puolesta Otanmäen tarjoaminen olisi luultavasti tullut kysymykseen, mikäli Neuvostoliitto ei olisi ollut kiinnostunut Jäniskosken–Niskakosken alueen ostamisesta. Vaikka kaivoksen arvo olikin vaikea määrittää, ei kyseessä varmasti olisi ollut pieni summa luovutetun alueen strategisen merkityksen vuoksi.

2.5. Neuvotteluja Jäniskosken–Niskakosken alueen myymiseksi valmistellaan

Ennen kuin transferointikomitea oli saanut mietintönsä valmiiksi marraskuun alussa, ei Suomen johto osannut vielä aavistaa, että Jäniskosken–Niskakosken alue tultaisiin myymään. Pääministeri Pekkala oli toki maininnut Paasikivelle Neuvostoliiton

---

²²⁰ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivu 9. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²²¹ Seppinen 2008, 187.

²²² Blinnikka 1969, 152.

²²³ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivu 9. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

halukkuudesta ostaa Jäniskoski, mutta Niskakosken myymisestä ei silti ollut ollut tuolloin ilmeisesti puhetta.²²⁴ Jäniskoski oli siis vuokrattu jo puolisen vuotta aiemmin ja Niskakosken vuokraussopimustakin puuhattiin marraskuussa täyttä päätä. Säännöstelypadon vuokraamisessa hiersi enää lähinnä se, että miten Neuvostoliitto korvaisi Suomelle Inarijärven säännöstelystä koituvat vahingot. Eli käytännössä neuvottelijat väänivät kättä siitä, kuinka suuren rahasumman Neuvostoliitto joutuisi tästä Suomelle korvaamaan. Säännöstely eli Inarijärven pinnan luonnon nostaminen ja laskeminen aiheuttivat vahinkoja muun muassa järven rantojen läheisyydessä sijainneille metsä- ja viljelysmaille, kalakannoille sekä niin valtion kuin yksityistenkin ihmisten rakennuksille, teille ja muulle infrastruktuurille.²²⁵

Suomen johto asetti asiantuntijaneuvottelijaksi diplomi-insinööri Richard Gyllingin.²²⁶ Toiseksi neuvottelijaksi presidentti Paasikivi nimitti Suomen Neuvostoliiton-suurlähettilään Cay Sundströmin.²²⁷ Jos tällöin Suomen johto olisi jo tiennyt, että Jäniskoski ja Niskakoski tultaisiin myymään noin kolmen kuukauden kuluttua, ei luultavasti olisi enää lähetetty edustajia neuvottelemaan Niskakosken vuokraamisesta. Yhtäällä Suomessa siis mietittiin, minkä suuruisella korvauksella Niskakoski voitaisiin vuokrata Neuvostoliitolle ja toisaalla puolestaan pohdittiin sopivaa hintaa sen myymiseksi itänaapurille.

Samoina päivinä marraskuun lopussa kun transferointitoimikunta laati omaa mietintöään ja Gylling valmistautui lähtemään Niskakosken neuvotteluihin, pidettiin vielä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous, johon osallistui myös presidentti J. K. Paasikivi. Kokouksessa käsiteltiin muun muassa Suomen hankalaa taloudellista tilannetta, sotakorvauksia ja saksalaissaatavia. Ulkoministeri Carl Enckell ehdotti, että oli syytä järjestää keskustelutilaisuus venäläisten kanssa koskien maiden kahdenvälisiä

---

²²⁴ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 363.

²²⁵ Inarijärven säännöstelystä aiheutuvien vahinkojen korvaussumman laskelma. Tie- ja vesirakennushallitus, sivut 1–2. 1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²²⁶ Kulkulaitosten- ja yleisten töiden ministeriön esitys Niskakosken padon vuokrauskysymyksen ratkaisemiseksi, kirjelmä ulkoasiainministeriölle. 2.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²²⁷ Tasavallan presidentti J. K. Paasikiven valtuutus Sundströmille ja Gyllingille neuvotella Niskakosken säännöstelypadon vuokraamisesta Neuvostoliiton edustajien kanssa. 8.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

taloudellisia kysymyksiä. Pääministeri Pekkalan mukaan ennen neuvottelujen aloittamista olisi tarpeen selvittää saksalaissaatava-asia ja tämä tehtävä kuului hänen mielestään kauppaja- ja teollisuusministeri Uno Takille eikä hänelle itselleen. Tähän kokouksessa lopulta myös päädyttiin.²²⁸ Takki itse ei osallistunut kokoukseen, sillä hän oli samaan aikaan jo valmiiksi Moskovassa kauppasopimusneuvotteluissa, mistä hän palasi Suomeen itsenäisyyspäiväksi.²²⁹

Joulukuun puolenvälin tienoilla vuonna 1946 neuvottelut eivät olleet vielä alkaneet. Suomen johto oli saanut nyt käsiinsä transferointitoimikunnan mietinnön ja presidentti Paasikivi kehotti Uno Takkia valmistelemaan asiat siten, että neuvottelut Neuvostoliiton kanssa saksalaissaatavia koskien voitaisiin aloittaa pian. Ulkoministeri Carl Enckell puhui Paasikivelle samaan aikaan toisesta asiasta. Hänen mukaansa Suomen tuli esittää vaatimus Saksalle Pohjois-Suomen hävittämisen korvaamiseksi. Lisäksi hän sanoi, että Suomen tuli nostaa esille, että myös Suomella oli saatavia Saksasta. Paasikivi oli samaa mieltä.²³⁰

Suomen surkea taloudellinen tilanne ilmeisesti sai miehet epätoivoissaan hakemaan toivoa sodan hävinneestä Saksasta. Idea vaikutti ehkä oikeudenmukaiselta, muttei lainkaan realistiselta. Suomihan oli kuten todettua velvoitettu maksamaan omat Saksalle merkityt velkansa Neuvostoliitolle. Tällöin voi vain ihmetellä, mikä olisi saanut Saksan maksamaan omia velkojaan Suomelle. Poltetun Lapin korvaaminen taas oli eri asia, mutta aivan kuten Suomi, oli Saksakin hävinnyt sodan, jaettu miehitysvyöhykkeisiin ja lyöty maanrakoon vielä Suomeakin täydellisemmin, joten luultavasti sillä ei olisi ollut resursseja tai halua korvata Lapin tuhoa. Enckellin idea kertonee suomalaispoliitikkojen pitäneen tilannetta niin haastavana, että epätoivoisiakin keinoja pohdittiin.

Takki sai valmistelunsa lopulta valmiiksi, ja Suomen sekä Neuvostoliiton hallitukset sopivat yhdessä, että neuvottelut tulisi aloittaa heti uuden vuoden jälkeen Helsingissä. Venäläisten neuvotteludelegaatiota johti tuttu mies: Pavel Kumykin.²³¹ Siis sama varaulkomaankauppaministeri, joka oli aiemmin ilmaissut pääministeri Pekkalle, että

---

²²⁸ J. K. Paasikiven pk. 21.11.1946. Paasikivi 1985, 388.

²²⁹ J. K. Paasikiven pk. 6.12.1946. Paasikivi 1985, 393.

²³⁰ J. K. Paasikiven pk. 12.12.1946. Paasikivi 1985, 396.

²³¹ Söderhjelm 1970, 66.

Neuvostoliitolla oli halu päästä osakkaaksi suomalaisiin valtionyhtiöihin ja ostaa Jäniskoski.²³²

Pääministeri Mauno Pekkala oli korostanut aiemmin neuvottelujen kuuluvan kauppaa- ja teollisuusministeri Uuno Takille. Neuvottelujen alun lähestyessä hän kuitenkin ilmoitti asian olevan siltäkin niin tärkeä, että hän tulisi itse henkilökohtaisesti johtamaan niitä Takin ja muiden valtioneuvoston jäsenten avustamana.²³³ Muita jäseniä Pekkalan ja Takin lisäksi Suomen valtuuskunnassa olivat ministerit Onni Hiltunen, Ralf Törngren, Yrjö Murto ja Lauri Heljas.²³⁴ Asiantuntijana neuvotteluissa toimi transferointitoimikunnan jäsen Sakari Tuomioja sekä sihteerinä Johan Nykopp. Neuvottelujen oli määrä alkaa virallisesti tammikuun 9. päivä 1947, mutta Pekkala järjesti Söderhjelmin mukaan jostain syystä jo 5. tammikuuta epäviralliset päivälliset neuvostoliittolaisille. Uuno Takki raportoi myöhemmin Söderhjelmeille päivällisillä käydyistä keskusteluista. Takin tietolähteen mukaan Kumykin oli kertonut pääministeri Pekkalle, että hänen intresseissään oli Neuvostoliiton tuleminen osakkaaksi suomalaisiin teollisuusyhtiöihin ja muihin suuryhtiöihin. Tällöin Suomi olisi Kumykin mukaan välttänyt pääoma- ja valuuttaviennit Neuvostoliittoon ja vihjaili, että Suomen vienti Neuvostoliittoon vetäisi tämän jälkeen tehokkaasti. Pekkala oli Takin mukaan kannattanut ja arvostanut Kumykinin ehdotusta suuresti, mikä oli saanut Takin suorastaan paniikin valtaan. Kauppaa- ja teollisuusministeri Takki ei itse ollut osallistunut päivällisille.²³⁵ On epäselvää, kuka oli Takin tietolähde päivällisten kulusta ja ketä päivälliselle osallistui Pekkalan ja Neuvostoliiton delegaation lisäksi.

Pekkalan toiminta herättää epäilyksiä. Hän oli ilmaissut nyt jo toisen kerran Kumykinille hyväksyvänsä Neuvostoliiton toiveet päästä suomalaiseen talouselämään. Hän ei kertonut kuitenkaan muulle valtioneuvostolle eikä presidentille suoraan olevansa tällä kannalla. Myös epävirallisten päivällisten järjestäminen neuvostoliittolaisille juuri ennen neuvottelujen alkua ei anna hänen toiminnastaan kovin luotettavaa kuvaa.

---

²³² J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 362–363.

²³³ Söderhjelm 1970, 66.

²³⁴ Vuorisjärvi 2019, 320.

²³⁵ Söderhjelm 1970, 66–67.

Lisäksi on epäilyttävää, että aluksi Pekkala koki aluksi asian kuuluneen Takin hoidettavaksi, mutta siirtyi kuitenkin myöhemmin itse johtamaan neuvotteluja. Uskoiko hän kenties lopputuloksen olevan Neuvostoliiton kannalta suotuisampi, mikäli hän itse olisi neuvottelukunnan päämies? Pääministeri ilmeisesti nimitti itse itsensä Suomen valtuuskunnan johtajaksi. Asiaa nimittäin käsiteltiin aihetta aiemmin tutkineen Esko Vuorisjärven mukaan valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa vasta sen jälkeen, kun itse neuvottelut olivat jo alkaneet.²³⁶

2.6. Pekkalan toiminta herättää epäilyksiä neuvottelujen alkaessa

Pekkalan johtaman Suomen valtuuskunnan ja Kумыkinin johtaman Neuvostoliiton delegaation välinen ensimmäinen virallinen kokous pidettiin Helsingissä tammikuun 9. päivänä vuonna 1947. Söderhjelm kirjoittaa muistelmissaan, että Kумыkinin lisäksi venäläisten delegaatiossa mukana olivat professori Smirnov sekä herrat Artemjev, Dekrahotov ja Adrianov. Kolmen viimeksi mainitun miehen roolit tai tittelit eivät olleet Söderhjelmien mukaan suomalaisille tuttuja²³⁷.²³⁸ Söderhjelmien listaama nimi Dekrahotov vaikuttaa oudolta, sillä ulkoministeriön arkistossa olevassa muistiossa, joka on laadittu kokouksen pohjalta, on listattu myös ensimmäisessä kokouksessa läsnäolleet henkilöt. Näistä muut nimet täsmäävät Söderhjelmien listaamiin nimiin, mutta Dekrahotovin sijasta muistiossa on mainittu Bobrohotov-nimisestä venäläisestä.²³⁹ Ehkä kyseessä on kokouksen sihteerinä toimineen Johan Nykoppin kirjoitusvirhe tai sitten Söderhjelm on muistanut nimen väärin muistelmiaan laatiessa. Nimien samankaltaisuudesta päätellen molemmissa teksteissä tarkoitettaneen kuitenkin samaa henkilöä.

---

²³⁶ Vuorisjärvi 2019, 319. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksen sisällöstä laadittu pöytäkirja. 14.1.1947. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²³⁷ Ainakin Uno Takille herra Artemjevin olisi pitänyt olla tuttu mies. Hän oli näet käynyt kirjeenvaihtoa tämän kanssa vain alle kaksi viikkoa aiemmin eli 28.12.1946. Tällöin Takki osoitti vastauskirjeensä ”Sosialististen Neuvostotasavaltain liiton kauppavaltuutetulle herra M. K. Artemjevälle.” Uno Takin vastaus Artemjevin kirjelmään koskien saksalaissaatavien suorituksia. 28.12.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²³⁸ Söderhjelm 1970, 66–67.

²³⁹ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 9.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Muistion laatinut kokouksen sihteeri Johan Nykopp kirjasi ylös, että heti ensimmäisen kokouksen aluksi pääministeri Pekkala nosti esille Jäniskosken asian. Muistion mukaan tapahtuma eteni seuraavasti:

Pääministeri Pekkala viittasi aikaisempiin keskusteluihin hra Kумыkinin kanssa Saksan Suomessa olevista saatavista ja tiedusteli olisiko Neuvostoliitto mahdollisesti kiinnostunut Jäniskosken ja Niskakosken alueiden ostamisesta, jolloin maksu suoritettaisiin Saksan saatavista. Hra Kумыkin sanoi ehdotuksen olevan hänelle uuden eikä hän ollut valtuutettu keskustelemaan siitä. Hän lupasi esittää asian hallitukselleen ja palata siihen.²⁴⁰

Pekkala siis viittasi miesten aiempiin keskusteluihin eli edellisen vuoden syyskuuhun, kun hän uteli Neuvostoliiton halukkuudesta ostaa Jäniskosken–Niskakosken alue. Kuitenkaan Kумыkin ei vaikuttanut muistavan tällaisia keskusteluja lainkaan. Oliko kyseessä joko Kумыkinin tai Pekkalan juoni? Kenties Kумыkin ei ollut alun perinkään ehdottanut Jäniskosken ostamista aiemmin, vaan Pekkala ainoastaan väitti tällaista, jotta suomalaispäättäjät olisi saatu Jäniskosken myymisen kannalle. Ainakin Tuomiojan sekä Söderhjelmin edustama transferointitoimikunta päätyi esittämään Jäniskosken myymistä Neuvostoliitolle vasta, kun he olivat saaneet kuulla ehdotuksen tähän tulleen Neuvostoliiton taholta.²⁴¹ Varmaa tietoa Pekkalan toiminnasta ja motiiveista on vaikeaa saada selville, mutta Kумыkinin muistamattomuus heidän aiemmista keskusteluistaan nostaa jälleen kerran epäilyksen varjon Pekkalan toimintaa kohtaan.

Kумыkin kuitenkin lisäsi, että hänen mukaansa Jäniskosken voimalaitoksen ja Niskakosken säännöstelypadon jälleenrakentamisesta oli sovittu jo aikaisemmin Uno Takin ja herra Artemjevin välillä. Suomalaiset siis hoitaisivat jälleenrakennuksen ja rakentamisenot vähennettäisiin saksalaissaatavista, kuten myös säännöstelystä aiheutuvat Inarijärven rantavahingot. Suomalaisilla ei ollut tähän vastaväitteitä.²⁴² Takki ja kauppavaltuutettu Artemjev olivat siis sopineet jälleenrakentamisesta, mutta tämä olisi tapahtunut ilman koko alueen kauppaamista Neuvostoliitolle. Tai ainakaan siitä ei ollut

---

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Blinnikka 1969, 148; Vuorisjärvi 2019, 318.

²⁴² Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 9.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

Takin ja Artemjevin välillä puhuttu. Näin ollen diplomi-insinööri Richard Gyllingin ja Moskovan lähettiläs Cay Sundströmin aiemmat neuvottelut Moskovassa oli saatu ilmeisesti päätökseen. Nämä neuvottelut olivat siis koskeneet Niskakosken vuokraamista ja siihen liittyneitä säännöstelystä aiheutuvien vahinkojen korvauksia.²⁴³

Lisäksi Kumykin ehdotti ensimmäisessä kokouksessa jälleen kerran, että Suomi ja Neuvostoliitto tekisivät sopimuksen yhteisten sekayhtiöiden perustamisesta. Hän tarkoitti tällä nimenomaan jo olemassa olevia suomalaisia teollisuusyhtiöitä.²⁴⁴ Tämä olisi tarkoittanut käytännössä sitä, että molemmat valtiot olisivat omistaneet tällöin 50 prosenttia jonkin yhtiön osakepääomasta ja Neuvostoliitto olisi lunastanut yhtiöistä omat puolikkaansa saksalaissaatavien kautta.

Venäläiset ehdottivat myös, että Suomi voisi saksalaissaatavien transferoimiseksi viedä Neuvostoliittoon esimerkiksi sahatavaraa, puutaloja, selluloosaa ja paperia. Kumykin halusi myös, että saksalaissaatavat tulisi maksaa vuoden 1944 markan arvon mukaisesti, jotta inflaatio ei söisi niiden arvoa.²⁴⁵ Näin ollen venäläiset eivät olisi käyttäneet ainakaan koko jäljellä olevaa summaa saksalaissaatavista osakkeiden hankkimiseksi.

Presidentti Paasikivi kuuli 13. tammikuuta Uno Takilta, mitä venäläiset olivat vaatineet ja kommentoi ykskantaan: ”Niihin ei voida mennä.” Takki oli hänen kanssaan asiasta samaa mieltä.²⁴⁶ Seuraavina päivinä Paasikivelle alkoi ilmeisesti ensimmäisen kerran selvitä, mitä Pekkala oikein oli puhunut venäläisten kanssa. 15. tammikuuta presidentti kirjoitti Sakari Tuomiojan tavattuaan, ettei vuoden 1944 hintoja voida hyväksyä eikä mitään osakkeita antaa Neuvostoliitolle. Paasikiven mukaan myös Pekkala oli ollut aiemmin tällä kannalla, mutta nyt hän oli muuttamassa mieltään ja ”pelasi” kommunistien²⁴⁷ kanssa. Sakari Tuomioja taas vastasi tällöin Paasikivelle

---

²⁴³ Tasavallan presidentti J. K. Paasikiven valtuutus Sundströmille ja Gyllingille neuvotella Niskakosken säännöstelypadon vuokraamisesta Neuvostoliiton edustajien kanssa. 8.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁴⁴ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 9.1.1947, sivut 2–3. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ J. K. Paasikiven pk. 13.1.1947. Paasikivi 1985, 409.

²⁴⁷ Kommunistit (SKDL) kannattivat kaikista muista Suomen poliittisista ryhmistä poiketen sitä, että teollisuusyhtiöiden osakkeita voitaisiin luovuttaa Neuvostoliitolle. Tämä jako repi Suomen hallitusta, jossa siis kommunistitkin olivat edustettuina. Seppinen 2008, 189.

suorasukaisesti, ettei Mauno Pekkala kelvannut enää mihinkään. Paasikiven mukaan myös Pekkalan puoluetoveri, sisäministeri Yrjö Leino oli puhunut valtioneuvoston istunnossa osakkeiden luovuttamisen puolesta.²⁴⁸

Samana päivänä pidetyssä kolmannessa kokouksessa Kumykin vaati Suomen hallituksen hyväksyvän hänen ehdotuksensa sekayhtiöiden muodostamiseksi. Hän sanoi esittäneensä asian Pekkalalle jo kahdesti: ensimmäisen kerran syyskuussa 1946 ja toisen kerran epävirallisilla päivällisillä tammikuun 5. päivä. Kumykin jatkoi, että sekayhtiöitä oli muodostettu onnistuneesti jo aiemmin maissa, jotka olivat Neuvostoliittoa lähellä maantieteellisesti ja muissakin suhteissa.²⁴⁹ Paasikiven mukaan Kumykin tarkoitti tällä vertauksella Romaniaa ja Unkaria.²⁵⁰ Suomen hallitus vastasi sekayhtiökysymykseen parin päivän päästä hieman ympärilyöreästi, mutta totesi sen sijaan sangen selkeästi, ettei vuoden 1944 hintatasoon voida suostua.²⁵¹

Presidentti Paasikivi sai kuulla vasta 17. tammikuuta, että pääministeri Pekkala oli ollut myöntäväinen hyväksymään Kumykinin ehdotukset sekayhtiöiden muodostamisesta, kun kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki kertoi tästä hänelle. Takki lisäsi vielä Paasikivelle, että Pekkalan kanssa ei voinut enää keskustella. Hän ei kyennyt mihinkään tai voinut hoitaa asioita. Paasikivi kirjoitti myös ylös mielipiteensä Kumykinin ehdotuksiin:

*Venäläiset antoivat oman ehdotuksensa, joka on aivan häpeämätön. He tahtovat kynsin hampain päästä kiinni Suomen taloudelliseen elämään.*²⁵²

Viides kokous pidettiin 20. päivä tammikuuta. Tällöin ministeri Takki tiedusteli, oliko Kumykin mahdollisesti saanut hallitukseltaan jo luvan neuvotella Jäniskosken–Niskakosken alueen ostamisesta, sillä ensimmäisessä kokouksessa Kumykin oli korostanut, ettei hänellä ollut valtuuksia keskustella asiasta. Kumykin vastasi, ettei voinut vielä vahvistaa asiaa. Takki ehdotti tällöin myös, että osana saksalaissaatavia Suomi voisi

---

²⁴⁸ J. K. Paasikiven pk. 15.1.1947. Paasikivi 1985, 410.

²⁴⁹ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 15.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁵⁰ Rautkallio 2014b, 298.

²⁵¹ Seppinen 2008, 189.

²⁵² J. K. Paasikiven pk. 18.1.1947. Paasikivi 1985, 411.

luovuttaa Neuvostoliitolle valtion omistamia kiinteistöjä Tallinnassa ja Leningradissa. Tähänkään Kумыkin ei voinut vielä ottaa kantaa.²⁵³

Kумыkin ei siis todella voinut ottaa kantaa suomalaisten ehdotuksiin, ennen kuin ne oli käsitelty ylemmässä johdossa. Tämä laittaa Mauno Pekkalan epäilyksen alaiseksi. Pekkala siis väitti jo syyskuun 12. päivä Paasikivelle Kумыkinin itse ehdottaneen, että Neuvostoliitto voisi ostaa Jäniskosken.²⁵⁴ Mikäli Kумыkin kykeni ehdottamaan jo tuolloin Jäniskosken ostamista Pekkalle, oli asiaa tällöin varmaankin käsitelty venäläisten taholta ja sen ehdottaminen oli esimerkiksi Mikojanin, Ždanovin tai jonkun muun korkean profiilin päättäjän hyväksymä. Kun Pekkala koitti puhua asiasta uudelleen tammikuussa 1947 Kумыkinin kanssa, ei tämä muistanut asiasta koskaan puhuttaneen, mutta lupasi kysyä valtuutusta hallitukseltaan neuvotella asiasta.²⁵⁵ Kuitenkaan vielä 11 päivää myöhemminkään ei lupaa ollut tullut. Näin ollen asiaa on todennäköisesti pidetty isona asiana Neuvostoliitossa, eikä sen kanssa lähdetty hätiköimään. Kenties Jäniskosken–Niskakosken alueen ostamista ei ollut välttämättä pohdittu Neuvostoliitossa tosissaan aiemmin. Miksi muutoin neuvostojohdolla olisi kestänyt niin kauan myöntää lupa edes neuvotella asiasta suomalaisten kanssa? Viivytystaktiikkakaan ei vaikuta uskottavalta, sillä Neuvostoliitto oli asian kiireisempi osapuoli. Näin ollen joko asiasta ei ollut puhuttu Neuvostoliitossa syyskuussa 1946, ja Kумыkin ehdotti kauppaa ilman valtuuksia, tai sitten hän ei ehdottanut sitä ensinkään.

Johan Otto Söderhjelman mukaan Pekkala ja Kумыkin olivat tavanneet ja keskustelleet Jäniskoskesta ja suomalaisten yhtiöiden osakkeiden luovuttamisesta Neuvostoliitolle 3. syyskuuta 1946. Söderhjelman mukaan Pekkala ei kuitenkaan syystä tai toisesta ilmoittanut aluksi Suomen neuvotteluvaltuuskunnalle, että tämä tapaaminen oli koskaan tapahtunut. Hän lopulta kertoi asiasta Takille vasta tammikuussa 1947.²⁵⁶

Jos Pekkala valehteli muille suomalaisille siitä, että Kумыkin oli puhunut Jäniskoskesta, on syytä pohtia, miksi hän teki niin. Luultavimmin hän uskoi, että Suomen johto on

---

²⁵³ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 20.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁵⁴ J. K. Paasikiven pk. 12.9.1946. Paasikivi 1985, 362–363.

²⁵⁵ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 9.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁵⁶ Söderhjelm 1970, 72.

valmis luopumaan Jäniskoskesta, kunhan pyyntö tähän tulisi Neuvostoliiton taholta. Kävikö niin, ettei pyyntöä tullut, mutta Pekkala tajusi, että hän saattoi kuitenkin väittää sen tulleen ja näin Jäniskoski olisi voinut siirtyä Neuvostoliiton haltuun? Mutta mitä Pekkala olisi saanut tästä itse? Halusiko hän kenties kasvattaa henkilökohtaista suosiotaan idässä ja kohota vielä merkittävämpään asemaan Neuvostoliiton tuen avulla? Näinhän myöhemminkin useat suomalaispoliitikot tekivät ainakin Kekkosen presidenttikaudella.

Ensimmäiset viisi kokousta pidettiin siis valtioneuvoston linnassa tammikuun yhdeksännen ja 20. päivän välillä. Pääministeri Pekkala johti puhetta Suomen osalta kolmessa näistä viidestä tapaamisesta. Hän oli kahdesti poissa, ja tällöin Suomen neuvotteluvaltuuskunnan johdossa oli kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki.²⁵⁷ Lopulta Paasikiven kuultua pääministerin valehtelusta ja kykenemättömyydestä toimia sovittujen sääntöjen mukaan päätyi tilanne siihen, että presidentti vapautti Pekkalan neuvottelukunnan johdosta 20. tammikuuta. Myös muut hallituksen ministerit saivat lähteä neuvottelukunnasta.²⁵⁸

Neuvotteluissa jo aiemmin mukana ollut Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomioja sai jatkaa neuvottelukunnassa. Hänen seurakseen uuteen neuvotteluvaltuuskuntaan nimitettiin Tuomiojan vanhat tutut Johan Otto Söderhjelm ja William Lehtinen edellisellä vuonna toimineesta transferointitoimikunnasta. Entisen neuvotteluvaltuuskunnan sihteeri Johann Nykopp ylennettiin nyt neuvottelukunnan jäseneksi ja uudeksi sihteeriksi otettiin puolestaan maisteri Tauno Sutinen ulkoasiainministeriöstä. Pavel Kумыkin kumppaneineen ei ollut kokoonpanomuutoksista kovinkaan innoissaan. Söderhjelmien mukaan muutos oli Kумыkinille arvonalennus, sillä vastapuolella neuvotelleet ministerit vaihtuivat pankinjohtajaan ja teollisuusmiehiin. Ehkä vielä tärkeämpää oli se, että Kумыkin vaistosi vaihdoksen takana olevan muutakin: yritys kaataa Neuvostoliiton kannalta hyvin alkaneet neuvottelut.²⁵⁹ Kумыkin oli varmasti huomannut Pekkalan käytöksen olleen sangen neuvostomielinen, mutta hän ei ollut lainkaan varma uuden neuvottelukunnan tavoitteista tai poliittisista kannoista.

---

²⁵⁷ Söderhjelm 1970, 67.

²⁵⁸ Vuorisjärvi 2019, 320.

²⁵⁹ Söderhjelm 1970, 68.

On syytä pohtia Mauno Pekkalan roolia, tavoitteita ja motiivivia tässä kaikessa. Jukka Seppisen mukaan suomalaiset kommunistit kannattivat sekayhtiöiden luomista yhdessä Neuvostoliiton kanssa, kun taas muut eduskunnan ryhmittymät vastustivat tätä.²⁶⁰ Söderhjelm taas kuvaa tilannetta seuraavasti:

*Kotimaiset voimat, vieläpä hallituksessa, olivat liikkeellä luodakseen saksalaisten saatavien avulla Suomen rajojen sisäpuolelle kommunistisia, suurempia tai pienempiä neuvostoliittolaisia solutuskeskuksia.*²⁶¹

On selvää, että kotimaisilla voimilla Söderhjelm tarkoittaa niin ikään kommunisteja kuten sisäministeri Yrjö Leinoa. Mauno Pekkala oli puoluekannaltaan Leinon lailla kansandemokraatti, mutta aiemmin hän oli kuulunut myös sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Eli punaisista punaisin kommunisti hän ei liene ollut. Jukka Vesterinen luonnehtii häntä ”maltilliseksi sosialistiksi”, jota karsastivat niin sosiaalidemokraatit kuin SKDL:ssä valtaa käyttäneet kommunistitkin, hallitustoverit sekä presidentti Paasikivi. Vesterinen kuvaa Pekkalan olleen myös ”ei kenenkään mies”.²⁶² Tällä hän tarkoittanee sitä, ettei Pekkala ollut tavallaan osa mitään suurempaa poliittista ryhmittymää vaikka puolueeseen kuuluikin.

Kun Pekkala ja muut ministerit vapautettiin neuvottelutehtävistä, ei syynä ollut ilmeisesti pelkkä Pekkalan valehtelu tai kertomatta jättäminen, niin vakavaa kuin se olikin. Söderhjelm kuvaa muistelmissaan hienotunteisesti pääministerin erottamisen syynä olleen se, ettei Pekkalan kunto riittänyt fyysisesti tai psyykkisesti hallitsemaan monimutkaista tilannetta.²⁶³ Esko Vuorisjärvi kirjoittaa suorasanaistemmin Mauno Pekkala aiheuttaneen suuren vaaran Suomelle, koska hän oli ”viinaan menevä” ja ”venäläisiä mielitelevä”.²⁶⁴ Myös Timo J. Tuikka kuvaa Pekkalaria ”kovan linjan juopottelijaksi” ja lisää, että Pekkala asetettiin alkujaankin pääministeriksi sen vuoksi, että hän oli sopivan heikko kaikille puolille.²⁶⁵ Mahdollinen alkoholismi varmasti selittäisi osan, mahdollisesti suurimmankin osan Mauno Pekkalan väitetystä kyvyttömyydestä johtaa Suomea vaikeina aikoina. Mistään ei kuitenkaan löydy

---

²⁶⁰ Seppinen 2008, 189.

²⁶¹ Söderhjelm 1970, 92.

²⁶² Vesterinen 2012, 23.

²⁶³ Söderhjelm 1970, 67.

²⁶⁴ Vuorisjärvi 2019, 320.

²⁶⁵ Tuikka 2011, 491.

vedenpitävää näyttöä Pekkalan varsinaisesta maanpetoksellisesta toiminnasta tai siitä, että hänen agendanaan olisi ollut toimia pelkästään Neuvostoliiton hyväksi. Lisäksi on syytä panna merkille, ettei pääministeri pääse missään ääneen puolustaakseen itseään, vaan häntä kuvailevat kommentit tulevat pelkästään muiden poliitikkojen suista tai kynistä. Usein nämä muut poliitikot ovat saattaneet olla vieläpä hänen poliittisia vastustajiaan.

Pekkala toimi neuvottelujen jälkeen pääministerinä vielä reilun vuoden ja kuoli vuonna 1952.²⁶⁶ Hän vaikuttaa olleen tavallaan aikaansa edellä. 1940-luvun jälkipuoliskolla ei tunnettu vielä sana suomettuminen, mutta Pekkalan toiminta vaikuttaa toisinaan olleen niin sanotusti esisuomettunutta. Hän pyrki tasapainoilemaan neuvostojohdon suosion ja Suomen pääministerin roolin välillä, mikä ei varmasti ollut helppoa. Tutkimus Mauno Pekkalan elämästä ja hänen vaiheistaan politiikassa valottaisi ainakin tätä tutkielmaa huomattavasti.

Seuraavat neuvottelut uudella kokoonpanolla pidettiin 21. tammikuuta. Kokoonpanomuutos raivostutti venäläisiä, etenkin kun Uno Takki oli ilmoittanut siitä venäläisille ikään kuin ohi menen. Kumykin ihmetteli muutosta ääneen ja harmitteli, että neuvottelut täytyi aloittaa alusta.²⁶⁷ Kumykinin kanta Suomen uutta neuvotteluvaltuuskuntaa kohtaan alkoi neuvottelujen edetessä muuttua kuitenkin positiivisempaan suuntaan. Söderhjelm kuvaa valtuuskuntien yhteistyön muodostuneen lopulta sangen toimivaksi. Hänen mukaansa myös Neuvostoliiton delegaatio ymmärsi myöhemmin henkilövaihdosten tulleen suorastaan välttämättömäksi, jotta neuvottelut saatiin vietyä lopulta maaliin.²⁶⁸ Mahdollisesti hienotunteinen Söderhjelm tarkoitti Pekkalan holtitonta alkoholin käyttöä.

Vaikka yhteistyö toimi, pysyttiin asiakysymyksissä ja vaatimuksissa tiukkoina puolin ja toisin. Tuomioja ilmoitti venäläisille heti kärkeen, että Suomen hallitus ei voisi hyväksyä vuoden 1944 hintoja ja osakkeita suomalaisista teollisuusyhtiöistä ei voitaisi Neuvostoliitolle luovuttaa. Hän kuitenkin lisäsi, että kokonaan uusien yhtiöiden

---

²⁶⁶ Vesterinen 2012, 23.

²⁶⁷ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 21.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁶⁸ Söderhjelm 1970, 68.

perustamista yhdessä voitaisiin ajatella. Söderhjelm oli laatinut lisäksi selostuksen venäläisille, koskien suomalaisten osakkeiden hankkimista. Siinä hän selitti, että osakkeita voisi ostaa vapaasti markkinoilta, mutta moni yhtiö suostui myymään osakkeitaan ainoastaan Suomen kansalaisille. Lisäksi hän selitti Kумыkinille, ettei Pekkalan mainitsemien yhtiöiden osakkeita voitu luovuttaa Neuvostoliitolle ilman eduskunnan suostumusta.²⁶⁹

Kумыkin kumppaneineen taas tyrmäsi vastavuoroisesti merkittävän osan niistä ehdotuksista saksalaissaatavien korvaamiseksi, joita transferointitoimikunta oli ehdottanut jo edellisenä syksynä. Esimerkiksi erilaiset rahallisesti pienet maksukohdat tulivat tyrmätyksi venäläisten taholta. Myös eri kohteiden hinnoittelu rahassa oli Söderhjelminkin mukaan hyvin haasteellista. Hän jatkaa, että Jäniskosken–Niskakosken alueen myymisestä voitiin nyt puhua, mutta Suomen hallitus oli antanut hänen mukaansa neuvottelijoilleen sangen epärealistiset ohjeet aluetta koskien ja alueen koon määrittäminen tuotti vaikeuksia neuvottelujen loppuun asti.²⁷⁰

Tammikuun 25. päivä neuvoteltiin jopa kahteen eri otteeseen: neljältä iltapäivällä ja kahdeksalta illalla. Iltapäivän neuvotteluissa Tuomioja ja Kумыkin kävivät tiukkaa kädenvääntöä muun muassa Jäniskosken–Niskakosken alueen koosta sekä hinnasta ja panssarilaiva Väinämöisen hinnasta. Kумыkin piti Jäniskosken alueen hintaa liian korkeana, mutta ilmoitti aluksi, että alueen kokoa voitaisiin kasvattaa 240 neliökilometriin hinnan pysyessä samana. Tuomioja ilmoitti, että patojen ja laitteiston sekä itse vesivoiman hinta voitaisiin laskea noin 2,5 miljardista noin 1,7 miljardiin. Kумыkin ilmoitti sopivan hinnan olevan pikemminkin 0,7 miljardia eli 700 miljoonaa markkaa.²⁷¹

Illan neuvotteluissa kiisteltiin muun muassa sotalaiva Väinämöisen rakennuskustannuksista vuonna 1931. Kумыkinin mukaan ne olivat olleet 15 vuotta aiemmin vuonna 1931 noin 120 miljoonaa markkaa. Tuomiojan mukaan taas

---

²⁶⁹ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 20.1.1947, sivut 2–3. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁷⁰ Söderhjelm 1970, 69.

²⁷¹ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 25.1.1947, klo. 16:00, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

kustannukset olivat olleet yli 200 miljoonaa.²⁷² Myytäväksi aiotusta Jäniskosken–Niskakosken alueesta Kumykin mainitsi nyt, että se voisi olla kooltaan jopa 300 neliökilometriä. Lisäksi Kumykin mainitsi venäläisten harkitsevan ideaa Suomen rakentamasta Neuvostoliiton lähetystalosta. Venäläiset olivat myös valmiita keskustelemaan Tallinnassa ja Leningradissa olevista Suomen omistamista kiinteistöistä.²⁷³

Neuvostoliiton ehdotuksessa Jäniskosken–Niskakosken suureneva alue olisi kasvanut länteen päin siten, ettei Suomella olisi ollut enää etelästä maayhteyttä etelästä Inarijärven itäpuolella oleville Suomen maa-alueille. Söderhjelm halusi välttää tämän ja asia pysyi neuvotteluissa niiden viimeiseen päivään saakka.²⁷⁴ Myös Nellimin saha sekä kylä olisivat jääneet tässä ehdotuksessa ilman metsämaitaan, mikä olisi vaikeuttanut muun muassa sahan toimintaa ja kyläläisten metsästystä elinkeinona.²⁷⁵ Söderhjelm oli siis itse käynyt alueella ja tunsii Inarijärven sekä siitä itää kohti laskevan Paatsjoen seudun. Näin ollen hän ymmärsi, mitä esimerkiksi paikallisten ihmisten elämälle olisi tapahtunut, mikäli heidän kulkunsa Inarijärven itäpuolisille rannoille olisi onnistunut vain kiertämällä koko järvi myötäpäivään pohjoisen kautta.

Toinen Suomen kannalta tukala asia oli Neuvostoliiton vaatimus, jonka mukaan saksalaissaatavat tulisi suorittaa vuoden 1944 hintatason mukaan. Saksalaissaatavat olivat noin kuusi miljoonaa markkaa vuodenvaihteen 1946–1947 hintatasolla, mutta vuoden 1944 hintatasolla summa olikin presidentti Paasikiven mukaan 16,5 miljardia markkaa. Hän kuvasi järkytystään seuraavasti:

*Venäläisten vaatimukset ovat aivan kohtuuttomat, epäoikeutetut. He vaativat 6 miljardin sijasta 16,5 miljardia, vaativat meidän korvaamaan Suomen rahan arvon alenemisen. Ja toiseksi tahtovat päästä käsiksi meidän teollisuuteemme, samoin kuin Unkarissa ja Romaniassa.*²⁷⁶

---

²⁷² Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 25.1.1947, klo 20:00, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁷³ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 25.1.1947, klo 20:00, sivu 6. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁷⁴ Söderhjelm 1970, 69.

²⁷⁵ Vuorisjärvi 2019, 323.

²⁷⁶ J. K. Paasikiven pk. 26.1.1947. Paasikivi 1985, 413.

Tilanne vaikutti siis suomalaisten kannalta erittäin tukalalta vielä tammikuun lopussa vuonna 1947. Neuvostoliiton neuvottelijat halusivatkin lähes kolminkertaisen määrän korvauksia alkuperäisiin nähden sekä edelleen he vaativat osuuksia suomalaisista valtionyhtiöistä. Yllättäen tapahtui kuitenkin jotain, joka muutti kaiken

2.7. Asioista päästään sopuun juuri sopivasti

Tammikuun 27. päivä Suomen neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja Sakari Tuomioja pyysi, että Neuvostoliiton delegaatio toimittaisi Suomen neuvotteluvaltuuskunnalla oman kokonaissuunnitelmansa siitä, miten Suomi voisi maksaa saksalaissaatavat. Lisäksi Tuomioja ehdotti venäläisille, että maat voisivat perustaa yhdessä kaksi kokonaan uutta sekayhtiötä, joista toinen olisi kuituteollisuuden ja toinen typpiteollisuuden yhtiö. Pavel Kумыkin vastasi, että hän pyrki toimittamaan Neuvostoliiton ehdotuksen seuraavassa kokouksessa. Uusista yhtiöistä puhuttaessa, hän vastasi, että Neuvostoliitto rajoittaisi osallistumisensa ainoastaan kuituteollisuuden yhtiöön.²⁷⁷

Kahden päivän kuluttua Neuvostoliiton edustaja Kумыkin luovuttikin venäläisten kokonaissuunnitelman Suomen edustajille. Suunnitelmassa esiteltiin täsmällisesti muotoiltu neuvostojohdon ehdotus siihen, miten Suomi voisi suorittaa saksalaissaatavat Neuvostoliitolle. Kумыkin myös pohjusti Neuvostoliiton ehdotusta puhumalla seuraavasti:

Neuvostoliitto oli ilmoittanut, että varojen sijoittaminen Suomen talouteen olisi ollut Suomelle eduksi, mutta Suomi näyttää katsovan asioita toisella tavalla. Neuvostoliiton on näin ollen poikettava alkuperäisestä suunnitelmastaan ja se sijoittaa vain 325 mmk Suomen talouselämään so. kuituteollisuuteen, ja samalla sekayhtiöiden perustamisesta luovutaan. Tavarain hankintaan käytettävä summa sen sijaan nousee 3 020 mmk:aan.²⁷⁸

Neuvostoliittolaiset olivat siis suunnitelleet, että suuri summa saksalaissaatavista olisi voitu käyttää sekayhtiöiden muodostamiseksi eli osakkeiden hankkimiseksi suomalaisista

---

²⁷⁷ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 27.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁷⁸ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 29.1.1947, sivu 1. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

yhtiöistä. Nyt he kuitenkin yhtäkkiä luopuivat tästä tavoitteesta, ja tavaroiden hankintaan käytettävä summa nousi yli kolmeen miljardiin markkaan eli se muodosti noin puolet koko saatavista.

Suomalaisille oli tärkeää, että Neuvostoliitto oli luopunut myös vaatimuksestaan vuoden 1944 hintoihin ja näin ollen saksalaissaatavien suuruus oli vuoden 1946 hinnoissa sovitut noin 6 miljardia markkaa. Presidentti Paasikivi oli hyvin iloinen ja innoissaan venäläisten yllättävästä mielenmuutoksesta.²⁷⁹ Sama päti luultavasti muuhunkin Suomen johtoon, jonka huolet olivat ainakin vähentyneet huomattavasti asian ratkettua kohtuullisen kivuttomasti.

Kumykin antoi samalla Suomen edustajille sopimusluonnoksen, jonka Suomen hallitus myöhemmin hyväksyi. Sopimukseen sisältyi suuri luettelo, jossa listattiin muun muassa kolmen miljardin edestä tavaroita, mitä Suomi veisi Neuvostoliittoon. Söderhjelm mukaan nämä tavarat olivat ”normaaleja vientituotteita”, joita oli yritetty säästää Suomelle elintärkeän tuonnin kustantamiseksi.²⁸⁰ Listaan sisältyi muun muassa yli miljardin markan edestä erilaisia metsäteollisuuden tuotteita, 15 000 työhevosta, jotka oli arvoitettu yhteensä 720 miljoonan arvoiseksi, sulfiittispriitä 210 miljoonalla ja sähkösafoja 51 miljoonalla. Vielä tällöin avoimeksi jäi noin 652 miljoonan markan edestä toimituksia.²⁸¹

Edellä lueteltujen kohteiden lisäksi neuvostojohto oli kuitenkin hyväksynyt myös monet transferointitoimikunnan aiemmin laatimat ehdotukset mukaan lukien Jäniskosken ja Niskakosken alueineen, mutta hintoja oli useimmiten laskettu. Panssarilaiva Väinämöisen hinta määritettiin nyt vain 265 miljoonaksi, kun Tuomiojan toimikunta oli esittänyt hinnaksi 800 miljoonaa. Neuvostoliiton lähetystötalon rakentamisen Bulevardille katsottiin venäläisten mielestä maksavan 75 miljoonaa markkaa, kun suomalaisten esityksessä se oli ollut 100 miljoonaa. Lisäksi Suomen valtion omistamat kiinteistöt Tallinnassa ja Leningradissa myytiin 60 miljoonalla markalla. Suomi joutui myös luovuttamaan Neuvostoliitolle arvokkaita Englannin puntia 465 miljoonan markan

---

²⁷⁹ J. K. Paasikiven pk. 29.1.1947. Paasikivi 1985, 413.

²⁸⁰ Söderhjelm 1970, 70.

²⁸¹ Seppinen 2008, 192–193.

edestä. Sekayhtiösuunnitelmakin nytkähti eteenpäin, kun sopimuksen nojalla päätettiin perustaa suomalais-neuvostoliittolainen kuituteollisuusyhtiö, johon Neuvostoliitto sitoutui sijoittamaan 325 miljoonaa markkaa. Tämä uusi yhtiö tosin purettiin jo 1950-luvulla ja samalla Neuvostoliiton sijoitukset palautettiin.²⁸²

Suurimman yksittäisen erän saksalaissaatavista muodosti kuitenkin edelleen Jäniskosken–Niskakosken alueen myyminen. Senkin hinta tippui huomattavasti alun perin suomalaisten määrittämästä arvosta. Transferointitoimikunnan edellisenä syksynä laatimassa ehdotuksessa sen hinta oli arvioitu säännöstelystä koituneine korvauksineen noin kolmen miljardin markan arvoiseksi.²⁸³ Nyt venäläiset suostuivat maksamaan siitä vain 1,375 miljardia, josta säännöstelystä aiheutuneiden korvausten suuruus oli 675 miljoonaa ja alue itsessään 700 miljoonaa markkaa. Lisäksi suomalaisten ehdottama alue oli ollut alun perin 120 neliökilometrin suuruinen, mutta lopullinen myyty alue oli kooltaan 176 neliökilometriä.²⁸⁴

Alueen koon tarkka määrittäminen ja uusien rajojen piirtäminen jäi J. O. Söderhjelmin vastuulle. Hän oli suomalaisten seurueessa ainoa, joka tunsu alueen, ja tämän vuoksi tehtävä lankesi juuri hänelle. Söderhjelm kävi vielä neuvottelujen viimeisenä päivänä tiukan neuvottelun lopullisesta alueen koosta venäläisten kanssa, mutta joutui lopulta tinkimään hieman tavoitteistaan. Rajojen vetäminen suoritettiin neuvottelujen viimeisenä päivänä varsinaisen kokouksen ollessa tauolla ja aikaa tähän Söderhjelmille myönnettiin vain yksi tunti. Hän kuvasi suoritustaan muistelmissaan seuraavasti:

*Varsin omituiselta tuntui yksin, aivan omin käsin ja omalla vastuulla vetää isänmaan rajaa n. 45 km:n pituudelta.*²⁸⁵

Vielä siis nykyisinkin tarkastellessamme Suomen itärajaa Inarin kunnan kohdalla, on lakimies Johan Otto Söderhjelmin kädenjälki nähtävissä siinä erittäin selvästi. Söderhjelmiä itseään uusi raja ei täysin tyydyttänyt. Kuitenkin aikaansaannos oli ainakin

---

²⁸² Blinnikka 1969, 153–154.

²⁸³ Saksalaissaatavien transferointitoimikunnan kokouksen ehdotuslaskelma, sivu 4. 22.11.1946. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁸⁴ Blinnikka 1969, 153.

²⁸⁵ Söderhjelm 1970, 69–70.

jossain määrin onnistunut, sillä Suomelle jäi maayhteys myös etelästä Inarijärven itäpuolelle ja lisäksi Virtaniemen kylä jäi osaksi Suomea.²⁸⁶

Jäniskosken–Niskakosken alueesta Suomi sai siis lopulta säännöstelykorvaukset huomioiden 1,375 miljardia markkaa, mikä oli noin neljäsosa koko saksalaissaatavista. Suomalaisten transferointikomitean suunnitelmissa sen osuus olisi ollut noin puolet. Sen suhteellinen ja absoluuttinenkin merkitys siis lopulta pieneni ja Suomen johtoa ei ilmeisesti vaivannut myydä alue alennettuun hintaan. Näin ollen Jäniskosken–Niskakosken alueen siirtyminen on nähtävä osana suurempaa kokonaisuutta eli saksalaissaatavien maksusuoritusta. Kuten todettua ainakin Esko Vuorisjärven mukaan Neuvostoliiton päätavoite neuvotteluissa oli saada osuuksia suomalaisista valtionyhtiöistä,²⁸⁷ eikä saada Jäniskoskea tai Niskakoskea omistukseensa, vaikka se tuskin neuvostojohtoa haittasikaan. Tämän vuoksi Jäniskosken–Niskakosken myynti linkittyy niin vahvasti saksalaissaataviin. Suomen johdon tavoitteet taas olivat täsmälleen päinvastaisia: heille tärkeintä oli välttää osakkeiden päätyminen Neuvostoliiton haltuun ja tämän tavoitteen välttämiseksi oltiin valmiita uhraamaan suomalaista maa-alaa Jäniskosken–Niskakosken alueen muodossa.

Suuri kysymys on se, että miksi venäläiset yhtäkkiä luopuivat hankkeestaan siinä mielessä, että he tyytyivät jäämään ilman suomalaisyhtiöiden osakkeita? Niiden saaminen oli selkeästi ollut maan johdon tavoite ja tästä oli jo saatu Neuvostoliiton kannalta hyviä kokemuksia esimerkiksi Unkarissa ja Romaniassa. Asiasta oli kiistelty kauan ja tinkimättömästi, mutta yhtäkkiä Neuvostoliitto luopui päätavoitteestaan noin vain. Kenties selitys tähän mielenmuutokseen löytyy Pariisista.

Sopimus saksalaissaatavien transferoimisesta solmittiin 3.2.1947 ja täsmälleen viikon kuluttua tästä, eli 10.2.1947 allekirjoitettiin Pariisissa Suomen ja Neuvostoliiton välinen lopullinen rauhansopimus. Kylmää sotaa tutkineiden Veikko Erkkilän ja Pekka Iivarin mukaan ei voinut olla sattumaa, että sopimus saatiin yhtäkkiä kasaan ainoastaan viikko ennen rauhantekoa.²⁸⁸ Esko Vuorisjärvi pitää mahdollisena sitä, että Neuvostoliitto halusi saada transferointisopimuksen valmiiksi ennen lopullisen rauhan solmimista. Hän

---

²⁸⁶ Vuorisjärvi 2019, 323; Ks. liite 1.

²⁸⁷ Vuorisjärvi 2019, 321.

²⁸⁸ Erkkilä & Iivari 2018, 71.

perustelee väitettään sillä, että tieto tulevan rauhansopimuksen allekirjoittamispäivästä oli kantautunut ainakin suomalaisten korviin jo 16.1. Näin ollen myös venäläiset olivat takuulla tietoisia tästä. Koska Neuvostoliiton oli määrä allekirjoittaa rauhansopimukset myös Italian, Unkarin, Romanian ja Bulgarian kanssa samana päivänä, oli venäläisten intresseissä saada neuvottelut Suomen kanssa valmiiksi hyvissä ajoin ennen helmikuun 10. päivää. Tämän vuoksi Vuorisjärven mukaan Neuvostoliitto oli valmis tulemaan Suomea vastaan saksalaissaatavakysymyksessä.²⁸⁹

Tämä ei mielestäni selitä kuitenkaan aukottomasti sitä, miksi Neuvostoliitto antoi periksi. Eikö Neuvostoliiton intresseissä olisi pikemminkin ollut saada pidettyä Suomen johto paineen alaisena? Olisiko neuvottelujen jatkaminen ollut venäläisille jostakin syystä vaikeampaa lopullisen rauhanteon jälkeen? Joka tapauksessa päivämäärien valossa näyttää kuitenkin siltä, että Neuvostoliitto halusi jostakin syystä saada saksalaissaatavien transferoimissopimuksen solmituksi ennen Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittamista. Kenties venäläiset kerta kaikkiaan menettivät uskonsa suomalaisten myöntymiseen asiassa, kun vielä ilmeisen neuvostomielinen Pekkalakin oli vaihdettu pois neuvotteluiden johdosta. Toinen selitys voi olla neuvostojohdon mahdollinen halu tulla hieman suomalaisia vastaan, jottei esimerkiksi Neuvostoliitolle tärkeiden sotakorvausten toimittaminen olisi hankaloitunut.

Jukka Seppisen mukaan tämä tapaus oli ensimmäinen kerta, kun J. K. Paasikivi sanoi selkeästi ja tiukasti *ei* Neuvostoliitolle. Hän jatkaa, että yleensä Suomi oli antanut kaikissa omaisuuden siirtoihin liittyneissä asioissa periksi venäläisille, mutta ajatus yhteisten sekayhtiöiden muodostamisesta oli niin merkittävä, ettei Paasikivi voinut enää myöntyä ehdotukseen.²⁹⁰ Hannu Rautkallion mukaan Moskovassa muistettiin vuosi 1941, jolloin Paasikivi toimi Suomen Neuvostoliiton-lähettiläänä ja ehdotti tuolloin paineen alla omaaloitteisesti ilman Suomen hallituksen antamia valtuuksia Neuvostoliitolle Petsamon Nikkeli Oy:n yhteistä hallinnoimista. Rautkallio jatkaa, että sekayhtiöiden muodostamista koskevassa ehdotuksessa testattiin niin ikään Paasikiven paineensietokykyä.²⁹¹ Vuonna 1947 presidentti Paasikivi ja suomalainen neuvotteluvaltuuskunta pysyivät kuitenkin lujana. Kenties Paasikivestäkin huokunut

---

²⁸⁹ Vuorisjärvi 2019, 321, 326.

²⁹⁰ Seppinen 2008, 194.

²⁹¹ Rautkallio 2014b, 296.

vastustus sekayhtiöiden muodostamista kohtaan vaikutti omalta osaltaan siihen, että venäläiset luopuivat ehdotuksestaan. Ainakin presidentti itse korosti omaa merkitystään päiväkirjassaan. Hänen mielestään venäläiset luovuttivat, kun Suomen neuvottelijat ”-- ja erityisesti minä olimme jyrkällä kannalla--”.²⁹² Paasikiven jyrkkyyteen vaikuttaa ainakin olleen syynä halu välttää Unkarin ja Romanian kohtalo. Hän tuntui olleen tietoinen maiden tilanteesta vuosina 1946 ja 1947 ja vertasi usein päiväkirjassaan Suomea kyseisiin maihin. Tämän kaltainen tilanne oli ilmeisesti raja, jota Paasikivi ei voinut tai halunnut ylittää.

Suomelle kävi siis saksalaissaatavien suhteen verrattain hyvin. Se ei joutunut luovuttamaan lainkaan osakkeita valtionyhtiöistä. Tässä Neuvostoliiton ehdotuksessa oli ollut mukana selkeä poliittinen puoli, jonka Suomen johto ymmärsi ja sanoi kommunisteja lukuun ottamatta ehdotukselle selkeästi ei. Suomi ei myöskään joutunut luovuttamaan tavaraa 16,5 miljardin, vaan ainoastaan kuuden miljardin markan edestä, missä oli huomattava ero. Edelleen täytyy muistaa, että kun Suomi myi Jäniskosken–Niskakosken alueen, saatiin siitä alennettuine hintoineenkin yli miljardi markkaa säännöstelykorvaukset huomioon ottaen. Mikäli Neuvostoliitto olisi sisällyttänyt alueen jo vuoden 1944 välirauhansopimuksessa määriteltyihin luovutettaviin alueisiin osana Petsamo, olisi Suomi takuulla suostunut siihen ilmaiseksi. Tällöin vuonna 1947 saksalaissaatavien suorittamiseksi olisi pitänyt löytää yli miljardin markan arvoinen myytävä asia tai asiakokonaisuus jostain muualta. Kenties se olisi siinä tapauksessa löydetty myymällä Kainuussa sijainnut Otanmäen kaivosalue venäläisille, millä olisi myös saattanut olla melkoiset seuraukset. Huonomminkin olisi siis voinut käydä.

Myös Jäniskosken ja Niskakosken jälleenrakentamisista laadittiin sopimus Neuvostoliiton ja Imatran Voiman välillä. Tästä koituvat kustannukset jäivät siis saksalaissaatavien ulkopuolelle. Suomalaisten suorittamasta jälleenrakennuksesta oli Esko Vuorisjärven mukaan Suomelle hyötyä. Hyvin hoidetut jälleenrakennukset poikivat nimittäin myöhempinä vuosina lisääkin urakoita suomalaisyhtiölle Neuvostoliittoon.²⁹³

Sopimus Jäniskosken jälleenrakentamisesta oli itse asiassa solmittu jo tammikuun 25. päivä 1947. Tällöin ainakaan Imatran Voiman edustajat eivät vielä tienneet, että

---

²⁹² J. K. Paasikiven pk. 3.2.1947. Paasikivi 1985, 416.

²⁹³ Vuorisjärvi 2019, 324.

jälleenrakennettava kohde tulisikin sijaitsemaan Neuvostoliiton maa-alueella, mikä loi omat haasteensa, sillä suomalaisen työvoiman pitikin nyt matkustaa rakennustöihin ulkomaille.²⁹⁴ Tämänkaltainen sekaannus kertoo omaa kieltään siitä, kuinka nopeasti sopimus saksalaissaatavista lopulta parsittiin kokoon.

Jäniskosken voimalaitos, Niskakosken säännöstelypato, sekä niitä keskenään yhdistävä maa-ala myytiin Neuvostoliitolle, ja tämä auttoi suuresti Suomea suoriutumaan saksalaissaatavien transferoimisesta. On kuitenkin syytä pohtia vielä koko tapahtumaa. Voiko tapahtumaa lopulta edes kutsua myymiseksi? Suomen valtiohan ei saanut alueesta lainkaan rahaa, vaan saksalaissaatavista ainoastaan vähennettiin 1,375 miljardia.

Tutkija Timo J. Tuikka kirjoittaa, että ”Eduskunta hyväksyi perustuslain vastaisen luovutuksen helmikuussa 1947.”²⁹⁵ Hän siis käyttää nimenomaan termiä luovutus myymisen sijaan. Niin ikään aiheesta kirjoittanut Taavi Patoharju kirjoittaa alueen luovuttamisesta.²⁹⁶ Rajavartioston historiateoksen kirjoittaneet Matti Kosonen ja Juha Pohjonen taas kuvaavat tapahtumaa kirjassaan neutraalisti otsikolla ”Maakauppa pohjoisessa” ja käyttävät lisäksi käsitettä myyminen.²⁹⁷ Valvontakomissiosta kirjan tehnyt Aulis Blinnikka puhuu myös myymisestä.²⁹⁸ Tutkija Ilkka Nummelan mielestä kyseessä oli ”selvä kauppa” ja hän lisää, että Suomessa on tapana demonisoida kaikki tapahtumat, joissa Neuvostoliitto on ollut saajan ominaisuudessa.²⁹⁹

Esko Vuorisjärvi taas lienee itsekkin pohtinut tapahtuman luonnetta sillä hän kirjoittaa, että Neuvostoliitto oli valmis ”-- ostamaan (ottamaan) Jäniskosken alueen ja suomalaisten yhtiöiden osakkeita.” Lisäksi hän kirjoittaa kirjassaan lainausmerkeissä, että Söderhjelm ”myi” Jäniskosken.³⁰⁰ Tässä lainausmerkit voivat toki merkitä sitäkin, ettei Söderhjelm yksityishenkilönä tietenkään ollut myyjä, vaan Suomen valtio. Värikkäintä kieltä tapahtuneesta käyttävät tutkijat Erkkilä ja Iivari. He kutsuvat tapahtunutta termeillä

---

²⁹⁴ Imatran voiman edustajan kirje Neuvostoliiton erikoislähettiläs A. Abramoville koskien Jäniskosken jälleenrakentamisen käytännön toteuttamista. Sivun 1. 17.5.1947. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

²⁹⁵ Tuikka 2011, 497.

²⁹⁶ Patoharju 1958, 90.

²⁹⁷ Kosonen & Pohjonen 1994, 343–345.

²⁹⁸ Blinnikka 1969, 153.

²⁹⁹ Huhtanen, ”Stalinin ja Paasikiven pelinappula” (art.). *HS* 13.7.2019.

³⁰⁰ Vuorisjärvi 2019, 318.

”pakko-osto” ja ”ryöstöön suostuminen”. Lisäksi heidän mukaansa Suomi myi alueen vasten tahtoaan ja lisäävät Vuorisjärven tavoin lainausmerkkejä käyttäen, että kyse oli ”vapaaehtoisesta” kaupasta.³⁰¹

Oikeastaan tapahtumaa ei voi kuvata termillä luovutus, sillä tilanne ei ollut sama kuin vuonna 1944, jolloin Suomi luovutti Neuvostoliitolle Karjalan, Salla–Kuusamon alueen, Suomenlahden ulkosaaret ja Petsamon. Tämä johtuu siitä, että vuonna 1944 alueista ei saatu minkäänlaista näennäistäkään korvausta ja Neuvostoliitto käytännössä saneli rauhanehdot. Jäniskosken–Niskakosken alueen kohtalosta päätettiin sen sijaan ainakin jossain määrin neuvottelujen kautta ja Suomi sai siitä korvauksen siinä mielessä, että kuuden miljardin markan saatavista vähennettiin yli miljardi.

Tapahtumaa ei kuitenkaan voi oikein kuvata myymisenäkään. Ei ainakaan selvänä kauppana, kuten Nummela tapahtumaa kuvaa. Niin sanotusti normaalissa tai selvässä kaupanteossa molemmat osapuolet voivat vetäytyä tilanteesta. Vuonna 1947 Neuvostoliiton painostettua Suomea saksalaissaatavien kautta ei tilanne ollut vakaa, eikä Suomella ollut mahdollisuutta kieltäytyä suorittamasta saksalaissaatavia. Myymiseen kuuluu myös, että myyjä saa jotain – yleensä rahaa – vastineeksi. Niin ei tällä kertaa käynyt. Neutraalina terminä tapahtumasta voidaan käyttää termiä siirtyminen ja voidaan sanoa, että Jäniskosken–Niskakosken alue siirtyi Neuvostoliitolle vuonna 1947.

Vuorisjärven käyttämät termit ”ostaa” sekä ”ottaa” ja Erkkilän sekä Iivarin käyttämät ”pakko-osto” sekä ”vapaaehtoinen” *kauppa* lienevät sängen osuvia termejä. Periaatteessa Suomen johto olisi voinut kieltäytyä myymästä aluetta ja kuitenkin käytännössä ei voinut. Tilallehan olisivat nimittäin jääneet todennäköisesti vieläkin huonommat vaihtoehdot eli esimerkiksi Otanmäen kaivosalueen luovuttaminen tai osakkeiden luovuttaminen suomalaisista yhtiöistä. Jälkimmäistä suomalaiset halusivat välttää viimeiseen asti ja ensimmäistä ei tietävästi edes haluttu ehdottaa Neuvostoliitolle.

Oliko maan myyminen ulkovallalle kuitenkin kannattava teko Suomen kannalta? Asia on herättänyt tutkijoissa erilaisia kantoja. Juridisesti katsottuna Timo J. Tuikka kuvaa

---

³⁰¹ Erkkilä & Iivari 2018: 5, 69, 71, 74.

tapahtunutta perustuslain vastaiseksi.³⁰² Kososen ja Pohjosen mielestä taas alueitaan myydessään Suomi teki periaatteellisesti arveluttavan kaupan.³⁰³ He eivät kuitenkaan perustele kantaansa sen enempää. On luultavaa, että Otanmäen myymistä olisi pidetty yhtä arveluttavana ellei enemmänkin, ja osakkeiden luovuttaminenkin olisi vaatinut eduskunnan käsittelyä.³⁰⁴

On syytä korostaa, ettei alue ollut täysin koskematonta erämaata, vaan siellä asui suomalaisia ihmisiä, jotka menettivät kotinsa, kun Jäniskosken–Niskakosken alue siirtyi osaksi Neuvostoliittoa. Alueella asui yhteensä neljä ihmistä, jotka evakuoitiin pois alueelta helmikuussa 1947: kalastaja Vahlqvist vaimonsa ja tyttärensä kanssa, sekä yksin erakkoelämää viettänyt jääkärikapteeni V. Suvirinne.³⁰⁵ Nämä ihmiset joutuivat lähtemään kotoaan poliittisen päätöksen vuoksi. Historian ei kuitenkaan ole syytä tuomita Suomen johtoa, joka päätyi alueen luovuttaessaan tavallaan vähiten huonoon vaihtoehtoon, sillä Suomi sai vältettyä sillä Neuvostoliiton tunkeutumisen suomalaiseen talouselämään tai esimerkiksi Otanmäen kaivosalueen luovuttamisen.

Myydyn alueen tilanne nykyisin on menneisyyteen peilattuna harmillinen Suomen kannalta. Suomen valtio ostaa Jäniskosken–Niskakosken alueella tuotettua sähköä miljoonilla euroilla Venäjältä.³⁰⁶ Toisaalta Suomen valtion omistama Imatran Voima sai myynnin ohessa vastuulleen patojen jälleenrakennuksen, mikä poiki myöhemmin uusia urakoita ja auttoi näin osaltaan Suomen taloutta.³⁰⁷ Voi kuitenkin miettiä, olisiko Imatran Voima voinut saada urakoita ilman Jäniskosken–Niskakosken alueen myymistäkin.

---

³⁰² Tuikka 2011, 497.

³⁰³ Kosonen & Pohjonen 1994, 345.

³⁰⁴ Muistio neuvotteluista Saksan Suomessa olevien saatavien käytöstä. 20.1.1947, sivut 2–3. G.15.E.IV.A. Sarja Fb 110: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa. UMA.

³⁰⁵ Erkkilä & Iivari 2018, 73.

³⁰⁶ Pasanen, ”Suomi myi 70 vuotta sitten Neuvostoliitolle palan isänmaata – nyt ostamme Venäjältä siellä tuotettua sähköä miljoonilla euroilla” (art.). *HS Kuukausiliite* 5.8.2017.

³⁰⁷ Vuorisjärvi 2019, 324.

LOPPULAUSE

Tämän tutkielman tavoitteena on ollut selvittää tapahtumien kulkua ja tutkia prosessia, joka johti siihen, että Suomi luovutti Jäniskosken–Niskakosken alueen Neuvostoliitolle keväällä 1947. Tulkinnasta riippuen Suomi joko myi alueen, luovutti sen, suostui ryöstöön tai oli selvän taikka ”vapaaehtoisen” kaupan osapuoli. Toisaalta on tulkittu, että Neuvostoliitto joko osti, pakko-osti tai otti alueen. Pakko-osto tai ”vapaaehtoinen” kauppa lienevät kuvaavimpia termejä, sillä esimerkiksi myyminen tai luovuttaminen ovat käsitteinä liian pelkistäviä tämän tutkielman kohdalla. Toisaalta alueen voidaan kuvata neutraalisti myös tulleen siirtyneeksi Neuvostoliiton omistukseen.

Myyminen tai luovuttamisen sijasta Suomi päätyi kuitenkin aluksi vuokraamaan Jäniskosken voimalaitoksen 30.4.1946 Neuvostoliiton alkuperäisen tavoitteen mukaisesti, vaikka Suomessa oli pohdittu esimerkiksi alueen vaihtamista kompensatiota vastaan. Toinen ulkoministeri Reinhold Svento kertoi kuitenkin saaneensa vaikutelman, että Suomikin hyötyisi, mikäli Jäniskosken asia ratkaistaisiin nopeasti Neuvostoliittoa tyydyttävällä tavalla.

Sventon vaikutelmaan luotettiin ja Suomi vuokrasi voimalaitoksen seuraavista syistä: Neuvostoliitto kiirehti asiaa useaan otteeseen ja Suomen johto ei uskaltanut harata enää vastaan. Tuhottu voimalaitos oli Suomelle jokseenkin tarpeeton vuonna 1946 ja toisaalta se olisi ollut sitä myös kunnossa ollessaan, sillä voimalaitos oli rakennettu ainoastaan Kolosjoen kaivosta varten eikä asutusta lähistöllä juuri ollut. Lisäksi Sventon vaikutelma Suomenkin hyötymisestä oli oikeassa: Suomi sai Jäniskosken vuokraamisen yhteydessä solmittua Neuvostoliiton kanssa toisenkin sopimuksen, mikä auttoi Suomen taloutta erittäin haastavana aikana. Neuvostoliitosta tuotiin runsaasti viljaa, maat solmivat arvokkaan tavaratoimitusopimuksen ja Suomen raideliikenne sai oikeuden kulkea vuokratun Porkkalan alueen kautta. Kaikki tämä tapahtui kuin taikaiskusta, sillä aiemmin Neuvostoliitosta ei ollut juuri apua tullut. Verisistä sotavuosista poiketen Neuvostoliitto oli siis tarjonnut Suomelle porkkanaa kepin sijasta, ja Suomi tarttui tarjoukseen.

Mikä sitten oli alueen merkitys Neuvostoliiton ja Suomen välisille taloudellisille suhteille? Suomen ja Neuvostoliiton talouspoliittiset sodanjälkeiset suhteet nivoutuivat hyvin vahvasti sotakorvauksiin ja saksalaissaataviin. Vuonna 1946 taloudellisesti

rasitettu Suomi maksoi Neuvostoliiton taloudelle tärkeitä sotakorvauksia, mutta Neuvostoliitto halusi Suomesta myös poliittisen otteen vaatimalla lisää. Valvontakomission johtaja Andrei Ždanov kehotti Suomea maksamaan saksalaissaatavat ensimmäisen kerran maaliskuussa 1946, mutta tällöin Jäniskosken asia ei vielä liittynyt niihin, sillä samaan aikaan neuvoteltiin vielä kyseisen voimalaitoksen vuokraamisesta. Neuvostoliitto vaati Suomen maksavan noin kuuden miljardin markan suuruiset saksalaissaatavat aikana, jolloin Suomen taloudellinen tilanne oli erittäin haastava. Saksalaissaatavien perimmäisenä ideana oli Neuvostoliiton pyrkimys saada sidottua Suomi omaan vaikutuspiiriinsä. Tämä olisi tapahtunut neuvostojohdon päätavoitteen kautta, mikä oli tutkija Esko Vuorisjärven mukaan suomalaisten valtionyhtiöiden osakkeiden hankkiminen saksalaissaatavien kautta. Neuvostoliiton edustajat ehdottivatkin tätä Suomen johdolle useaan otteeseen. Suomen johto reagoi ehdotukseen eri tavoin. Kommunistit kannattivat, mutta käytännössä kaikki muut vastustivat. Ainakin presidentti Paasikivi osasi rinnastaa tilanteen Unkarin ja Romanian tilanteisiin. Neuvostomielinen pääministeri Pekkala taas kannatti ehdotusta Paasikiveltä salassa, mikä johti myöhemmin Pekkalan syrjäyttämiseen saksalaissaatavaneuvotteluiden johdosta.

Uudet neuvottelijat Sakari Tuomiojan ja Johan Otto Söderhjelmin johdolla veivät neuvottelut loppuun. Neuvottelujen lopputuloksena Suomi myi 176 neliökilometrin laajuisen Jäniskosken–Niskakosken alueen ja siitä hyvästä saksalaissaatavista vähennettiin 700 miljoonaa markkaa.

Suomen ei kuitenkaan tarvinnut luovuttaa valtionyhtiöiden osakkeita, mikä oli ollut Neuvostoliiton päätavoite. Lisäksi Suomen ei tarvinnut luovuttaa Otanmäen kaivosta Kajaanin länsipuolella, mikä oli ainakin aiemmin ollut suomalaisten mahdollisena vaihtoehtona Jäniskosken–Niskakosken myymiselle. Otanmäen luovuttaminen olisi ollut maantieteellisen sijaintinsa vuoksi huomattavasti haasteellisempaa kuin Jäniskosken–Niskakosken alueen luovuttaminen. Suomen johto oli siis pakotettu valitsemaan huonoista vaihtoehdoista vähiten huono.

Suomen johto kieltäytyi yksiselitteisesti Neuvostoliiton ehdotuksesta muodostaa kahdenvälisiä sekayhtiöitä. Tämän vuoksi Jäniskoskesta ja Niskakoskesta oli käytännössä pakko luopua, ja näin Suomi säilytti puolueettomuutensa kansainvälisellä areenalla. Näin siis Jäniskosken–Niskakosken alueen uhraamalla Suomi sai estettyä sekayhtiöiden

muodostamisen, jonka seuraukset olisivat voineet olla Suomen kannalta hyvin pitkäkestoiset ja kohtalokkaat.

Olisi mielenkiintoista saada tietoa Neuvostoliiton motiiveista ja tavoitteista eri vaiheissa prosessia. Ensinnäkin olisi kiinnostavaa saada selville, kuinka kriittinen Jäniskosken voimalaitos todella oli Kolosjoen kaivoksen kannalta, jos kerran Neuvostoliitolla oli alueillaan toinenkin voimala. Lisäksi voi pohtia, miksi Suomelle annettiin periksi sekayhtiöasiassa. Oliko Neuvostoliitolla jatkosuunnitelmia asian suhteen? Oliko Mauno Pekkala Neuvostoliiton kätyri? Vastatakseen näihin kysymyksiin tulisi olla pääsy venäläisiin arkistoihin. Toisaalta esimerkiksi Mauno Pekkalan henkilökohtaista kirjeenvaihtoa tai muuta vastaavaa aineistoa tutkimalla voisi saada aivan uusia asioita ja näkökulmia selville tästä Suomen ainoasta SKDL:a edustaneesta pääministeristä.

Isossa kuvassa alueen myyminen tai luovuttaminen oli Suomen johdolta tietynlainen viesti venäläisille. Sen mukaan tietyistä asioista kuten maa-alueista voitiin neuvotella ja sopia, mutta kansallisen itsemääräämisoikeuden vähentäminen, mihin osakkeiden luovuttaminen todellisuudessa viittasi, ei tullut kysymykseen. Jostain syystä venäläiset antoivat asiassa periksi. Myöhemmin kylmän sodan aikana Suomi tuli olemaan se osapuoli, joka antoi yleensä Neuvostoliitolle periksi. Toisaalta jatkossa vain harvoin Neuvostoliiton tekemät ehdotukset vaikuttivat Suomen kannalta yhtä pahaenteisiltä ehkä YYA-sopimusta lukuun ottamatta.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

ULKOASIAINMINISTERIÖ, Helsinki (UMA)

UM 110 Fb: Suomen sota 1941–1944 (1947). Suomi-Neuvostoliitto ja Suomi-Saksa.

KANSALLISARKISTO, (KA) Oulu

Kaarlo Henrik Hillilän II arkisto (Hillilä II)

Painetut lähteet

Paasikivi, J. K. 1985: *J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956: Ensimmäinen osa, 28.6.1944–24.4.1949*. Toinen painos. WSOY.

Lähdekirjallisuus

Paasilinna, Erno 1983: *Maailman kourissa: Historiaa ja muistoja Petsamosta*. Otava.

Söderhjelm, Johan Otto 1970: *Kolme matkaa Moskovaan. Kirjayhtymä*.

II Tutkimuskirjallisuus

Blinnikka, Aulis 1969: *Valvontakomission aika*. WSOY.

Erkkilä, Veikko & Iivari, Pekka 2018: *Kylmää sotaa Lapissa: vaiettujen tapahtumien todistajat*. Otava.

Evans, Helena P. 2011: *Diplomatic deceptions: Anglo-Soviet relations and the fate of Finland 1944–1948*. Finnish Literature Society.

Hanhimäki, Jussi 1997: *Containing coexistence: America, Russia and the "Finnish solution"*. Kent State University Press cop.

Kaila, Toivo T. 1946: *Sotaansyylisemme säätytalossa*. WSOY.

Kaskimies, Einari 1947: *Suuria suomalaisia tiedemiehiä*. Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Kosonen, Matti & Pohjonen, Juha 1994: *Isänmaan portinvartijat: Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Otava.

Krosby, Hans Peter 1966: *Nikkelidiplomatiaa Petsamossa 1940–1941*. Kirjayhtymä.

Nummela, Ilkka 1993: *Inter arma silent revisores rationum: toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939–1952*. Jyväskylän yliopisto.

Nummela, Ilkka 2012: ”Merkityksetön löytö – I. G. Farbenindustrie ja Petsamon nikkeli 1930-luvun alkupuolella.” *Historian selkosilla – Jouko Vahtolan juhlaKirja*, s. 301–318. Toim. Enbuske, Matti et al.

Nuorteva, Jussi & Raitio Tuire 1996: *Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 1918–1993: 2. Ulkoasiainministeriö*.

Paaskoski, Jyrki 2002: *Viipuriin ja maailmalle – Saimaan kanavan historia*. Otava.

Patoharju, Taavi 1958: *Suomi tahtoi elää: 2*. Sanoma osakeyhtiö.

Polvinen, Tuomo 1999: *J.K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö 4 1944–1948*. WSOY.

Rautkallio, Hannu 2014: *Mannerheim vai Stalin –Yhdysvallat ja Suomen selviytyminen 1939–1944*. Otava.

Rautkallio, Hannu 2014: *Suomen sotakorvaukset 1944–1952: mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna.

Saksi, Veikko 2005: *Karjalan palautus*. ProKarelia.

Seppinen, Jukka 2008: *Vaaran vuodet: Suomen selviytymisstrategia 1944–1950*. Minerva.

Sihvo, Hannes 1973: *Karjalan kuva: Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuikka, Timo J. 2011: *Kekkosen takapiru: Kaarlo Hillilän uskomaton elämä*. Otava.

Vesterinen, Jukka 2012: *Suomen sotakorvaukset 1944–1952*. Alfamer cop.

Visuri, Pekka 2015: *Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944–1947*. Docendo.

Vuorisjärvi, Esko 2019: *J. O. Söderhjelman värikäs elämä: Presidenttien salainen luottomies*. Edita.

Vuorisjärvi, Esko 1990: *Petsamon nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939–1944: suomalainen todellisuus vastaan ulkomaiset myytit*. Otava.

Zetterberg, Seppo & Kallio, Veikko 1987: *Suomen historian pikkujättiläinen*. WSOY.

Ziemke, Earl F. 1963: *Saksalaisten sotatoimet pohjolassa 1940–1945*. WSOY.

LIITTEET

Karttaliite 1. Jäniskosken–Niskakosken alue.³⁰⁸ (Lauri Nykänen)

- 1) Niskakosken säännöstelypato.
- 2) Kaitakosken voimalaitos ja säännöstelypato. Suomalaiset rakensivat laitoksen vuonna 1958.
- 3) Jäniskosken voimalaitos.

Vihreällä väritetty alue kuvaa noin 176 neliökilometrin laajuista Jäniskosken–Niskakosken aluetta, joka oli osa Suomea vuoteen 1947 saakka. Nykyään alue kuuluu Venäjän federaatioon. Suomella säilyi kuitenkin maayhteys etelästä Inarijärven itärannoille.

Musta katkoviiva kuvaa Suomen itärajaa loppuvuodesta 1944 helmikuuhun 1947. Tällöin Petsamo oli luovutettu Neuvostoliitolle, mutta Jäniskosken–Niskakosken alue oli vielä osa Suomea.

³⁰⁸ Pyykkö, ”Miksi itärajassa on Inarin kohdalla pitkä kiila?” (art.). *Lapin Kansa* 29.9.2018.

Kuvaan on merkitty myös Inarijärven kaakkoisosasta alkunsa saava Paatsjoki, jonka vesivoima on valjastettu. Joki virtaa ensin kohti koillista ja sitten pohjoista mukaillen Venäjän ja Norjan rajaa laskien lopulta Barentsinmereen.